

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტი

ნატო აჩელაშვილი
ექსპორტის დივერსიფიკაციის გავლენა ქვეყნის ეკონომიკის
ზრდაზე

(საქართველოს მაგალითზე)

მოდული: საერთაშორისო ბიზნესი

ხელმძღვანელი: ასოცირებული პროფესორი
დავით სიხარულიძე

თბილისი
2019

ანოტაცია

„ექსპორტის დივერსიფიკაციის გავლენა ქვეყნის ეკონომიკურ ზრდაზე (საქართველოს მაგალითზე)“

ნატო აჩელაშვილი

სამაგისტრო ნაშრომი „ექსპორტის დივერსიფიკაციის გავლენა ეკონომიკურ ზრდაზე“ განიხილავს თუ რა გავლენის მოხდენა შეუძლია ექსპორტის დივერსიფიკაციას ქვეყნის ეკონომიკურ ზრდაზე, საქართველოს მაგალითზე; საერთაშორისო ვაჭრობა უდიდეს გავლენას ახდენს საერთაშორისო პოლიტიკაზე, რადგან იგი ქმნის მჭიდრო საქმიან ურთიერთობებს ქვეყნებს შორის, თანამედროვე ურთიერთდამოკიდებულ მსოფლიოში საბაზრო ეკონომიკა კიდევ უფრო მნიშვნელოვანს ხდის საერთაშორისო ვაჭრობას, დღეს საერთაშორისო ვაჭრობაში ჩართული ყველა ქვეყანა, რადგან ვერცერთი მათგანი შეძლებს იყოს თვითკმარი და მხოლოდ საკუთარი წარმოებით უზრუნველყოს თავის თავი. მსოფლიო ეკონომიკის განვითარების თანამედროვე ტემპებმა და განსაკუთრებით ეროვნული ეკონომიკების სწრაფვამ გლობალიზაციისკენ გამოიწვია საერთაშორისო ეკონომიკური ურთიერთობების უწყვეტი ცვლილებები, იმისთვის რომ განვითარდეს ეკონომიკა, საჭიროა ისეთი ეფექტური ბერკეტების შეფასება, როგორცაა საერთაშორისო ვაჭრობისა და ექსპორტის დივერსიფიკაციის ფუნდამენტალური ანალიზი.

ნაშრომის პირველი თავი ეხება საერთაშორისო ვაჭრობის თეორიებსა და ექსპორტის გავლენას ეკონომიკურ ზრდაზე;

მეორე ქვეთავში განხილულია საერთაშორისო ვაჭრობის გლობალური ტენდენციები და საქართველოს საგარეო ვაჭრობის დინამიკა.

მესამე თავი ეხება კვლევის მეთოდოლოგიას, რომელიც მოიცავს ემპირიული მოდელისა და კვლევის შედეგების ანალიზს.

მეოთხე ნაწილში გადმოცემულია დასკვნა, გამოყენებული ლიტერატურა და დანართი.

Annotation

„The effects of export diversification on economic growth: the case of Georgia”

Nato Achelashvili

This paper examines the relationship between export diversification and economic growth in Georgia. International trade influence on international politics, because it creates a close working relationship between the two countries, the modern interdependent world market make even more importance in the international trade in all countries, today, all countries involved in international trade, because none of them can be self-sufficient and only provide themselves with their own production. At the present stage when the development of the world economy is characterized by quick rates of globalization the international-economic relations experience the continuous changes. In conditions of market economy of special importance acquires the perfection of economical contacts against the background of international integration processes, which mainly is achieved as a result of efficiency of international trade. For development of this processes a powerful lever of improvement of economy is the assessment of efficiency of the theories of international trade and foreign economy operations, deep and fundamental analysis of export diversification potential on the bases of research and possibility.

The first chapter of the represented work is about the theories of the international trade and the effects of export diversification on economic growth and theoretical review.

The second chapter is about the global trends of international trade and foreign trade dynamics of Georgia.

The third chapter is about the research methodology includes empirical analysis and analysis of the result of the research.

The fourth chapter is about conclusion, bibliography and annex.

სარჩევი

შესავალი	6
თავი 1. საერთაშორისო ვაჭრობის თეორიული საფუძვლები.....	9
1.1 საერთაშორისო ვაჭრობის კლასიკური და თანამედროვე თეორიების ანალიზი.....	9
1.2 ექსპორტის გავლენა ეკონომიკურ ზრდაზე.....	21
თავი 2. საერთაშორისო ვაჭრობის გლობალური ტენდენციები და საქართველოს საგარეო ვაჭრობის დინამიკა	46
2.1. საერთაშორისო ვაჭრობის გლობალური ტენდენციები	46
2.2. საქართველოს საგარეო ვაჭრობის დინამიკა ექსპორტის დივერსიფიკაციის ანალიზი	49
თავი 3. კვლევის მეთოდოლოგია	61
3.1 ემპირიული მოდელის ანალიზი	61
3.2 კვლევის შედეგების ანალიზი	64
დასკვნა	80
გამოყენებული ლიტერატურა.....	82
დანართი.....	86

ცხრილები

ცხრილი 1	23
ცხრილი 2	26
ცხრილი 3	58
ცხრილი 4	59
ცხრილი 5	66
ცხრილი 6	68
ცხრილი 7	70
ცხრილი 8	72
ცხრილი 9	73
ცხრილი 10	75
ცხრილი 11	76
ცხრილი 12	78

დიაგრამები

დიაგრამა 1	20
დიაგრამა 2	35
დიაგრამა 3	35
დიაგრამა 4	37
დიაგრამა 5	38
დიაგრამა 6	38
დიაგრამა 7	39
დიაგრამა 8	53
დიაგრამა 9	53
დიაგრამა 10	54
დიაგრამა 11	54
დიაგრამა 12	55
დიაგრამა 13	56
დიაგრამა 14	57
დიაგრამა 15	57
დიაგრამა 16	59

შესავალი

თემის აქტუალობა. საერთაშორისო ვაჭრობა უდიდეს გავლენას ახდენს საერთაშორისო პოლიტიკაზე, რადგან იგი ქმნის მჭიდრო საქმიან ურთიერთობებს ქვეყნებს შორის, თანამედროვე ურთიერთდამოკიდებულ მსოფლიოში საბაზრო ეკონომიკა კიდევ უფრო მნიშვნელოვანს ხდის საერთაშორისო ვაჭრობას, დღეს საერთაშორისო ვაჭრობაში ჩართულია ყველა ქვეყანა, რადგან ვერცერთი მათგანი შეძლებს იყოს თვითკმარი და მხოლოდ საკუთარი წარმოების პროდუქციით უზრუნველყოს თავის თავი. შრომის საერთაშორისო დანაწილების პირობებში ქვეყანას ყოველთვის სჭირდება გარკვეული პროდუქციის იმპორტირება, ხოლო საიმპორტო ხარჯების დაფარვა შესაძლებელია ექსპორტიდან მიღებული შემოსავლით. ხშირად საკამათოა ის აზრი, რომ მხოლოდ ექსპორტს შეუძლია ეკონომიკური ზრდის მიღება, მაგრამ აქ მნიშვნელოვანია დივერსიფიკაციის ხარისხი ექსპორტში, ამ აზრის მომხრეები ხაზგასმით აღნიშნავენ რომ, დივერსიფიკაციის ასპექტები ეკონომიკური ზრდის ყველაზე მნიშვნელოვანი ხელშემწყობია;

დღეს კვლავ აქტუალურია სწრაფი ეკონომიკური ზრდის ამოცანა, რადგან მიუხედავად ეკონომიკური ზრდის დინამიკისა, ეკონომიკის მთავარ გამოწვევად კვლავ სიღარიბე და უმუშევრობა რჩება. „ყველა ის ქვეყანა, რომლებსაც ჰქონდათ სწრაფი ეკონომიკური ზრდა, ეკონომიკის მაღალი დივერსიფიკაციით ხასიათდებოდნენ, განსაკუთრებით ეკონომიკის ტრანსფორმაციის პროცესში (სინგაპური, ვიეტნამი, ჰონ-კონგი, სამხრეთ კორეა, ირლანდია, უნგრეთი, პოლონეთი, იაპონია, ტაილანდი, მალააზია და ა.შ.). ამას ადასტურებს საერთაშორისო თუ ადგილობრივი კვლევებიც. აღსანიშნავია, რომ ამ ქვეყნების ყველაზე მსხვილი საექსპორტო სასაქონლო ჯგუფები არატრადიციული იყო. შემდეგი საკითხია წმინდა ექსპორტის მხარდაჭრა. მოგეხსენებათ ევროკავშირთან ღრმა და ყოვლისმომცველი თავისუფალი სავაჭრო სივრცის შესახებ შეთანხმების (DCFTA) ამოქმედებით, საქართველოში წარმოებულ საქონელსა და მომსახურებას, გაეხსნა მსოფლიოს უმსხვილესი ბაზარი, რომელიც ამ ეტაპზე აერთიანებს 28 ქვეყანას და 500

მილიონზე მეტ მომხმარებელს. ახლა რიგშია ანალოგიური ხელშეკრულების გაფორმების ძალზე მიმზიდველი პერსპექტივა მსოფლიოს ნომერ პირველ ეკონომიკასთან, მოგეხსენებათ, რომ საერთაშორისო სავალუტო ფონდის (IMF) 2018 წლის მონაცემებით, შეერთებულ შტატებს მსოფლიოს უმსხვილესი ეკონომიკა აქვს 20.4 ტრილიონი დოლარით. საქართველოში ბოლო წლებში ექსპორტის ხვედრითი წილის ზრდა მშპ-ში დიდწილად განპირობებულია არა ტრადიციულად სასაქონლო ექსპორტის ზრდის, არამედ მომსახურების ექსპორტის და პირველ რიგში ტურიზმის ზრდის შედეგად, რაც სავალუტო შემოდინებების დაბალანსების კუთხით ცუდი ნამდვილად არ არის. მართალია, იმპორტის თანაფრდობა მშპ-სთან ორ წელიწადში 3% -ით არის შემცირებული, მაინც მაღალია და 59,3 %-ს შეადგენს, რაც აისახება კიდევ უარყოფით სავაჭრო ბალანსში. მაგალითისათვის შეიძლება ირლანდია ავიღოთ, სადაც იმპორტი მშპ-ის 80 %-ს შეადგენს, სამაგიეროდ ექსპორტის ხვედრითი წილი 110 %-ზე მეტია. მაგრამ პრობლემა იმაშია, რომ ჩვენთან ძირითადად შემოდის რესურსმძიებელი ინვესტიციები, რომლებიც დაბალ ტექნოლოგიური და საშუალო დაბალ ტექნოლოგიური ინვესტიციებს განეკუთვნება. მაგალითად, ავეჯის წარმოება, ტანსაცმლის წარმოება, თამბაქოს წარმოება, ხილის წვენების წარმოება და ა.შ. ჯერჯერობით, უცხოელი ინვესტორები საქართველოში მაინც იაფი სამუშაო ძალის გამოყენებით, ადგილობრივი ბაზრის ათვისებით არიან დაკავებულნი და ნაკლებად უწყობენ ხელს მაღალტექნოლოგიური, ექსპორტზე ორიენტირებული დარგების განვითარებას. სხვადასხვა კვლევები ადასტურებს, რომ ჩვენთან მთლიანი ექსპორტის ზრდაში, ტრადიციული ნომენკლატურის პროდუქციის ექსპორტის ზრდა არის წამყვანი, ხოლო ექსტენსიური ზრდა, რაც გულისხმობს საექსპორტო პროდუქციის გამრავალფეროვნებას და ახალი სასაქონლო ჯგუფების შექმნას, კვლავ სუსტია და მხოლოდ 10 % თუ უჭირავს ექსპორტის ნაზარდში. ამიტომ, ჩვენ უნდა ვიზრუნოთ დივერსიფიკაციის ზრდაზე არსებული სასაქონლო ნომენკლატურის გამრავალფეროვნებით. ანუ, ექსპორტი უნდა გაიზარდოს არა ინტენსიური, არამედ ექსტენსიური ზრდით, რაც გაზრდის რა ექსპორტის წილს მშპ-ში სულ მცირე 65%-მდე, ხელს შეუწყობს ეკონომიკურ ზრდას და ამავდროულად გლობალური მოკებისას შეამცირებს მის გავლენას ქვეყნის ეკონომიკაზე.

მიზანი. კვლევის მიზანია შევისწავლოთ, თუ როგორ გავლენას ახდენს ექსპორტის დივერსიფიკაცია ქვეყნის ეკონომიკურ ზრდაზე.

ამოცანები:

- საერთაშორისო ვაჭრობის თეორიების ანალიზი.
- ექსპორტის გავლენა ეკონომიკურ ზრდაზე.
- საერთაშორისო ვაჭრობის გლობალური ტენდენციები და საქართველოს საგარეო ვაჭრობის დინამიკის განხილვა.
- ემპირიული მოდელისა და კვლევის შედეგების ანალიზი.

კვლევის საგანი და ობიექტი. სამაგისტრო ნაშრომის კვლევის საგანია ექსპორტის დივერსიფიკაციის გავლენა ეკონომიკურ ზრდაზე, ხოლო ობიექტი - საქართველოს საგარეო ვაჭრობის დინამიკა.

კვლევის თეორიული და მეთოდოლოგიური საფუძველი. სამაგისტრო ნაშრომის თეორიულ საფუძველს წარმოადგენს საერთაშორისო ვაჭრობის და ექსპორტის დივერსიფიკაციის თეორიები, გამოყენებულია როგორც ქართული, ისე უცხოური ლიტერატურა.

თავი 1. საერთაშორისო ვაჭრობის თეორიული საფუძვლები

1.1 საერთაშორისო ვაჭრობის კლასიკური და თანამედროვე თეორიების ანალიზი

საერთაშორისო ვაჭრობა უდიდეს გავლენას ახდენს საერთაშორისო პოლიტიკაზე, რადგან იგი ქმნის მჭიდრო საქმიან ურთიერთობებს ქვეყნებს შორის, თანამედროვე ურთიერთდამოკიდებულ მსოფლიოში საბაზრო ეკონომიკა კიდევ უფრო მნიშვნელოვანს ხდის საერთაშორისო ვაჭრობას, დღეს საერთაშორისო ვაჭრობაში ჩართული ყველა ქვეყანა, რადგან ვერცერთი მათგანი შეძლებს იყოს თვითკმარი და მხოლოდ საკუთარი წარმოების პროდუქციით უზრუნველყოს თავის თავი. შრომის საერთაშორისო დანაწილების პირობებში ქვეყანას ყოველთვის სჭირდება გარკვეული პროდუქციის იმპორტირება, ხოლო საიმპორტო ხარჯების დაფარვა შესაძლებელია ექსპორტიდან მიღებული შემოსავლით.

საერთაშორისო ვაჭრობის არსის და ბუნების ახსნას არაერთი თეორია ცდილობს, რომლებშიც ახსნილია საერთაშორისო ვაჭრობის მიზეზები, მიზნები და შედეგები.¹

მერკანტილიზმის თეორია. საგარეო ვაჭრობის საკითხის შესწავლა XVI-XVII სს-ში მერკანტილიზმის ეპოქაში დაიწყო. მერკანტილიზმის თეორიისა და პოლიტიკის არსი განისაზღვრებოდა შემდეგი პრინციპებით: 1. ერების სიმდიდრე დამოკიდებულია საგანძურის დაგროვებაზე, რაც ჩვეულებრივ ოქროს სახით არის წარმოდგენილი. 2. სიმდიდრის ზრდის მიზნით მთავრობამ უნდა გაატაროს პოლიტიკა, რომლითაც ხელს შეუწყობს ექსპორტს და შეზღუდავს იმპორტს.

ევროპაში ფეოდალიზმის განვითარებასთან ერთად იზრდებოდა გამდიდრების სურვილი, რამაც ბიძგი მისცა დიდ გეოგრაფიულ აღმოჩენებს, ნაოსნობის განვითარებამ

¹ ჟვანია ნ. „საერთაშორისო პოლიტიკური ეკონომია“. სოციალურ მეცნიერებათა ცენტრი. თბილისი 2006. გვერდების რაოდენობა - 74.

შესაძლებელი გახდა ახალი კონტინენტების აღმოჩენა, დასავლეთ ნახევარსფეროში მოიძიეს ოქრო, რის საფუძველზეც გაფართოვდა ფულის სახით ოქროს გამოყენების შესაძლებლობები. ძლიერი სახელმწიფოები კოლონიებს იყპრობდნენ და იბრძოდნენ გავლენის სფეროების გადანაწილებისთვის, გაიზარდა ქალაქების რიცხვი და აღორძინების ეპოქაში განათლების საერთო დონეც ამაღლდა. ამ ისტორიულ ფონზე საჭირო გახდა ახალი ეკონომიკური კონცეფცია, რომელიც ახალი მეურნეობრივი სისტემის შესაბამისი იქნებოდა და ეროვნული ეკონომიკის განვითარებისთვის უცხოური ექსპანსიის აუცილებლობას დაამტკიცებდა. ასეთი თეორია გახდა მერკანტილიზმი (თ. მანი, უ. პეტი), მერკანტილიზმის მიმდევართა აზრით არსებობს შეზღუდული სიმდიდრე, ანუ ერთი ქვეყნის სიმდიდრის ზრდა შესაძლებელია მეორე ქვეყნის გაღარიბების ხარჯზე. მათი აზრით ეკონომიკური სისტემა შედგება სამი სექტორისაგან: საწარმოო, სასოფლო-სამეურნეო და უცხოური კოლონიებისაგან, ისინი ვაჭრებს განიხილავდნენ ეკონომიკური სისტემის წარმატებული ფუნქციონირების აუცილებელ ჯგუფად, ხოლო შრომა მიჩნეული იყო წარმოების ძირითად ფაქტორად. მდიდარი ქვეყანა ოქრო-ვერცხლის სიმრავლესთან ასოცირდებოდა, მერკანტილისტების აზრით სახელმწიფომ ეროვნული პოზიციების შესანარჩუნებლად უნდა შეასრულოს შემდეგი მითითებები: შეინარჩუნოს დადებითი სავაჭრო ბალანსი; უნდა მოახდინოს საგარეო ვაჭრობის რეგულირება, რათა გაზარდოს ექსპორტი და შეამციროს იმპორტი დადებითი სავაჭრო სალდოს შენარჩუნების მიზნით. გამოიყენოს ტარიფი, კვოტა და სავაჭრო პოლიტიკის სხვა ინსტრუმენტები; აკრძალოს ან მკაცრად შეზღუდოს ნედლეულის გატანა, ხოლო ნედლეულის იმპორტი მოახდინოს უბაჟოდ, ეს ოქროს აკუმულირებას შეუწყობს ხელს და შენარჩუნებული იქნება დაბალი ფასები მზა პროდუქციაზე; აკრძალოს თავისი კოლონიის ყოველგვარი ვაჭრობა სხვა ქვეყნებთან, აუკრძალოს მას მზა ნაწარმის წარმოება, რათა იგი გადაიქცეს მეტროპოლისთვის ნედლეულის მიმწოდებლად.

მერკანტილიზმის პრაქტიკაში გამოყენებამ ძვირფასი ლითონების გაცვლაზე სახელმწიფო კონტროლი დაამკვიდრა, ეს უკანასკნელი კრძალავდა ოქრო-ვერცხლის გატანას კერძო პირების მიერ დამნაშავეებს კი მკაცრად სჯიდნენ. მერკანტილისტებმა

პირველებმა მიაქციეს ყურადღება საგარეო ვაჭრობის როლს ქვეყნის ეკონომიკურ ზრდაში, შექმნეს მისი განვითარების მოდელი: პირველად შემოიტანეს ეკონომიკაში აღრიცხვის ფორმა, რასაც დღეს საგადასახდელო ბალანსი ეწოდება. მერკანტილისტების შეხედულებათა შეზღუდვა ჩანს იმ თვალსაზრისში, რომ ერთი ქვეყნის გამდიდრება ხდება მეორე ქვეყნის გაღარიბების ხარჯზე, მათ ვერ გათვალეს რომ გამდიდრება შესაძლებელია ქვეყნის განვითარების გზითაც, თუმცა ფიზიოკრატებისგან განსხვავებით, რომელთაც იგნორი გაუკეთეს საგარეო ვაჭრობას, მერკანტილისტთა იდეებმა ბიძგი მისცა კლასიკური სკოლის შეხედულებების ჩამოყალიბებას საერთაშორისო ეკონომიკაში. მათი შეხედულებები პირველად გააკრიტიკა ინგლისელმა ეკონომისტმა დევიდ იუმა (1711-1776 წწ), რომელმაც შექმნა ურთიერთზემოქმედების მოდელი: ფასი-სანელებელი-ნაკადი, მან ეჭვქვეშ დააყენა მერკანტილისტთა აზრი, რომ ქვეყნებს შეუძლიათ უსასრულოდ დააგროვონ ოქრო და ეს გავლენას არ მოახდენს მათ საერთაშორისო კონკურენტუნარიანობაზე. სავაჭრო ბალანსის დადებითი სალდოს შენარჩუნება გაზრდის ქვეყნის შიგნით ფულის მიწოდებას და გამოიწვევს ხელფასის და ფასების ზრდას, ფასების ზრდის შედეგად ქვეყნის კონკურენტუნარიანობაც დაეცემა, და პირიქით, ქვეყნიდან ოქროს გადინება დასცემს ფასების დონეს და აამაღლებს ქვეყნის კონკურენტუნარიანობას, ამრიგად შიგა ფაქტორები სავაჭრო ბალანსის დადებითი სალდოს შენარჩუნებას ეწინააღმდეგება, მისი აზრით, სწორედ ქვეყნებს შორის ოქროს მოძრაობა არის ეროვნული ეკონომიკების ფარული მოწესრიგების მექანიზმი, ხოლო თუ ექსპორტის სიდიდე მიმართული იქნება იმპორტის მოცულობასთან შესაბამისობისაკენ, სავაჭრო სალდო ნულის ტოლი გახდება.

XVIII ს-ის დასასრულს მერკანტილისტური შეხედულებები შეცვალა ფრიტრედელურმა, რომელიც ამტკიცებდა, რომ ცალკეული ერის ინტერესებში შედის ვაჭრობის ყოველგვარი თავისუფლება - უბრალოდ ხალხმა უნდა ივაჭროს ისე, როგორც მათ სურთ. ძირითად საკითხად რჩებოდა იმ საკითხების განსაზღვრა, რომლებიც წამყვან როლს ასრულებენ სავაჭრო სტრუქტურის ფორმირებისას. მართალია მერკანტილისტების ეპოქა მეთვრამეტე საუკუნის დასაწყისისთვის დასრულდა, მაგრამ

მათი მრავალი არგუმენტით დღესაც სარგებლობენ ნეომერკანტილისტები და პოლიტიკოსები, რომელთაც სურთ შემზღუდავი სავაჭრო პოლიტიკის გატარება.

აბსოლიტური უპირატესობის თეორია (ა. სმითი): აბსოლიტური უპირატესობის თეორია ხსნის ერების აბსოლიტურ უპირატესობას, როდესაც მას შეუძლია საქონელი და მომსახურება აწარმოოს იმაზე ნაკლები დანახარჯებით, რასაც ხარჯავს სხვა ქვეყანა იმავე საქონლის და მომსახურების წარმოებაზე. ადამ სმითმა ნაშრომში „ გამოკვლევა ხალხთა სიმდიდრის ბუნებისა და მიზეზების შესახებ“ - გაილაშქრა საგარეო ვაჭრობაში პროტექციონიზმის წინააღმდეგ, მან ერები ოჯახურ მეურნეობებს შეადარა და აღნიშნა, რომ საოჯახო მეურნეობები საკუთარი აუცილებელი საჭიროებების ნაწილს აწარმოებენ, სხვა პროდუქციას კი ნამეტი გაყიდვის ხარჯზე ყიდულობენ, იგივე პრინციპი შეიძლება მივუსადაგოთ ერებსაც. ადამ სმითი წერდა, რომ ყველა ჭკვიანი ცდილობს იყიდოს სხვისგან ის, რისი წარმოებაც მას ძვირი უჯდება, სახელმწიფოს შეუძლია იყიდოს ესა თუ ის საქონელი, რომელიც მას ძვირი უჯდება, სხვა ქვეყნისგან იაფად, იმ საქონლის სანაცვლოდ, რომლის წარმოებაშიც მას აბსოლიტური უპირატესობა გააჩნია. წამყვანი ქვეყნების მანქანურ წარმოებაზე გადასვლის პერიოდში ა.სმითმა დასვა რაციონალური საერთაშორისო ვაჭრობის საკითხი, მან გააკრიტიკა მერკანტილიზმი და დაუშვა რომ სახელმწიფოსთვის შესაძლებელია მომგებიანი იყოს არა მარტო გაყიდვა საგარეო ბაზრებზე, არამედ შესყიდვაც, ამასთან ეცადა განესაზღვრა რომელი საქონლის ექსპორტირება და რომლის იმპორტირება არის მომგებიანი. მისმა მიდგომამ ეკონომიკურ ლიტერატურაში აბსოლიტური უპირატესობის მოდელის სახელწოდება მიიღო. ამ თეორიის საფუძველია ბუნებრივი უპირატესობების არსებობა, მაგრამ არსებობს შეძენილი უპირატესობებიც, აბსოლიტური უპირატესობის მოდელი: საერთაშორისო ვაჭრობა მომგებიანია იმ შემთხვევაში, თუ ორი ქვეყანა ვაჭრობს ისეთი საქონლით, რომელსაც აწარმოებენ მცირე დანახარჯებით პარტნიორ ქვეყანასთან შედარებით. თუ დავუშვებთ, რომ შრომა წარმოების ერთადერთი ფაქტორია და ქვეყანაში სრული დასაქმებაა, აბსოლიტური უპირატესობა ნიშნავს, რომ პირველ ქვეყანას ნაკლები დრო სჭირდება მოცემული საქონლის ერთეულის საწარმოებლად სხვა ქვეყანასთან შედარებით. აღნიშნულის მიუხედავად ა. სმითის დასკვნები ხშირ შემთხვევაში

არასრულყოფილი იყო, მან ვერ უკუაგდო მტკიცება იმის შესახებ რომ, იმპორტის შეზღუდვა ქმნის ახალ სამუშაო ადგილებს, ამასთან ის იმედოვნებდა რომ ცალკეული ერი ფლობს აბსოლიტურ უპირატესობას თავისი სავაჭრო პარტნიორების მიმართ, რომ მიაწოდოს იმდენივე საქონელი, რამდენიც შეისყიდება საზღვარგარეთ, მხოლოდ იმ პირობით თუ ვაჭრობა იქნება თავისუფალი შეზღუდვებისა და რეგლამენტაციებისაგან, თუმცა ბევრი კითხვა უპასუხოდ დარჩა.

ფარდობითი უპირატესობის თეორია (დ. რიკარდო): ა. სმითს არ განუხილავს სიტუაცია, როდესაც რომელიმე ქვეყანა ფლობს აბსოლიტურ უპირატესობას ყველა საქონლის წარმოებაში, ამგვარი გამოკვლევა გააკეთა დ. რიკარდომ ნაშრომში: „პოლიტიკური ეკონომიისა და დაბეგვრის საფუძვლები“ (1819), მან ჩამოაყალიბა ურთიერთსარგებლიანობის ვაჭრობის და საერთაშორისო სპეციალიზაციის საერთო პრინციპი, რომელშიც სმითის მოდელი განიხილა კერძო შემთხვევის სახით. ეს შემთხვევა განიხილება ფარდობითი უპირატესობის მოდელის სახით, სადაც ერთი ქვეყანა აბსოლიტურ უპირატესობას ფლობს ორივე საქონლის წარმოებაში. XIX ს-ის დასაწყისში დ. რიკარდო ცდილობდა გამოეკვლია ვაჭრობის წარმოშობის მიზეზები და ამის საფუძველზე აეხსნა თავისი თანამემამულეებისათვის თავისუფალი ვაჭრობის უპირატესობანი. კვლევა-ძიებამ მოგვცა კლასიკური დასკვნა: ორივე ქვეყანას შეუძლია მიიღოს მოგება ერთმანეთთან ვაჭრობით, თუ თითოეული დასპეციალდება იმ საქონლის და მომსახურების წარმოებასა და ვაჭრობაზე, რაშიც ფლობს ფარდობით უპირატესობას. დ. რიკარდომ გვიჩვენა, რომ იმ შემთხვევაშიც კი, თუ ქვეყანა არ ფლობს აბსოლუტურ უპირატესობას, ვაჭრობა მაინც ხელსაყრელია ორივე მხარისთვის, ვაჭრობის არარსებობისას თუ ქვეყნებში ფასებს შორის არსებობს უმცირესი სხვაობა მაინც, ეს ნიშნავს, რომ ცალკეული ქვეყანა ფლობს ფარდობით უპირატესობას, ესეიგი მას ყოველთვის აქვს ის საქონელი, რომლის წარმოებაც მისთვის მომგებიანია წარმოების ხარჯების არსებული შესაბამისობისას ვიდრე სხვა საქონლის წარმოება. სწორედ ეს საქონელი უნდა გაიტანონ ექსპორტით სხვა საქონელზე გასაცვლელად. დ. რიკარდომ ჩამოაყალიბა ფარდობითი უპირატესობის კანონი: თითოეული ქვეყანა ფლობს ფარდობით უპირატესობას ამა თუ იმ საქონლის წარმოებაში და აქედან იღებს მოგებას,

ვაჭრობს რა ამ საქონლით და ყიდულობს სხვას. გაცვლიდან მიღებული მოგება არ არის დამოკიდებული იმაზე თუ რა აბსოლიტურ უპირატესობას ფლობს ქვეყანა, არამედ უბრალო ფაქტზე: ვაჭრობის არარსებობის პირობებში ხარჯების შესაბამისობაზე (ფარდობით უპირატესობაზე). ამგვარად საგარეო ვაჭრობის წყარო შეიძლება იყოს მხოლოდ განსხვავება საქონელთა წარმოების ხარჯებს შორის. ყურადღება არ ექცევა დანახარჯების აბსოლიტურ ზომებს. აქ საქმე ეხება არა ორი ქვეყნის დანახარჯების ერთეულებს შორის ფარდობას, არამედ საქმე გვაქვს ერთ ქვეყანაში წარმოებული საქონლის მეორე საქონელში გამოხატულებასთან წარმოების ხარჯების მიხედვით, ანუ ალტერნატიულ ღირებულებასთან.

აბსოლიტური და ფარდობითი უპირატესობის მარტივი კონცეფციები საერთაშორისო ვაჭრობის საფუძველს წარმოადგენენ, მაგრამ არ უნდა დაგვავიწყდეს, რომ ისინი მხოლოდ შრომის დანახარჯის ერთეულზე ხსნიან ერებს შორის ვაჭრობის მიზეზებს. ყურადღების კონცენტრაცია შრომითი დანახარჯებზე განპირობებული იყო იმით, რომ ამ პერიოდში შრომითი დანახარჯები საწარმოო დანახარჯების გაანგარიშებისას უმნიშვნელოვანეს ფაქტორად ითვლებოდა. XIX ს-ის დასასრულსა და XX ს-ის დასაწყისში საერთაშორისო ვაჭრობაში სტრუქტურული ძვრები განხორციელდა. ბუნებრივი რესურსების, როგორც შრომის საერთაშორისო დანაწილების ფაქტორის როლი არსებითად შემცირდა, შეიცვალა შრომის მწარმოებლურობაც და ვაჭრობა განვითარების თანაბარი დონის ქვეყნებს შორის (აშშ და დასავლეთ ევროპა) გააქტიურდა.

წარმოების ფაქტორების თანაფარდობების ჰეკშერ-ოლინის თეორია და მისი ტესტირება (ლეონტიევის პარადოქსი): შვედმა მეცნიერმა ელი ჰეკშერმა მოგვცა თანამედროვე შეხედულებები საერთაშორისო ვაჭრობის მიმართულებებისა და სტრუქტურის შესახებ. მან ფაქტორტევადობის თეორიის შესახებ ამოსავალი პრინციპები ჩამოაყალიბა მოკლე სტატიაში (1919), რომელიც ოცდაათიან წლებში ბერტილ ოლინმა განავითარა, ჰეკშერ-ოლინის თეორია ხსნის ფასებს შორის საერთაშორისო განსხვავებების მიზეზებს, რომელიც სავაჭრო ურთიერთობების დამყარებამდე არსებობს. ისინი თხოვნასა და ტექნოლოგიებში სხვაობას არ თვლიდნენ საერთაშორისო ფასების განსხვავებების მიზეზად, ამის წყარო წარმოების ფაქტორებით უზრუნველყოფა იყო. ჰეკშერ-ოლინის თეორიის მიხედვით,

საქონელი რომელიც თავის საწარმოებლად მოთხოვნის მნიშვნელოვან ხარჯებს (წარმოების ჭარბ ფაქტორებს) და მცირე ხარჯებს(დეფიციტურ ფაქტორებს), იცვლება იმ საქონელზე, რომელიც წარმოებულია ფაქტორთა უკუპროპორციული გამოყენებით. ე. ი. ფარულად ექსპორტირდება ჭარბი, ხოლო იმპორტირდება დეფიციტური წარმოების ფაქტორები. წარმოების ფაქტორთა სიჭარბე ნიშნავს, რომ თანაფარდობა მის რაოდენობასა და სხვა ფაქტორებს შორის მაღალია დანარჩენ ქვეყნებთან შედარებით. ამ მეთოდის ერთ-ერთი დამსახურება ისაა, რომ გვაძლევს საგარეო ვაჭრობის ზემოქმედებით საზოგადოებაში შემოსავლების გადანაწილების რეალურ სურათს, სადაც ინდივიდები წარმოების სხვადასხვა ფაქტორების სახით არიან წარმოდგენილი. ჰეკშერ-ოლინის თეორია ფაქტებზე დაყრდნობით ამტკიცებს, რომ საერთაშორისო ვაჭრობა საზოგადოებას ჰყოფს ჯგუფებად: ვინც იგებს და აგებს, რამდენადაც შედარებითი ფასების ცვლილება იწვევს წარმოების ფაქტორთა კონცენტრაციას ცალკეულ ინდივიდთა ხელში, სხვების ხარჯზე. შესაბამისად რაც მეტი ფაქტორია სპეციალიზებული საექსპორტო წარმოებაში, მით მეტია მოგება საგარეო ვაჭრობიდან და პირიქით.

ჰეკშერ-ოლინის თეორიის სამართლიანობის შემოწმება მრავალმა მკვლევარმა სცადა, რომელთა შორის აღსანიშნავია ვასილ ლეონტიევის კვლევა, რომელიც „ლეონტიევის პარადოქსის“ სახელით არის ცნობილი (1953). ომის შემდგომ პერიოდში აშშ სხვა ქვეყნებთან შედარებით უფრო მეტად იყო კაპიტალით უზრუნველყოფილი და ხელფასიც რამდენადმე დიდი იყო, ჰეკშერ-ოლინის თეორიიდან გამომდინარე აშშ ითვლებოდა კაპიტალის ექსპორტიორ და შრომატევადი საქონლის იმპორტიორ ქვეყნად, თუმცა ლეონტიევის კვლევის შედეგები პარადოქსული აღმოჩნდა: აშშ-ის ექსპორტის შრომატევადობის დონე მაღალი იყო აშშ-ის იმპორტის შრომატევადობის დონესთან შედარებით, ლეონტიევმა 50-იან წლებში შეამოწმა ჰეკშერ-ოლინის თეორიის სამართლიანობა და ფაქტი, რომ აშშ ამ თეორიის მიხედვით ეკონომიკაში ითვლებოდა კაპიტალის ექსპორტიორად, გამოკვლევის შედეგები პარადოქსული აღმოჩნდა, ჰეკშერ-ოლინის თეორია რეალობას სცილდება, რადგანაც არსებობს ფაქტორთა სიმრავლე, რომელთა უარყოფაც არ შეიძლება. აშშ-ში კი კაპიტალი წარმოების ფაქტორთა შორის არც ისე ჭარბად აღმოჩნდა: ამერიკა იყო ისეთი საქონლის ექსპორტიორი, რომლის წარმოებაში

მიწა და მაღალკვალიფიციური კადრები გამოიყენებოდა, ხოლო იმპორტირდებოდა კაპიტალტევადი პროდუქცია. ლეონტიევის იდეის განვითარებაზე სხვა ქვეყნებშიც მუშაობდნენ: 1995 წელს იაპონიაში ექსპორტ-იმპორტის ანალიზმა აჩვენა, რომ ქვეყანას გააქვს კაპიტალტევადი და შეამოაქვს შრომატევადი პროდუქცია, ეს ეწინააღმდეგება ჰეკშერ-ოლინის თეორიას, თუმცა შშ-იაპონიის ორმხრივი ვაჭრობა შეესაბამებოდა ამ თეორიის შედეგებს.

ბევრი მკვლევარი ამ პრობლემის ახსნისას ცდილობდა კონკრეტული ქვეყნის საგარეო სავაჭრო კავშირების კვლევისას ესარგებლა ე.წ. „შესწორებული“ ნეოკლასიკური კონცეფციით. შესწორების ძირითადი დატვირთვა მოდიოდა ფაქტორთა რიცხვის ზრდაზე, უპირველესყოვლისა კვლევაში ჩართეს ისეთი ფაქტორები, როგორცაა: „ტექნოლოგია“, „კვალიფიციური სამუშაო ძალა“, „ხარისხი“ და ა. შ.

საერთაშორისო ვაჭრობის ალტერნატიული თეორიები : საგარეო ვაჭრობის პრობლემათა ანალიზის ახალი მიდგომით ბევრი თანამედროვე თეორია დაუპირისპირდა ფარდობითი უპირატესობის დოქტრინას, რადგან ანალიზის ობიექტად შერჩეულ იქნა არა ცალკეული ქვეყანა, არამედ საერთაშორისო ფირმა, კვლევის ამგვარი მიდგომა მკაფიოდ არის ჩამოყალიბებული ამერიკელი მკვლევარების ს. რობოკისა და კ. სიმონდსის ნაშრომებში, მათი აზრით „ვაჭრობის ტრადიციული თეორიის მიერ წარმოების ინტერნაციონალიზაციის პროცესის არსში ჩაწვდომის უუნარობა შეიძლება აიხსნას საკითხის არასწორი დასმით. ვაჭრობის თეორიამ დასვა კითხვა: „ რატომ ვაჭრობენ ერები? ეს არ არის კონკრეტული კითხვა. ბიზნესმენებს სულ უფრო მეტი საქონელი შეაქვთ და გააქვთ ქვეყნებში, ამასთან საქონელი არ სცილდება ერთი ფირმის ფარგლებს, კითხვა უნდა დაისვას ასე: რატომ მოძრაობს საქონელი და მომსახურება ერებს შორის? ამ კითხვაზე პასუხის გაცემისას ნათელი ხდება, რომ ერთეული, რომელიც იღებს გადაწყვეტილებას - ეს არის კომერციული დაწესებულება და არა ერი“. (Robok S.H., Simmonds K. International Business. How Big is it?", 1973, #4P.91). ამგვარი მიდგომის ობიექტური საფუძველი არის ეკონომიკური მეცნიერების მიერ ზოგადად აღიარებული ფაქტი, რომ საგარეო სავაჭრო ოპერაციების მნიშვნელოვან ნაწილი ფაქტობრივად ფირმათაშორის გაცვლია. ფირმათაშორის ვაჭრობის თავისებურება რითაც იგი

განსხვავდება ტრადიციული საგარეო ვაჭრობისაგან, გამოხატულია თანამედროვე საგარეო გაცვლის თვისობრივ ხასიათსა და თავისებურებაში. ფირმათაშორისი ვაჭრობა ეყრდნობა დამხმარე ნაწილებისა და ნახევარფაბრიკატების გაცვლას, როგორც საგარეო ვაჭრობის განვითარების ტენდენციის ანალიზი გვიჩვენებს სწორედ ამგვარი შიდადარგბრივი გაცვლა გამოირჩევა სწრაფი ტემპებით; საერთაშორისო მონოპოლიები დაინტერესებულნი არიან უპირველესად ისეთ ქვეყნებს მიაწოდონ საქონელი, რომლებიც საკუთარი მახასიათებლებით მონოპოლიის წარმოშობის ქვეყნის პარამეტრებს ემთხვევა. საგარეო სავაჭრო სტატისტიკა მოწმობს, რომ საგარეო ვაჭრობა ფართოვდება განვითარებულ ქვეყნებს შორის (**მსგავსი ქვეყნების თეორია**). საერთაშორისო მონოპოლიების ამგვარი მოქმედება, პირდაპირი ინვესტიციების მიზნიდან გამომდინარე, ხშირად ეწინააღმდეგება ფარდობითი უპირატესობის დოქტრინას. მაგ: კაპიტალის გატანის მიზანია მაღალი საპროცენტო განაკვეთის მიღება, განვითარებად ქვეყნებში კი ცოტა კაპიტალია, პროცენტი - მაღალი, ეს დასკვნა გამომდინარეობს ფარდობითი უპირატესობის კანონიდან, სინამდვილეში კი, თანამედროვე პერიოდში კაპიტალის გატანის მიზანი მიწოდების ალტერნატიული წყაროების ძიებაა. ანალოგიურად ნედლეულის მიწოდების წყაროს არჩევისას, ფირმის მმართველი განყოფილება უპირატესობას ანიჭებს უფრო ძვირ მიმწოდებლებს, მაგრამ იმ ფირმას, რომელიც მთლიანად მის დაქვემდებარებაშია; ყველა შემთხვევაში, კონტროლის ხარისხი ყველაზე მნიშვნელოვანია, საქონლის ან წარმოების ფაქტორების ფასებთან შედარებით. მაგ: ქვეყნების სტაბილურობა ერთ-ერთი ინდიკატორია, რომელიც გამოიყენება გერმანიაში ინვესტიციების განხორციელების შეფასებისას, მისი მნიშვნელობა ძალიან მაღალია ხელფასის დონესთან და კრედიტის პროცენტთან, ანუ სამუშაო ძალისა და კაპიტალის ფასებთან შედარებით.

ლინდერის მოთხოვნასთან თავსებადობის ჰიპოთეზა:² შემოსავლის ცვლილებისას საგარეო ვაჭრობისა და მოთხოვნის ცვლილებების შესახებ არსებობს ჰიპოთეზა, რომელიც ეკუთვნის შვედ ეკონომისტსა და პოლიტიკოსს ს. ბ. ლინდერსს, ეს არის

² თეორიის ქართულენოვანი სახელწოდება ავტორიესულია ე. ლ. შენგელია თ., საერთაშორისო ბიზნესი, „უნივერსალი“ თბილისი 2011.

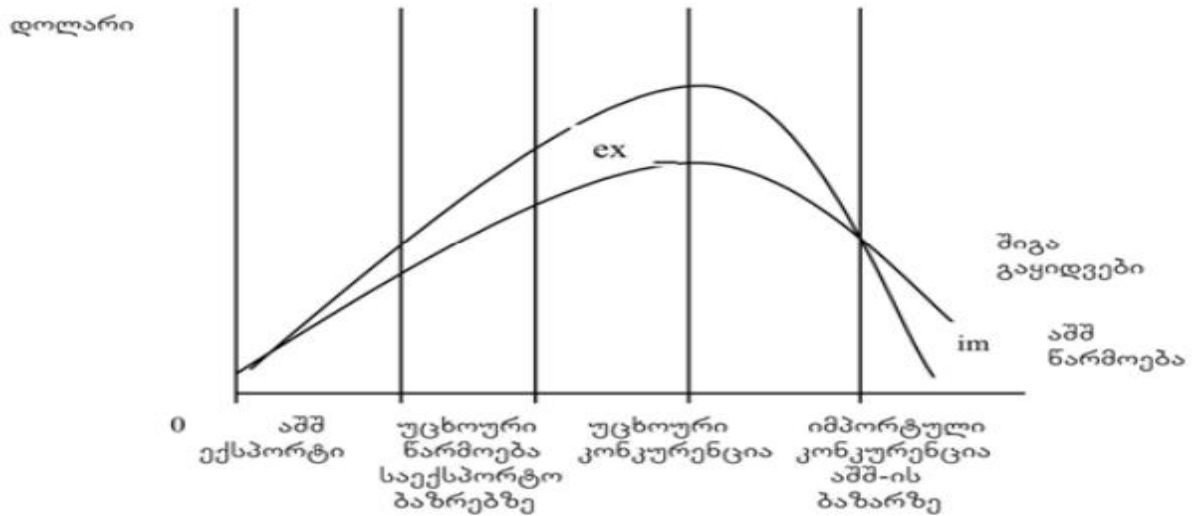
მოთხოვნასთან თავსებადობის ჰიპოთეზა, რომელიც ხსნის მიზეზობრივ კავშირებს შემოსავლის - უპირატესობის (არჩევანის) - ტექნოლოგიის და საგარეო ვაჭრობის ჯაჭვში. მოსახლეობის ერთ სულზე შემოსავლის ზრდა ამაღლებს მოცემული ქვეყნის მოთხოვნის სტრუქტურაში ხანგრძლივი მოხმარების საგნების წილს (ენგელის კანონის მიხედვით); მოთხოვნის კონცენტრაცია ხანგრძლივი მოხმარების საგნებზე მწარმოებლებს ტექნოლოგიის სრულყოფის სურვილს აღუძრავს. მწარმოებლურობის ზრდა, რომელიც განპირობებულია მოთხოვნის ზრდით, ამცირებს ამ ხანგრძლივი მოხმარების საქონლის ფასს და ზრდის ექსპორტს, ამრიგად მოსალოდნელია, რომ ქვეყანა ექსპორტის სახით გაიტანს იმ საქონელს, რომლის ხვედრითი წილი საშინაო მოხმარებაში მაღალია. ს. ლინდერმა განიხილა ტექნოლოგიურად ახალი საქონლის თავისებურებები, რომლითაც მეოცე საუკუნის 40-50-იან წლებში ამერიკული ფირმები გავიდნენ ევროპის ბაზარზე. მდიდარი ამერიკელი უფრო თავშეკავებული აღმოჩნდა ახალი ძვირადღირებული ამერიკული წარმოების საქონლის მოხმარებაში, ევროპელთა ცხოვრების დონის ამაღლების პარარელურად ამ საქონელმა მონახა თავისი გზა ევროპისკენ. ს. ლინდერმა დაასკვნა, რომ ტექნოლოგიურად რთული ნაკეთობა ფირმების მიერ იქმნება როგორც უკვე არსებულ მოთხოვნაზე პასუხი, რეაქცია, უპირველესად საშინაო ბაზრისთვის, შემდგომ ფირმა აფართოებს წარმოებას და გადის საგარეო ბაზარზე, ეს ნიშნავს რომ მოხმარების სტრუქტურა იმპორტიორ ქვეყანაში მაქსიმალურად ახლოს უნდა იყოს კომპანიის მმართველი ოფისის ქვეყნის მოთხოვნის სტრუქტურასთან. ამ ჰიპოთეზას საბოლოო შემოწმება არ გაუვლია, მისი თვალსაზრისი ექსპორტისა და შედარებით მაღალი ფასის საქონლის შესახებ, სამართლიანია საავტომობილო ბაზრისათვის, რამდენადაც ცალკეულ ქვეყანას უფრო მეტი გააქვს იმ მარკის მანქანები, რომელთა ფასიც შეესაბამება მათი საკუთარი შემოსავლის დონეს. ეს თეორია მხოლოდ ტექნოლოგიურად რთული საქონლის საგარეო ბაზარზე მიწოდების ასპექტებს ხსნის, მისი დამატებითი დამუშავების შემდეგ შეიქმნა „**საერთაშორისო პროდუქტის სასიცოცხლო ციკლის თეორია**“, რომელიც რ. ვერნონმა (1960). ჩამოაყალიბა და იგი ხსნის ინოვაციის როლს საერთაშორისო ვაჭრობაში და პროდუქტის სრულ სასიცოცხლო ციკლს ინტერნაციონალიზაციის საფეხურიდან სტანდარტიზაციამდე. (იხ. ნახაზი №1). როგორც

ვხედავთ საერთაშორისო პროდუქტის სასიცოცხლო ციკლი მოიცავს 4 ეტაპს და ესენია: 1. განვითარებული ქვეყნიდან ახალი პროდუქტის ექსპორტირება. 2. ახალი პროდუქტის უცხოური წარმოების დაწყება. 3. უცხოური კონკურენციის დაწყება ახალი პროდუქტის საექსპორტო ბაზრებზე. 4. იმპორტული კონკურენცია შიგა ბაზარზე. საწყის ეტაპზე ახალი პროდუქტის წარმოებისთვის საჭიროა მოწინავე მოწყობილობა და კვალიფიციური სამუშაო ძალა, ამიტომაც მომგებიანია ეს საქონელი საექსპორტოდ იმ ქვეყანაში იქნას წარმოებული, სადაც პირველად გაჩნდა მოხმარებაში, ჩვეულებრივ ეს მაღალი შემოსავლის ქვეყნებია, რადგანაც ეს საქონელი ეკონომიკური თვალსაზრისით ძვირადღირებული პროდუქციაა; მეორე ეტაპზე ახალი პროდუქტის მწარმოებელი მოწინავე ქვეყნებიდან საქონელი ექსპორტირდება მსგავსი შემოსავლებისა და მოთხოვნის ქვეყნებში. გარკვეული დროის შემდეგ, მესამე ეტაპზე საექსპორტო ბაზრებზე კონკურენცია ძლიერდება, ამ ეტაპზე პროდუქტი უკვე ჩვეულებრივი და სტანდარტული ხდება და აღარაა საჭირო მისი მაღალი ტექნოლოგიებით წარმოება; ბოლო ეტაპზე სტანდარტული საქონლის წარმოება გადადის სხვა ქვეყნებშიც. უცხოეთში წარმოების გადატანის პარალელურად ადგილობრივი მწარმოებლები იწყებენ ამ პროდუქციის წარმოებას და იზრდება კონკურენცია უცხოურ ბაზარზე, თავის მხრივ კონკურენტი ცდილობს შეაღწიოს მოცემული ქვეყნის ბაზარზე და განახორციელოს იმპორტი, ამ ეტაპზე ადგილობრივი წარმოება ეცემა და პროდუქტზე მოთხოვნის ნაწილს უზრუნველყოფს იმპორტი.

საერთაშორისო კონკურენციის თეორია: ამერიკელმა ეკონომისტმა მ. პორტერმა 1991 წელს გამოაქვეყნა ნაშრომი „ქვეყნების კონკურენტული უპირატესობა“, ამ მიდგომის ერთ-ერთი წინაპირობა არის ის რომ საერთაშორისო ბაზარზე კონკურენტები არიან არა ქვეყნები, არამედ ფირმები, მათ კონკურენტულ უპირატესობათა სტრატეგიის განსაზღვრაზე ორი მთავარი ფაქტორი მოქმედებს, ესენია: დარგის სტრუქტურა რომელშიც მოქმედებს ფირმა და მეორე: პოზიცია, რომელსაც ფლობს ფირმა დარგში. მ. პორტერმა გამოაცალკევა ორი დარგი კონკურენციის თავისებურებებიდან გამომდინარე:

პროდუქტის საერთაშორისო სასიცოცხლო ციკლი³

დიაგრამა 1

1). მრავალეროვნული დარგები. 2). გლობალური დარგები.

მ. პორტერმა გამოყო ქვეყნის ოთხი მახასიათებელი, რომლებიც აყალიბებენ გარემოს , რომელშიც ადგილობრივი ფირმები ეწევიან კონკურენციას და რომლებიც ახდენენ გავლენას მათ საერთაშორისო წარმატებაზე და ეს მახასიათებლებია: 1. ფაქტორული პარამეტრები. 2. შიდა მოთხოვნის პარამეტრები. 3. მონათესავე და დამხმარე დარგები. 4. ფირმების სტრატეგია, სტრუქტურა და კონკურენცია. ამ მაჩვენებლებთან ერთად ასევე მნიშვნელოვანია შემთხვევითობისა და მთავრობის როლი⁴.

რომ შევაჯამოთ, საერთაშორისო ვაჭრობის თეორიების დარგში მიმდინარე კვლევები ორი მიმართულებით ვითარდება; ერთ მხარეს არსებობს თეორიების ჯგუფი, რომლებიც ავითარებენ საერთაშორისო ვაჭრობის ტრადიციულ მიმართულებას, რომლებიც ეფუძნება მოსაზრებას, რომ ძირითადი პოსტულატები სამართლიანი რჩება წარმოების ფაქტორების ზრდის მათში ახალი ცნებებისა თუ ელემენტების შეტანის მიუხედავად. XX საუკუნის მეორე ნახევარში მსოფლიო ეკონომიკაში მოხდა ცვლილებები, რომელთა ახსნაც ვერ შეძლო ტრადიციულმა თეორიებმა, რამაც გამოიწვია საერთაშორისო

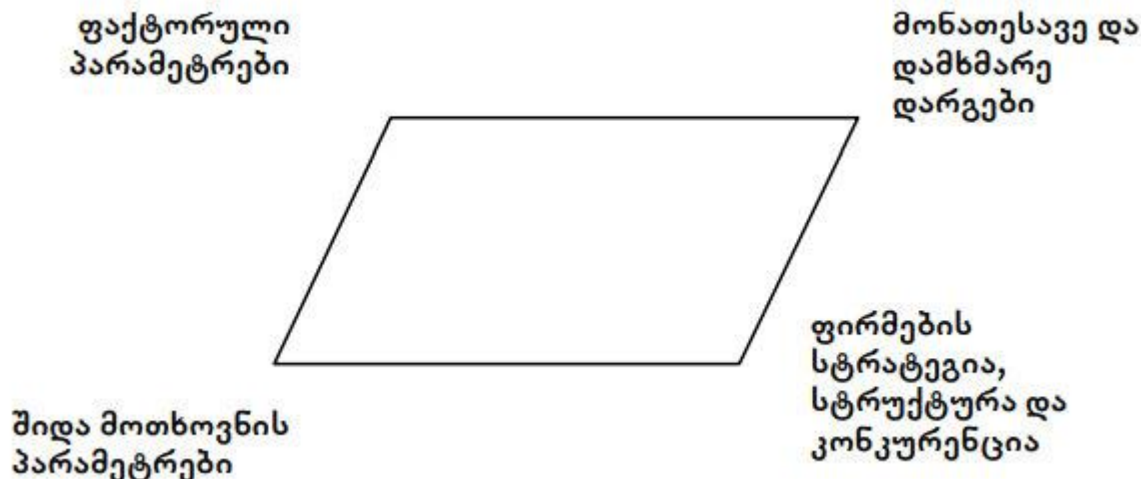
³ Гриффин Р., Пастей М., Международный бизнес, СПб. Питер. 2006, с. 57.

⁴ შენგელია თ., საერთაშორისო ბიზნესი, „ უნივერსალი “ თბილისი 2011.

ვაჭრობის ისეთი თეორიების გამოჩენა, რომლებშიც განხილვის ობიექტები იყო არა ქვეყნები, არამედ ფირმები ან საერთაშორისო კომპანიები.

კონკურენტულ უპირატესობათა რომბი. მ. პორტერი⁵

სქემა 1

1.2 ექსპორტის გავლენა ეკონომიკურ ზრდაზე

ხშირად საკამათოა ის აზრი, რომ მხოლოდ ექსპორტს შეუძლია ეკონომიკური ზრდის მიღება, მაგრამ აქ მნიშვნელოვანია დივერსიფიკაციის ხარისხი ექსპორტში, ამ აზრის მომხრეები ხაზგასმით აღნიშნავენ რომ, დივერსიფიკაციის ასპექტები ეკონომიკური ზრდის ყველაზე მნიშვნელოვანი ხელშემწყობია, მაგალითად რომერმა დივერსიფიკაცია განსაზღვრა როგორც წარმოების ფაქტორი⁶, ხოლო აქემოლლუმ და ზილიბოტიმ განაცხადეს, რომ დივერსიფიკაციით შესაძლოა გაიზარდოს შემოსავალი – საინვესტიციო

⁵ შენგელია თ., საერთაშორისო ბიზნესი, „ უნივერსალი “ თბილისი 2011.

⁶ Romer, P. M. (1990), “Endogenous technological change”, Journal of Political Economy (98)5: 71-102

რისკების გავრცელების გაფართოების გზით⁷. თუმცა თანამედროვე ლიტერატურა ყურადღებას ამახვილებს იმ არა მონოტონურ ურთიერთობაზე, რომელიც დივერსიფიკაციასა და ზრდას შორის არსებობს. ამ მხრივ Imbs და Wacziarg-მა, თავის ნაშრომში გამოიყენეს შიდა წარმოებისა და შრომით მონაცემები, რათა გამოეკვლიათ მთლიანი შიდა პროდუქტი ერთ სულ მოსახლეზე სხვადასხვა ქვეყნებში, კვლევებმა გამოავლინა არა წრფივი დამოკიდებულება წარმოებასა და დასაქმებას და ექსპორტსა და ზრდას შორის, დარგობრივი დასაქმებისა და დამატებითი ღირებულების მონაცემების გამოყენებით, მათ აღმოაჩინეს, რომ განვითარების პროცესი ხასიათდება დივერსიფიკაციის ორი ეტაპით, პირველ ეტაპზე ზრდის შედეგების მიხედვით, დარგობრივი დივერსიფიკაცია იზრდება, მაგრამ ერთ სულ მოსახლეზე შემოსავლის მიღმა ეკონომიკის დარგობრივი განაწილება კვლავ კონცენტრირებულია და იმეორებს U-ს მრუდის ფორმას. საინტერესოა რომ Imbs და Wacziarg-ის, კვლევებმა წარმოშვა კითხვა, ექნება თუ არა ექსპორტის დივერსიფიკაციას U-ს მრუდის ფორმა⁸; კლინგერმა და ლიდერმენმა, გვაჩვენეს, რომ ეს დებულება რეალური იყო, ექსპორტის მონაცემების შესწავლით აღმოჩნდა, რომ დივერსიფიკაცია მცირედით ზრდის განვითარების დონეს, მაგრამ ამცირებს მგრძობელობას ქვეყნის საშუალო შემოსავლებში. მათ განიხილეს დამოკიდებულება ექსპორტის მონაცემებს შორის, რომელიც იზომება ახალი საექსპორტო საქონლის წარდგენითა და განვითარების დონით და მიიღეს U-ს მრუდის შებრუნებული ვარიანტი შემოსავალში, რის მიხედვითაც როდესაც შემოსავალი იზრდება, ეკონომიკა ნაკლებად კონცენტრირებულია და მეტად დივერსიფიცირებული⁹.

ზემოთ განხილული მოსაზრებები გაანალიზებულია კუნძულ მავრიკის ეკონომიკის განხილვაში, თუ რა კავშირი აქვს ექსპორტის დივერსიფიკაციას ამ ქვეყნის ეკონომიკურ ზრდაზე, მიუხედავად საწარმოო რესურსების სიმცირისა, მავრიკმა შეძლო გადაენაცვლა დაბალ შემოსავლიანი ქვეყნის რანგიდან, საშუალო შემოსავლიანი ქვეყნების რანგში, და

⁷ Acemoglu, D. and F. Zilibotti (1997), "Was Prometheus unbound by chance? Risk diversification and growth", *Journal of Political Economy* 105(4): 709-751.

⁸ Imbs, J. and R. Wacziarg (2003), "Stages of diversification", *American Economic Review* (93)1: 63-86.

⁹ Klinger, B. and D. Lederman (2004), *Discovery and development: An empirical exploration of "new" products*, Washington, DC, World Bank Policy Research Working Paper 3450.

ექსპორტი ეკონომიკური საქმიანობის მიხედვით: (ათას აშშ დოლარი) ¹⁰

ცხრილი 1

სექციის დასახელება	2015	2016	2017	2018
ექსპორტი სულ				
მათ შორის	2.204.685.3	2.112.912.8	2.735.486.5	3.354.498.5
სოფლის, სატყეო და თევზის მეურნეობა	20,867.1	19,835.2	26,796.7	32,688.3
სამთომომპოვებით მრეწველობა	132,709.7	150,572.2	161,939.7	186,866.2
დამამუშავებელი მრეწველობა	1,067,529.3	1,000,564.7	1,214,084.7	1,263,669.6
ელენერჯის, აირის, ორთქლის და კონდიციონირებული ჰაერის მიწოდება	26,271.4	22,597.7	22,417.3	19,244.2
წყალმომარაგება, კანალიზაცია, ნარჩენების მართვა.	793.3	153.9		81.6
მშენებლობა	7,468.5	11,148.1	30,784.4	34,676.4
საბითუმო და საცალო ვაჭრობა, ავტომობილების და მოტოციკლების რემონტი.	586,009.3	557,038.5	777,199.1	1,003,867.6
ტრანსპორტი და დასაწყობება	246,339.4	263,245.4	365,913.1	443,479
განთავსების საშუალებებით უზრუნველყოფა და საკვების მიწოდების საქმიანობები	325.2	435.4	420.9	735.5
ინფორმაცია და კომუნიკაცია	4,392.7	1,326.9	4,727.4	3,241.5
საფინანსო და სადაზღვევო საქმიანობები	3,460.6	4,329.3	4,321.9	3,259.7
უძრავ ქონებასთან დაკავშირებული საქმიანობები	7,636.9	1,074.3	1,529.7	2,303.1
პროფესიული სამეცნიერო და ტექნიკური საქმიანობები	28,740.5	33,007.7	5,836.1	70,822.1
ადმინისტრაციული და დამხმარე მომსახურების საქმიანობები	867.2	1,331.5	1,506.4	4,932.3
სახელმწიფო მმართველობა და თავდაცვა	1,762.2	159.7	2,556.9	688.6
განათლება	200.1	80.5	152.8	530.1
ჯანდაცვა და სოციალური მომსახურების საქმიანობები	216.1	348.7	953.2	392.7
ხელოვნება, გართობა და დასვენება	4,722.3	503.7	297.3	1,014.5
დანარჩენი სექციები	64,373.3	45,159.2	114,049.1	282,005.5

ახლა ერთ–ერთი წარმატებული ქვეყანაა აფრიკის რეგიონში; კოლონიზაციის გამო მავრიკი სარგებლობდა შაქრის პროტოკოლით“ ევროკავშირთან 1970–იანი წლებიდან, შესაბამისად ქვეყნის ექსპორტი კონცენტრირებულია შაქრით და ნაკლებად შეიცავს ტექსტილსა და სამკერვალო სექტორს, როგორც პირველ ცხრილშია მოცემული, ამ ორ

¹⁰ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. <https://www.geostat.ge/ka>

დარგს ერთად მთლიანი ექსპორტში 86% – წილი უკავია, თუმცა მთავრობამ და ინვესტორებმა დროთა განმავლობაში წარმატებით მოახერხეს ინვესტიციების ეტაპობრივი დივერსიფიკაცია უფრო ღირებულ დარგებში.

ერთ–ერთი ძირითადი უპირატესობა რაც ექსპორტის დივერსიფიკაციას გააჩნია და, რასაც ემხრობიან ეკონომისტები, არის ის, რომ მას შეუძლია გაზარდოს ეკონომიკა, არსებობს ორი მნიშვნელოვანი შეკითხვა: 1). შეუძლია ექსპორტის დივერსიფიკაციას გრძელვადიანი ეკონომიკის ზრდა გამოიწვიოს : და 2). შეძლებს ქვეყანამ გაზარდოს თავისი ეკონომიკა ექსპორტის დივერსიფიკაციით?

მრავალ ემპირიულ ნარკვევში წარმოდგენილია, რომ ექსპორტის დივერსიფიკაციას შეუძლია გაზარდოს შემოსავალი ერთ სულ მოსახლეზე; Love ვარაუდობს, რომ ქვეყანამ თავი უნდა აარიდოს შეზღუდულ პროდუქტზე დამოკიდებულებას და საექსპორტოდ ჩაანაცვლოს ის უფრო სტაბილური პროდუქტით¹¹; ასევე Gutiérrez de Piñeres და Ferrantino–მა, თავის კვლევებში ლათინური ამერიკის ქვეყნებში, დაამტკიცეს, რომ არსებობს დადებითი კავშირი ექსპორტის დივერსიფიკაციასა და ეკონომიკურ ზრდას შორის; ქვეყნები სადაც ეს ამკარად განხორციელდა იყო: ჩილე, კოლუმბია, ელ სალვადორი, პარაგვაი, ბოლივია და ურუგვაი, იგივე შედეგები გამოვლინდა 2004 და 2006 წლის ნარკვევებში¹²; საინტერესოა, რომ გრინვიმ, მორგანმა და რაითმა აღნიშნეს, რომ საქმე მხოლოდ ექსპორტის ზრდაში არ არის და ასევე მნიშვნელოვანია მისი შემადგენლობაც, მათმა კვლევამ ასევე აჩვენა, რომ წარმოების დარგი უფრო მეტად მნიშვნელოვანი იყო სხვა დარგებთან შედარებით¹³, ასევე Mattee–მ და Naude–მ აღნიშნეს, რომ მეორად დარგებს შეუძლიათ გავლენა მოახდინონ წამყვან დარგებზე და

¹¹ Love, J. (1986), “Commodity concentration and export earnings instability: A shift from crosssection to time series analysis”, *Journal of Development Economics* (24)2: 239-248.

¹² Gutiérrez-de-Piñeres, S. A. and M. Ferrantino (2000), *Export dynamics and economic growth in Latin America: A comparative perspective*, Burlington, VT, Ashgate.

¹³ Greenaway, D., W. Morgan and P. Wright (1999), “Exports, export composition and growth”, *Journal of International Trade and Development* 8(1): 41-51.

ერთობლივად გავიდნენ მაღალ შედეგებზე¹⁴, Levin-მა და Raut-მა დაასკვნეს, რომ დადებითი გავლენის მოხდენა ეკონომიკურ ზრდაზე შესაძლებელია, თუ ქვეყნის მთლიან ექსპორტში წარმოებას ყველაზე მაღალი წილი უკავია¹⁵.

დამოკიდებულება ქვეყნის მწარმოებლურობასა და დარგობრივ ექსპორტს შორის ასევე შეისწავლეს Feenstra-მ და Kee-მ, 34 ქვეყნის მაგალითზე, 1984 წლიდან 1997 წლის პერიოდში, და აღმოაჩინეს რომ 10 %-იანი ზრდა ექსპორტში, იწვევდა ქვეყნის შემოსავლების 1.3%-იან ზრდას¹⁶, ასევე Herzer-მა და Nowak-Lehmann-მა ჩილეს შემთხვევაშიც აღმოაჩინეს რომ შეინიშნებოდა ეკონომიკური ზრდა, როგორც ჰორიზონტალური, ისე ვერტიკალური ექსპორტის დივერსიფიკაციით¹⁷.

მიუხედავად ზემოთ განხილული კვლევებისა, ექსპორტის დივერსიფიკაციასა და ეკონომიკურ ზრდას შორის ყოველთვის დადებითი შედეგი ვერ იქნება, მაგალითად Michaely-მ ასევე აღმოაჩინა დადებითი კავშირი მათ შორის, თუმცა დასძინა, რომ ეს ხდება უფრო მეტად განვითარებულ ქვეყნებში, ვიდრე ნაკლებ განვითარებულ ქვეყნებში და საჭიროა მინიმალური განვითარების დონე, რომ ექსპორტმა გავლენა მოახდინოს ეკონომიკურ ზრდაზე¹⁸.

როგორც ზემოთ აღინიშნა რამდენიმე კვლევა ჩატარებული ეკონომიკურ ზრდასა და დივერსიფიკაციას შორის კორელაციის დასადგენად, თუმცა შედეგი რომელიც ნათელ წარმოდგენას შეგვიქმნიდა ამ კავშირზე მაინც ვერ იქნა მიღწეული; მიუხედავად ამისა, პროცენტულად, კვლევების უმეტესობა მაინც დადებით კავშირს ადასტურებს, მაგრამ კონკრეტული მონაცემების გარეშე; Amin-მა და Ferrantino - მ არც თუ ისე დამაჯერებლად გამოთქვეს აზრი, რომ ექსპორტის დივერსიფიკაცია იქნება ეკონომიკური ზრდის

¹⁴ Matthee, M. and W. A. Naudé (2007), The determinants of regional manufactured exports from a developing country, Helsinki, United Nations University, World Institute for Development Economics Research (UN-WIDER), WIDER Research Paper No. 2007/10.

¹⁵ Levin, A. and L. K. Raut (1997), “Complementarities between exports and human capital in economic growth: Evidence from the semi-industrialized countries”, *Economic Development and Cultural Change* 46(1): 155-174.

¹⁶ Feenstra, R. C. and H. L. Kee (2004), Export variety and country productivity, Cambridge, MA, National Bureau for Economic Research, NBER Working Paper 10830.

¹⁷ Herzer, D. and F. Nowak-Lehmann (2006), “What does export diversification do for growth? An econometric analysis”, *Applied Economics* 38(15): 1825-1838.

¹⁸ Michaely, M. (1977), “Exports and growth”, *Journal of Development Economics* (4)1: 49-53

მამოძრავებელი ძალა, ჩილეს ეკონომიკის შესწავლისას ამ ავტორებმა დაასკვნეს, რომ გრძელვადიან პერიოდში ექსპორტის დივერსიფიკაციას უნდა გამოეწვია ჩილეს ეკონომიკის ზრდა 1960–1990 წლამდე პერიოდში, მათ გამოიკვლიეს რომ ექსპორტის დივერსიფიკაცია ჩილეში გამოიყენეს როგორც პასუხი რეცესიებზე და არა, როგორც ეკონომიკური ზრდის საშუალება, რამაც წარმოშვა საკამათო აზრი, რომ ასეთ მიდგომას

გრძელვადიანი კავშირი (შეფასებული კო ინტეგრაციის ვექტორი)

ცხრილი 2

ცვლადები	კოეფიციენტები	t-თანაფარდობა
მშპ	1	
კონცენტრაცია	-0.11***	5.58
ლიაობა	0.39**	2.08
განათლების დონე	0.29*	1.78
უპი	0.18**	2.22
მთლიანი შიდა კაპიტალი	0.65***	3.23
<i>წყარო: გამოთვლილია ავტორების მიერ</i>		
<i>შენიშვნა: გამოყენებულია რეგრესიული ცვლადები</i>		

მრავალმა ემპირიულმა კვლევამ გვიჩვენა დადებითი კავშირი ექსპორტის დივერსიფიკაციასა და ეკონომიკურ ზრდას შორის, მავრიკის მაგალითზე, როგორც მოკლევადიან, ისე გრძელვადიან პერიოდში, ამ უკანასკნელში დივერსიფიკაციის 1%-იანი ზრდა გამოწვევს 0.11%-იან ზრდას მშპ-ში (ცხრილი №2); შიდა ინვესტიციები, ღია ვაჭრობა, ადამიანური კაპიტალი და უცხოური ინვესტიციები ხელს შეუწყობს ეკონომიკურ ზრდას ხანგრძლივ პერიოდში.

შესაძლოა შეცდომაში შეეყვანა დამსაქმებლები და დივერსიფიკაცია არ განხილულიყო, როგორც ზრდისა და განვითარების ძირითადი სტრატეგია; დივერსიფიკაციაში არ

იგულისხმება, რომ ტრადიციული საქონელი უნდა ჩანაცვლდეს ახალი წარმოებით, არამედ მასთან ერთად უნდა ჩაეშვეს ექსპორტში¹⁹.

Naude და Rosouw – მ გამოიყენეს 1962–2000 წლების მონაცემები რათა დაედგინათ კავშირი დივერსიფიკაციასა და ეკონომიკურ ზრდას შორის, და აღმოაჩინეს, რომ ექსპორტის დივერსიფიკაცია იწვევდა მშპ–ს ზრდას ერთ სულ მოსახლეზე, ეს მოსაზრება დადასტურდა სამხრეთ აფრიკის ეკონომიკის შესწავლისას, რომლის შედეგადაც აღმოჩნდა, რომ ზრდა მშპ–ში ერთ სულ მოსახლეზე და დასაქმების შესაძლებლობები იყო ექსპორტის დივერსიფიკაციის შედეგი.

Hess – მა თავის ნაშრომში აღნიშნა, რომ ქვეყნის შემოსავლის დონე დამოკიდებულია ექსპორტის დივერსიფიკაციაზე, მან გვიჩვენა დადებითი, მაგრამ არაწრფივი დამოკიდებულება ექსპორტის დივერსიფიკაციასა და ერთ სულ მოსახლეზე შემოსავლების ზრდას შორის, თუმცა რეალური შესაძლებლობა განვითარებადი ქვეყნებისთვის; მან ანალიზისთვის გამოიყენა სოლოუს ეკონომიკური ზრდის მოდელი, 91 ქვეყანაში 1960–2000 წლების პერიოდში. ჰესის მოსაზრება, რომ ქვეყნის შემოსავლების დონე დამოკიდებულია ექსპორტის დივერსიფიკაციაზე, საკამათოა, რადგან არსებობს სხვა მაკროეკონომიკური ცვლადებიც, რომლებიც ასევე დადებითად მოქმედებენ მშპ–ს ზრდაზე; მაგრამ დივერსიფიკაცია და ექსპორტის დამატებითი ღირებულება მუდმივად საჭიროა, როგორც განვითარებული, ისე განვითარებადი ქვეყნებისთვის, დინამიურ მსოფლიოში²⁰.

1971-2013 წლის მონაცემების შესწავლის შედეგად HASEEB–მა და სხვებმა, შეძლეს მოეპოვებინათ ემპირიული მტკიცებულება, რომ ექსპორტი და უპი–ები დადებით გავლენას ახდენდნენ მალაიზიის ეკონომიკის ზრდაზე²¹. Nadeem–მ თავის კვლევაში

¹⁹ Amin S, Ferrantino M (1997). Export Diversification and Structural Dynamics in the Growth Process: the case of Chile *Journal of Development Economics*, 52, pp 375-391.

²⁰ Hesse H (2008). "Export Diversification and Economic Growth", Working Paper No. 21, Commission for Growth and Development, World Bank, Washington D. C.

²¹ Haseeb MNH, Hartani NAA, Bakar Muhammad A, Hassan S (2014). Exports, foreign direct investment and economic growth: Empirical evidence from Malaysia (1971-2013). *American Journal of Applied Sciences*, 11: 1010-1015.

განიხილა სხვადასხვა ფაქტორების გავლენა ექსპორტზე 1981–2011 წლის პერიოდში პაკისტანის მაგალითზე და დაასკვნა, რომ ექსპორტი უნდა გაფართოვდეს მაქსიმალურად, რომ მივიღოთ ეკონომიკური ზრდის მაღალი დონე, მაგრამ იმის გამო რომ ამ კვლევისას არ ჩატარებულა ისეთი ტესტები, როგორცაა მულტიკოლონიალური და საკონტეგრაციო ტესტები, მიღებული შედეგები ეჭვქვეშ დგება²².

AL MARHUBI–ი ეთანხმება მოსაზრებას, რომ ექსპორტის დივერსიფიკაციის სარგებელი განსხვავებულია განვითარებული და განვითარებადი ქვეყნებისათვის, 1961–1981 წლების პერიოდის, 91 ქვეყნის მონაცემების ანალიზის მიხედვით და ორი ცვლადის (ზრდისა და ექსპორტის დივერსიფიკაციის) გამოყენებით, მივიდა დასკვნამდე, რომ ექსპორტის დივერსიფიკაციასა და ეკონომიკის ზრდას შორის დადებითი დამოკიდებულება არსებობდა, მარჰუბმა ეს შეაფასა, როგორც „პირდაპირი გავლენა“ ექსპორტის დივერსიფიკაციისა ეკონომიკურ ზრდაზე²³.

SAVIETTI – მ და FRANKEN – მა ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ორგანიზაციის (OECD) ქვეყნების მონაცემთა ანალიზის მიხედვით, აჩვენეს ექსპორტის დივერსიფიკაციის დადებითი დამოკიდებულება განვითარებადი ქვეყნებისთვის, მათ აღმოაჩინეს რომ ვერტიკალურ და ჰორიზონტალურ დივერსიფიკაციას აქვს დადებითი გავლენა ეკონომიკურ ზრდაზე. ასევე, ნაშრომში წარმოდგენილია მტკიცებულება, რომ ჰორიზონტალური დივერსიფიკაცია დაუყოვნებლივ მოქმედებს ეკონომიკურ ზრდაზე, მაშინ როდესაც ვერტიკალურ დივერსიფიკაციას სჭირდება გარკვეული დრო დადებითი შედეგების მოსატანად. ვერტიკალური დივერსიფიკაცია შესაძლოა შეფერხდეს კორექტირებული ღირებულებითა და ტექნოლოგიური ბარიერებით, მიუხედავად ამისა, მისაღებია ამ ტიპის დივერსიფიკაციის განხორციელება, მაშინ, როცა ჰორიზონტალური დივერსიფიკაციის განაკვეთი დაიწყებს შემცირებას²⁴.

²² Nadeem M, Azam M, Islam R (2012). “An Investigation of the Various Factors Influence on Exports” Global Journal of Management and Business Research, 12(19 Version 1.0): 56-62.

²³ Al - Marhubi F (2000). “Export Diversification and Growth: an Empirical Investigation”, Applied Economics Letter, 2000, 7, 559- 562.

²⁴ Saviotti PP, Frenken K (2008). Export Variety and the Economic Ssemogerere N, Kaskende L (1994). “Constraint to Development and Diversification of Non – Traditional Exports in Uganda”. Stanley D,

SANJAY-მ ვექტორული ცდომილების კორექციის მოდელისა და კონტეგრაციის ანალიზით, 1980–2008 წლებში გამოიკვლია დამოკიდებულება ექსპორტის დივერსიფიკაციასა და ეკონომიკურ ზრდას შორის მავრიკის მაგალითზე, და აღმოაჩინა უკუპროპორციული დამოკიდებულება მათ შორის²⁵; ამ შედეგმა ნათელი გახადა ისეთი საჭიროებები, როგორცაა ექსპორტის დივერსიფიკაციის ხელშეწყობა მარკეტინგული ინფორმაციის მიწოდების გზით, წარმოების განვითარების ხელშეწყობა და მისი კონკურენტუნარიანობის ამაღლება მდგრადი ეკონომიკური ზრდის შესანარჩუნებლად, ისეთ ქვეყანაში სადაც შეზღუდული ბუნებრივი რესურსებია. დივერსიფიკაციისა და ექსპორტის დამატებითი ღირებულება სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანია მავრიკისთვის. ვექტორული ცდომილების კორექციის მექანიზმისა და კონტეგრაციის გამოყენება ზრდის მიღებული შედეგების საიმედოობას.

ეკონომიკური განვითარების პროცესი არის სტრუქტურული ტრანსფორმაციის პროცესი, სადაც ქვეყნები ღარიბი ქვეყნების პოზიციიდან გადადიან მდიდარი ქვეყნების პოზიციებზე, ამის წინაპირობა კი ქვეყნების მიერ ექსპორტზე არსებული ელასტიკური მოთხოვნაა, შესაბამისად ექსპორტიორ ქვეყნებს ყოველგვარი დაბრკოლებისა და უარყოფითი სავაჭრო გავლენის გარეშე შეუძლიათ გავიდნენ გლობალური ექსპორტის ბაზრებზე. ბევრ განვითარებად ქვეყანაში ძალიან დაბალი შიდა მოთხოვნის არსებობის გამო, ამ ქვეყნებისთვის ერთადერთი გამოსავალი ექსპორტია, რომელიც ხელს შეუწყობს მშპ-ს ზრდას ერთ სულ მოსახლეზე. წარმატების მისაღწევად ექსპორტის დივერსიფიკაციაში, ექსპორტიორი ქვეყანა უნდა იყოს კონკურენტუნარიანი გლობალურ დონეზე, სწორედ ასე შეიძლება უპირატესობის მოპოვება მსოფლიო ბაზრებზე. ძირითადი საკითხის დასმამ, თუ რატომ ირჩევენ ექსპორტიორი ქვეყნები დივერსიფიკაციას და მართლაც არის თუ არა აქედან სარგებელი ეკონომიკური ზრდის მიხედვით, განაპირობა ამ თემასთან დაკავშირებული კვლევებისა და არგუმენტების , ლიტერატურის განხილვა; Liderman და Maloney-ის კვლევიდან, ჩვენ გვაქვს ექსპორტის

²⁵ Sanjay BA (2011). “Export Diversification and Economic Growth”, Case of Developing Country, Mauritius.371.

დივერსიფიკაციის დადებითი გავლენის მყარი მტკიცებულება²⁶. რა არის თეორიული მიზეზი იმისა, რომ ექსპორტის დივერსიფიკაცია განაპირობებს ეკონომიკურ ზრდას? ეკონომიკური განვითარების სტრუქტურული მოდელების მიხედვით, ქვეყნებმა უნდა მოახდინონ ტრადიციული საექსპორტო პროდუქციის დივერსიფიცირება მდგრადი ზრდის მისაღწევად²⁷.

Prebischsinger-ის თეზისების მიხედვით, ვერტიკალურ ექსპორტის დივერსიფიკაციას შეუძლია შეამციროს სავაჭრო პირობები მოთხოვნაზე დამოკიდებულ ქვეყნებში, არასტაბილურობა კიდევ ერთი მიზეზია ექსპორტის დივერსიფიკაციის; სასაქონლო პროდუქტი ხშირად ხასიათდება არასტაბილური საბაზრო ფასებით და ამ არასტაბილურობას განიცდიან ქვეყნები, რომლებიც დამოკიდებულნი არიან ამ პროდუქციაზე; ამან შეიძლება გამოიწვიოს იმ კომპანიების ინვესტიციების დაკარგვა, რომლებიც ერიდებიან მაღალ რისკებს, ეს ყველაფერი კი საბოლოო ჯამში გამოიწვევს გრძელვადიან პერიოდში მაკროეკონომიკურ გაურკვევლობას; დივერსიფიკაცია კი ხელს შეუწყობს საექსპორტო შემოსავლების სტაბილიზაციას ხანგრძლივ პერიოდში. ენდოგენური ზრდის მოდელები, როგორცაა²⁸ MATSUYAMA, ხაზს უსვამს „სწავლა-კეთებით“ პროცესის მნიშვნელობას საწარმოო დარგებში მდგრადი განვითარების მისაღწევად. ექსპორტის დივერსიფიკაციის დახმარებით შესაძლებელია მივიღოთ ცოდნა წარმოების ახალ ტექნიკაზე, მენეჯმენტზე და მარკეტინგზე, რითაც ისარგებლებენ სხვა ინდუსტრიებიც²⁹.

საექსპორტო პროდუქციის გაფართოება, შეგვიძლია მივიჩნიოთ, როგორც ექსპორტის დივერსიფიკაციის დინამიური გავლენა შემოსავლების ზრდაზე. შესაბამისად, AGOSIN-ი გვთავაზობს ექსპორტის დივერსიფიკაციისა და ეკონომიკური ზრდის მოდელს, სადაც

²⁶ Lederman, D., and W. F. Maloney. 2007. "Trade Structure and Growth." In *Natural Resources: Neither Curse Nor Destiny*, D. Lederman and W.F. Maloney, eds. Palo Alto: Stanford University Press.

²⁷ Chenery, H. 1979. *Structural Change and Development Policy*. New York: Oxford University Press. Syrquin, M. 1989. "Patterns of Structural Change." In *Handbook of Economic Development*, H. Chenery and T. N. Srinivasan, eds. Amsterdam: Elsevier Science Publishers.

²⁸ Matsuyama, K. 1992. "Agricultural Productivity, Comparative Advantage, and Economic Growth." *Journal of Economic Theory* 58: 317–34.

²⁹ Amin Guitierrez de Pineres, S., and M. J. Ferrantino. 2000. *Export Dynamics and Economic Growth in Latin America*. Burlington, Vermont: Ashgate Publishing Ltd.

ქვეყნები, რომლებიც იმყოფებიან ტექნოლოგიური განვითარების ქვედა ზღვარზე, აქვთ შედარებითი უპირატესობა აწარმოონ ადაპტირებული პროდუქცია³⁰. ექსპორტის დივერსიფიკაციასა და შემოსავლებზე ერთ სულ მოსახლეს შორის კავშირზე მწირი ემპირიული ლიტერატურა არსებობს, რომელთა მაგალითებსაც ვიღებთ მულტი ვარიაციულ ქვეყანათა გადაკვეთის რეგრესიებიდან. AL-MARHUBI-მ ქვეყანათა გადაკვეთის ზრდის რეგრესიისა და ექსპორტის მრავალფეროვანი კონცენტრაციით აღმოაჩინა, რომ ექსპორტის დივერსიფიკაცია ხელს უწყობს ეკონომიკურ ზრდას³¹. ეს აღმოჩენა უფრო გაძლიერდა სხვადასხვა სპეციფიკური მოდელებით; AGOSIN-მა ქვეყანათა გადაკვეთის რეგრესიით აღმოაჩინა, რომ ექსპორტის დივერსიფიკაციას აქვს ძლიერი გავლენა ერთ სულ მოსახლეზე შემოსავლის ზრდით³². LEDERMAN MALONEY-მ, AMIN GUTIRREZ DE PINERES და FERRANTINO-მ ისევე, როგორც HERZER და NOWAK-LEHMANN D-მ მრავალი კვლევის შემდეგ, აღმოაჩინეს კავშირი ექსპორტის დივერსიფიკაციასა და ეკონომიკურ ზრდას შორის ჩილეში და მათმა აღმოჩენებმა გვაჩვენა, რომ ჩილე იღებს დიდ სარგებელს ექსპორტის დივერსიფიკაციით³³.

IMBS და WACZIARG-მ შიდა წარმოებისა და შრომითი მონაცემების საფუძველზე დაადგინეს კავშირი შიდა წარმოებასა და ერთ სულ მოსახლეზე შემოსავალს შორის და აღმოაჩინეს, რომ მას ჰქონდა U-ს ფორმა, სადაც ქვეყნებს განვითარების ადრეულ ეტაპებზე დივერსიფიცირებული და სპეციალიზებული პროდუქციით ჰქონდათ შემოსავლის მაღალი დონე.

³⁰ Agosin, M. R. 2007. "Export Diversification and Growth in Emerging Economies." Working Paper No. 233. Departamento de Economía, Universidad de Chile.

³¹ Al-Marhubi, F. 2000. "Export Diversification And Growth: An Empirical Investigation." Applied Economics Letters 7: 559-62.

³² Agosin, M. R. 2007. "Export Diversification and Growth in Emerging Economies." Working Paper No. 233. Departamento de Economía, Universidad de Chile.

³³ Amin Guitierrez de Pineres, S., and M. J. Ferrantino. 2000. Export Dynamics and Economic Growth in Latin America. Burlington, Vermont: Ashgate Publishing Ltd. Lederman, D., and W. F. Maloney. 2007. "Trade Structure and Growth." In Natural Resources: Neither Curse Nor Destiny, D. Lederman and W.F. Maloney, eds. Palo Alto: Stanford University Press. Herzer, D., and F. Nowak-Lehmann D. 2006. "What Does Export Diversification Do for Growth? An Econometric Analysis." Applied Economics 38: 1825-38.

თავისი იმპერიული კვლევების შედეგად IMBS და WACZIARG-მ ჩამოაყალიბეს რამდენიმე თეორიული არგუმენტი დივერსიფიკაციისა და სპეციალიზაციის სტიმულირებისთვის, რომელიც დაფუძნებული იყო, როგორც უპირატესობის, ასევე პორტფელის არგუმენტებზე³⁴. გარკვეული ვარაუდების საფუძველზე ენგელის ეფექტში იგულისხმება ის, რომ შემოსავლების გაზრდა მოითხოვს სამომხმარებლო საქონლის დიდ მრავალფეროვნებას. ACEMOGLU და ZILIBOTTI- მ ჩამოაყალიბეს პორტფელის არგუმენტი, სადაც ექსპორტის დივერსიფიკაცია განიხილება, როგორც ენდოგენური პროცესი, სადაც ინვესტირება ხდება მაღალი რისკის პირობებში, რასაც დივერსიფიკაციამდე მივყავართ³⁵.

სპეციალიზაციის თეორიული მიზეზები ეხება როგორც რიკარდოს ვაჭრობის თეორიას, ისე აგლომერაციის გავლენას. ტრანსპორტირების ხარჯების შემცირება გამოიწვევს პროდუქციის შიდა წარმოების შემცირებას, რაც ხელს შეუწყობს სპეციალიზაციას, ამის საპირისპიროდ, მოთხოვნის არსებობა მომგებიანი გახდება მწარმოებლებისთვის შექმნან დარგობრივი კლასტერები. ამგვარი დივერსიფიკაციითა და სპეციალიზაციით ქვეყანა ინარჩუნებს ექსპორტის დონეს, როგორც ნაჩვენებია CABELLERO და COWAN-ის და KLINGER და LEDERMAN-ის მიერ³⁶.

AUSMANN და RODRIK -მა, HAUSMANN, HWANG და RODRIK-მა, HAUSMANN და KLINGER -მა შემოგვთავაზეს როგორც თეორიული, ისე ემპირიული ნაშრომები, სადაც გააანალიზეს ექსპორტის დივერსიფიკაციის სარგებელი და ექსპორტი, როგორც ეკონომიკური ზრდის ძირითადი ფაქტორი; მათი აზრით, ეკონომიკური ზრდა არ იმართება შედარებითი უპირატესობით, არამედ ინვესტიციების დივერსიფიკაციით ახალ აქტივობებში, აქ კი დიდ როლს თამაშობს მეწარმეებისთვის გადასახადების არსებობა, HAUSMANN და RODRIK-ის მოდელის თანახმად, მეწარმეები ხშირად აწყდებიან

³⁴ Imbs, J., and R. Wacziarg. 2003. "Stages of Diversification." *American Economic Review* 93(1): 63–86.

³⁵ Acemoglu, D., and F. Zilibotti. 1997. "Was Prometheus Unbound by Chance? Risk, Diversification and Growth." *Journal of Political Economy* 105(4): 709–51.

³⁶ Cabellero, R. J., and K. Cowan. 2006. "Financial Integration without the Volatility," Unpublished. Massachusetts Institute of Technology, Cambridge, MA. Klinger, B., and D. Lederman. 2006. "Diversification, Innovation, and Imitation inside the Global Technological Frontier." Research Policy Working Paper 3872. World Bank, Washington, D.C.

გაურკვეველ ხარჯებს ახალი პროდუქციის წარმოებისას, თუ ისინი წარმატებით განავითარებენ ახალ პროდუქტს, ეს იქნება ყველასთვის სიკეთის მომტანი, მაგრამ ჩავარდნებით გამოწვეული დანაკარგები კერძო სექტორზე უარყოფითად აისახება³⁷. მოდელის მთავარი აზრი მდგომარეობს იმაში, რომ მთავრობას მნიშვნელოვანი როლი ეკისრება ქვეყნის ინდუსტრიულ ზრდასა და მეწარმეებისთვის ხელშეწყობით, რაც მოტივაციას აძლევთ მათ, რომ დააბანდონ ინვესტიციები ახალ აქტივობებში. ხშირად მეწარმეობლებმა არ იციან იქნება თუ არა საკმარისი მოთხოვნა იმ საქონელზე, რომელთა წარმოებასა და ექსპორტირებასაც აპირებენ, ეს მხოლოდ მაშინ გახდება ცნობილი, როდესაც უცხოელი მომხმარებელი გაიცნობს პროდუქტს და მის მახასიათებლებს, უკვე შესაძლებელია ველოდოთ ხელახალ მოთხოვნას. და სანამ მეწარმეობლები ცდილობენ დაიცვან წარმოება ჩავარდნისაგან და მიაღწიონ წარმატებას, იმიტაცია არის ექსტერნალიზაცია, რომელიც ხელს შეუწყობს ზრდის მაღალ დონეს. Agosin – მა და Agosin და Bravo-Ortega–მ აღწერეს მოთხოვნის განსაზღვრა ჩილეს ღვინის ექსპორტის მაგალითზე, ჩილეში ღვინის წარმოებას მე–17 საუკუნეში მივყავართ, მაგრამ მხოლოდ 1980–იან წლებში რამდენიმე მეწარმემ გამოიყენა წარმოების ახალი ტექნიკა და ისე შესთავაზა ღვინო უცხოელ მომხმარებელს³⁸; ექსპორტის ამ ახალი შესაძლებლობის აღმოჩენამ ღვინო აქცია ერთ–ერთ ძირითად საექსპორტო პროდუქტად ჩილეში.

Hausmann, Hwang, და Rodrik– მა ჩამოაყალიბეს EXPY – ის ინდექსი, რომელიც ზომავს მეწარმეობლურობის დონეს ქვეყნის საექსპორტო კალათში, რაც დადებითად აისახება ეკონომიკის ზრდაზე³⁹. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ქვეყნები, რომლებიც აწარმოებენ მაღალი დამატებითი ღირებულების პროდუქტს უფრო სწრაფად იღებენ ზრდის შედეგს, ვიდრე ქვეყნები, რომლებიც დაბალი დამატებითი ღირებულების პროდუქტს ქმნიან.

³⁷ Hausmann, R., and D. Rodrik. 2003. “Economic Development as Self-Discovery.” *Journal of Development Economics* 72: 603–33.

³⁸ Agosin, M. R. 2007. “Export Diversification and Growth in Emerging Economies.” Working Paper No. 233. Departamento de Economía, Universidad de Chile. Agosin, M. R., and C. Bravo-Ortega. 2007. “The Emergence of New Successful Export Activities in Chile.” Latin American Research Network, InterAmerican Development Bank, Washington, D.C.

³⁹ Hausmann, R., J. Hwang, and D. Rodrik. 2006. “What You Export Matters.” Working Paper. Center for International Development, Harvard University.

Rodrik–მა შემოგვთავაზა რამდენიმე აზიისა და ლათინური ამერიკის ქვეყნების საექსპორტო შემოსავლების გრაფიკი (ცხ.№1), აღმოჩნდა, რომ არგენტინას, ბრაზილიასა და ჩილეს შემოსავლის მიხედვით აქვთ დაბალი საექსპორტო კალათა, მაშინ როდესაც ჰონკონგს, კორეას და მექსიკას უმაღლესი საექსპორტო შემოსავლები აქვთ. უფრო მეტიც, ჩინეთის ყველაზე დაბალი მაჩვენებელიც კი უფრო მაღალია, ვიდრე ბრაზილიის, არგენტინისა და ჩილეს შემოსავლების დონე. ინვესტიციების დივერსიფიცირებით ახალი საქონლის წარმოებაში, ჩინეთს შეუძლია აწარმოოს ის პროდუქცია, რომელიც არ შეესაბამება მისი შემოსავლის დონეს⁴⁰.

Hausmann–მა და Klinger–მა შემოგვთავაზეს სტრუქტურული ტრანსფორმაციის მოდელი, სადაც მნიშვნელოვანია ორი ძირითადი ფაქტორი: ექსპორტირებული პროდუქტის სირთულე და მაღალი ღირებულება, ბევრ ქვეყანას ექსპორტზე გააქვს სპეციალიზებული საქონელი, რომლის სირთულეც ძალიან დაბალია, შესაბამისად მათ არ გააჩნიათ უნარი განახორციელონ აქტივების ტრანსფერი ექსპორტზე ახალი საქონლის გასატანად⁴¹. ეს არის კიდევ ერთი არგუმენტი ექსპორტის დივერსიფიკაციის სასარგებლოდ, რომელიც გვიჩვენებს საექსპორტო პროდუქციის სირთულისა და გადადინების ეფექტის პოტენციალს⁴². მნიშვნელოვანია ინოვაციების როლი ექსპორტის დივერსიფიკაციაში, Klinger–მა და Lederman –მა დაადგინეს კავშირი მათ შორის (ცხ.№2)⁴³.

⁴⁰ Rodrik, D. 2005. "Policies for Economic Diversification." CEPAL Review 87: 7–23.

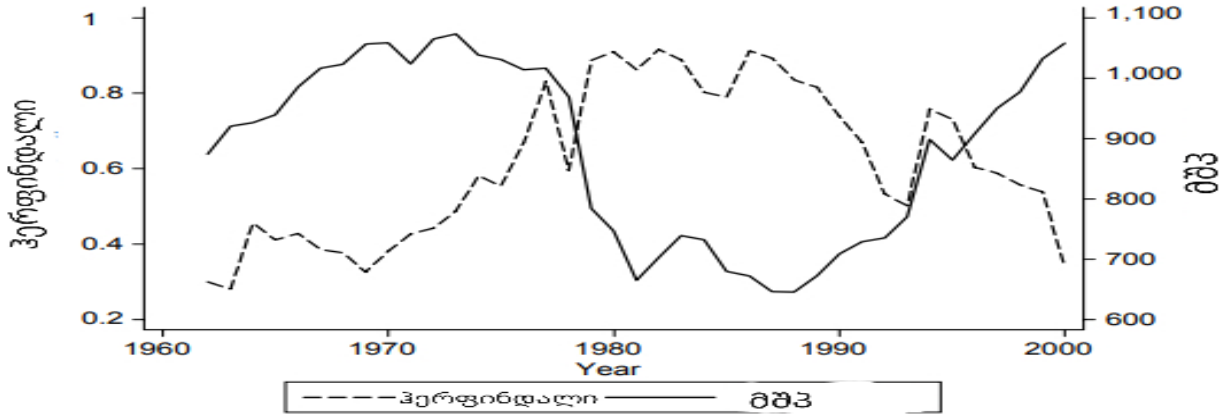
⁴¹ Hausmann, R., and B. Klinger. 2006. "Structural Transformation and Patterns of Comparative Advantage in the Product Space." Working Paper No. 128. Center for International Development, Harvard University.

⁴² Amin Guitierrez de Pineres, S., and M. J. Ferrantino. 2000. Export Dynamics and Economic Growth in Latin America. Burlington, Vermont: Ashgate Publishing Ltd.

⁴³ Klinger, B., and D. Lederman. 2006. "Diversification, Innovation, and Imitation inside the Global Technological Frontier." Research Policy Working Paper 3872. World Bank, Washington, D.C.

ლათინური ამერიკა და აღმოსავლეთ აზია: ექსპორტით მიღებული შემოსავალი (EXPY)

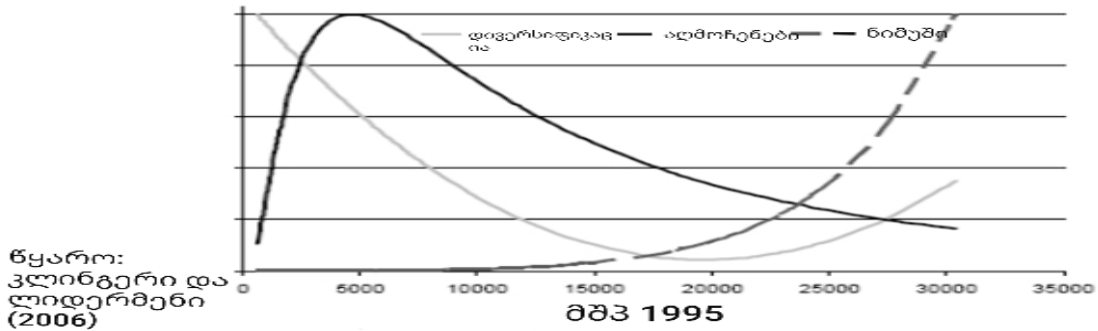
დიაგრამა 2

წყარო : Own calculations, Feenstra et al. (2005), და Penn World Table (<http://pwt.econ.upenn.edu/>).

დივერსიფიკაცია და ინოვაცია

დიაგრამა 3

წყარო: კლინგერი და ლიდერმენი (2006)

ფრაზა „რესურსების წყევლა“ (resource curse), იმ პარადოქსული ვითარების აღსაწერად შეიქმნა, როდესაც ბუნებრივი რესურსებით მდიდარი ღარიბი ქვეყნები არ ვითარდებიან ეკონომიურად ამ ქვეყნებს ახასიათებთ ტენდენცია ამ რესურსებით სარგებლობის საიჯარო შემოსავლებზე იყვნენ ორიენტირებულნი, ვიდრე თანამედროვე ეკონომიკის აშენებაზე. Sachs-მა და Warner -მა აღმოაჩინეს უარყოფითი კავშირი უხვ რესურსებსა და

ზრდას შორის, ხოლო Gylfason-მა საპირისპირო დამოკიდებულება რესურსების სიუხვესა და განათლებას შორის, რომელიც ავტორის თანახმად გულისხმობს, რომ ბუნებრივ რესურსებზე დამოკიდებული ქვეყანა შესაძლოა ვერ ახერხებდეს ინვესტირებას ადამიანურ კაპიტალში. ბოლო წლებში „რესურსების წყევლა“-ის ხედვა საგრძნობლად შეიცვალა, რესურსების სიმდიდრეს შეუძლია განაპირობოს ტექნოლოგიისა და ცოდნის პროგრესი (მსოფლიო ბანკი 2002) და ხშირად სხვადასხვა დროის მოდელები ვერ ადასტურებენ „რესურსების წყევლის“ არსებობას⁴⁴. ეკონომიკური განვითარებისა და თანამშრომლობის ორგანიზაციის ქვეყნებმა (OECD), როგორცაა ავსტრალია, კანადა და სკანდინავიის ქვეყნები, დაიწყეს ბუნებრივი რესურსების გამოყენებაზე დაფუძნებული ეკონომიკიდან და წარმატებით გადავიდნენ დინამიკურ ინოვაციურ მიღწევებზე დაფუძნებულ ეკონომიკაზე. Bonaglia და Fukasaku ამტკიცებენ, რომ რესურსებით მდიდარი, დაბალი შემოსავლების მქონე ქვეყნები უნდა დივერსიფიცირდნენ ნაცვლად ბუნებრივი რესურსების გამოყენებაზე დაფუძნებული ეკონომიკიდან და მწარმოებლობის დაბალი დონიდან.

ქვემოთ მოკლედაა განხილული სხვადასხვა ქვეყნის მაგალითზე თუ რა მჭიდროდაა დაკავშირებული ექსპორტის დივერსიფიკაცია და შემოსავალი ერთ სულ მოსახლეზე, მათი განვითარების სხვადასხვა საფეხურზე; 4–7 დიაგრამების ჩათვლით ნაჩვენებია ექსპორტის კონცენტრაცია, რომელიც გამოთვლილია HH 45-ში ინდექსით და ასევე შემოსავალი ერთ სულ მოსახლეზე მალაიზიის, ტაილანდის, ჩილესა და უგანდას ქვეყნების მაგალითზე 1962–2000 წლების პერიოდში.

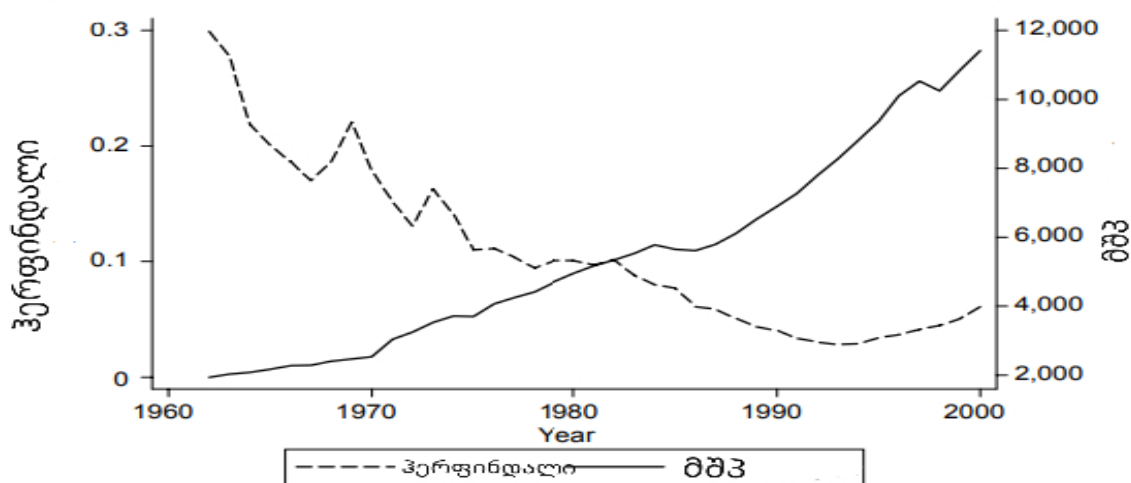
მალაიზიამ და ტაილანდმა, ორივე ქვეყანამ განიცადეს ექსპორტის კონცენტრაციის შესამჩნევი კლება ბოლო 40 წლის განმავლობაში; გარდა სამრეწველო ექსპორტისა (როგორცაა ტანსაცმელი და ელექტრონიკა), მალაიზია და ტაილანდი ბუნებრივ რესურსების დარგებიდან (პალმის ზეთი/ბუნებრივი რეზინი) გადავიდნენ ახალი და მაღალი ღირებულების მქონე პროდუქტების ექსპორტირებაზე; ჩილე არის ასევე ნათელი

⁴⁴ Lederman, D., and W. F. Maloney. 2007. "Trade Structure and Growth." In *Natural Resources: Neither Curse Nor Destiny*, D. Lederman and W.F. Maloney, eds. Palo Alto: Stanford University Press.

მაგალითი იმისა თუ როგორ ჩაანცვლა ქვეყნის ეკონომიკამ დივერსიფიკაციის გზით ტრადიციული დარგობრივი მეწარმეობა ახალი პროდუქციის ექსპორტით, როგორცაა ღვინო, ორაგული, ხილი, სატყეო რესურსები და სხვ. რაშიც ჩილეს გააჩნია შედარებითი უპირატესობა, განსაკუთრებით კი აგრო-ეკოლოგიური გარემო, რომელიც შეიძლება ითქვას, არასდროს ყოფილა ექსპორტში ჩართული.⁴⁵

ექსპორტის კონცენტრაციის ევოლუცია და რეალური მშპ მალაიზიაში

დიაგრამა 4

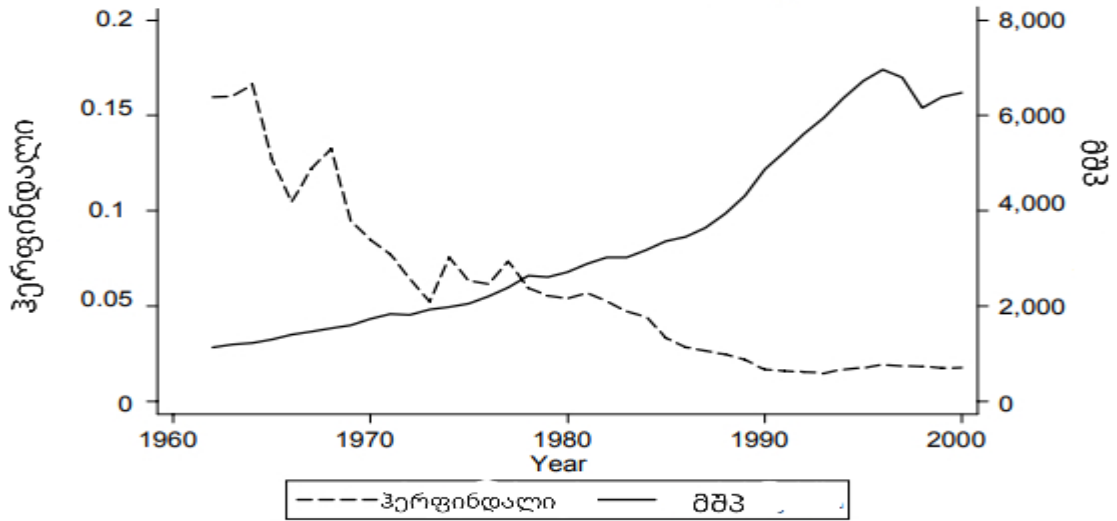

წყარო: Own calculations, Feenstra et al. (2005), და Penn World Table (<http://pwt.econ.upenn.edu/>).

⁴⁵ Agosin, M. R., and C. Bravo-Ortega. 2007. "The Emergence of New Successful Export Activities in Chile." Latin American Research Network, InterAmerican Development Bank, Washington, D.C.

ექსპორტის კონცენტრაციის ევოლუცია და რეალური მშპ ტაილანდში

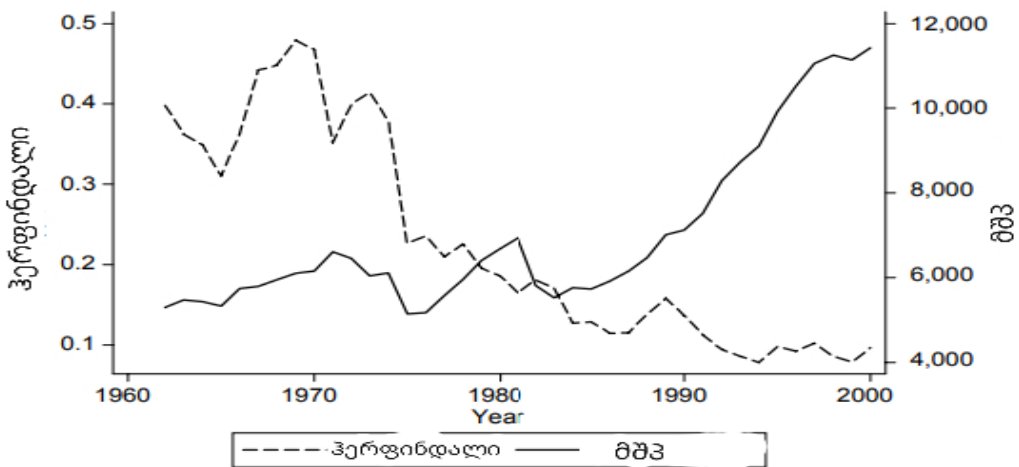
დიაგრამა 5

წყარო: Own calculations, Feenstra et al. (2005), და Penn World Table (<http://pwt.econ.upenn.edu/>).

ექსპორტის კონცენტრაციის ევოლუცია და რეალური მშპ ჩილეში

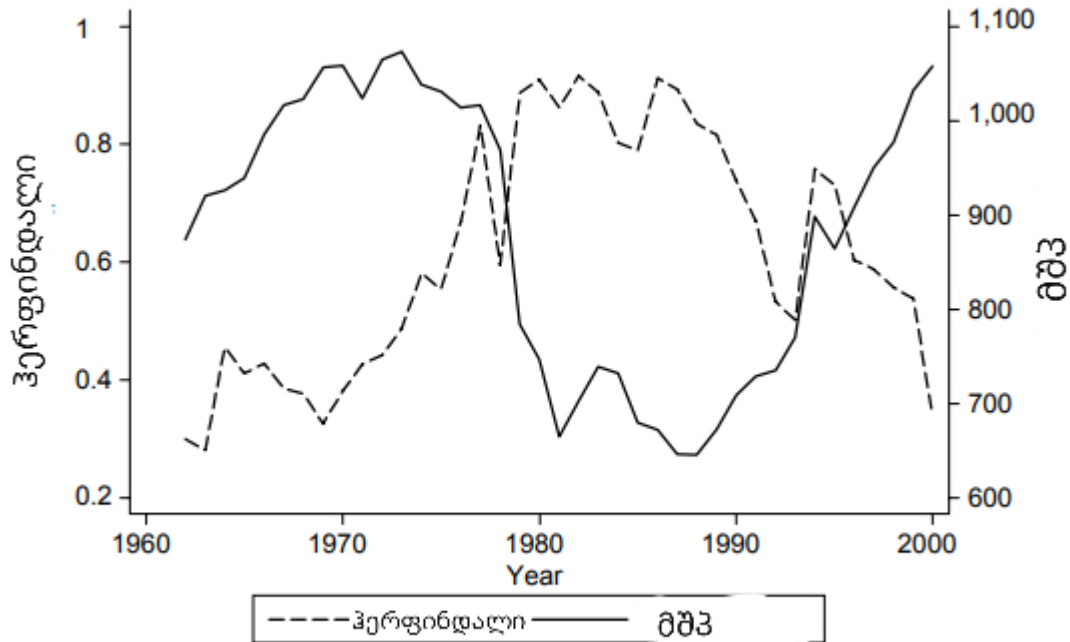
დიაგრამა 6

წყარო: Own calculations, Feenstra et al. (2005), და Penn World Table (<http://pwt.econ.upenn.edu/>).

ექსპორტის კონცენტრაციის ევოლუცია და რეალური მშპ უგანდაში

დიაგრამა 7

წყარო : Own calculations, Feenstra et al. (2005), და Penn World Table (<http://pwt.econ.upenn.edu/>).

უგანდის რესპუბლიკა არის ქვეყანა, სადაც მხოლოდ ბოლო წლებია რაც ექსპორტის დივერსიფიკაცია განხორციელდა, ქვეყანას არ გააჩნია საზღვაო საზღვარი და არც მძლავრად განვითარებული ინფრასტრუქტურა, როგორც მის მეზობელ ქვეყნებს; ერთადერთი გამოსვლი იყო ვიქტორიას ტბა, რომლის რესურსის გამოყენებითაც უგანდამ განავითარა როგორც გადამამუშავებელი, ისე ცოცხალი თევზის ექსპორტი 1990 წლიდან, საექსპორტო კალათა დივერსიფიცირებულია მაღალი ღირებულების აგროკულტურული პროდუქტით, როგორცაა ყვავილები, ხილი და ბოსტნეული. ერთ-ერთი ძირითადი დეტერმინანტი უგანდას წარმატებული ექსპორტისა, არის სატრანსპორტო მომსახურების განვითარება და ხარჯების შემცირება, ასევე შესაძლებელია საჭირო გადაზიდვები კამპალადან (უგანდას დედაქალაქი). უგანდა ასევე სარგებლობდა გადადინების ეფექტის მასშტაბით ცივი შენახვის სისტემებში.

ეკონომიკური ზრდა არის პოლიტიკოსების ძირითადი საზრუნავი, განსაკუთრებით განვითარებად ქვეყნებში და ექსპორტის ზრდის ჰიპოთეზა კი ყველაზე მისაღები სტრატეგიაა მათთვის. ეს ჰიპოთეზები მართლდება განვითარებად ქვეყნებში, განვითარებულ ქვეყნებში კი უარყოფილია. ექსპორტი მნიშვნელოვანია არა მარტო უცხოური ვალუტისა და ეკონომიკური ზრდისთვის, არამედ გავლენას ახდენს სამთავრობო შემოსავლებზე, ინვესტიციებზე, იმპორტსა და საწარმოო შემოსავლებზე⁴⁶. Romer-ი გამოყოფს ექსპორტის შემადგენლობას აგრეგირებულ და არააგრეგირებულ დონეზე, შესაბამისად სპეციალიზაციის ან დივერსიფიკაციის შესაძლებლობას⁴⁷. აგრეგირებულ დონეზე რაც მაღალია ქვეყნის ეკონომიკაში სპეციალიზაციის დონე, ქვეყანა ეფექტიანად იყენებს საწარმოო რესურსებს⁴⁸. სპეციალიზაცია ეკონომიკური განვითარების განუყოფელი ნაწილია, რომელიც აძლევს განვითარებად ქვეყნებს პროდუქციის კონცენტრაციის საშუალებას და ასევე შესაძლებლობას, ივაჭრონ მდიდარ ქვეყნებთან⁴⁹. რაც შეეხება ექსპორტის დივერსიფიკაციას, მისი პორტფელი შესდგება ვერტიკალური და ჰორიზონტალური ექსპორტისაგან; ჰორიზონტალური ექსპორტის დივერსიფიკაცია ამცირებს საერთაშორისო სასაქონლო ფასების არასტაბილურობას, და ექსპორტში ნერგავს ახალ დარგებს. ვერტიკალური დივერსიფიკაცია კი ინოვაციების დახმარებით, ძირითადი წარმოების სასაქონლო პროდუქციის გადამუშავების შედეგად ზრდის არსებული პროდუქციის ღირებულებას.

⁴⁶ Ferreira, G.F.C. (2009). The Expansion and Diversification of the Export Sector and Economic Growth: The Costa Rican Experience. The Department of Agricultural Economic and Agribusiness. Ph.D. Thesis, MBA McNeese State University, Louisiana State University.

⁴⁷ Romer, P.M. (1990). Endogenous Technological Change, National Bureau Of Economic Research, Working Paper no: 3210

⁴⁸ Ricardo, D (1817). On the Principles of Political Economics and Taxation, Batoche Books Kitchener, 1-333

⁴⁹ Kaulich, F (2012). Diversification vs Specialization as Alternative Strategies for Economic Development: Can We Settle a Debate by Looking at The Empirical Evidence? United Nations Industrial Development Organization, working paper: 3/2012.

ეგზოგენური⁵⁰ და ენდოგენური⁵¹ თეორიების თანახმად დივერსიფიკაცია დადებითად მოქმედებს ეკონომიკურ შემოსავლებზე გრძელვადიან პერიოდში, როგორც მაღალი შემოსავლების წყარო და გადადინების დინამიური ეფექტი, ეს უკანასკნელი მოიცავს გაუმჯობესებულ წარმოების ტექნიკას, უფრო ეფექტურ მენეჯმენტს, შრომითი ძალების მომზადებას და გაზრდილ კონკურენტუნარიანობას⁵². ეკონომიკური ზრდა ასოცირდება პროდუქტის სპეციალიზაციასთან, ჰექშერ–ოლინის ვაჭრობის მოდელი ხაზს უსვამს იმ ქვეყნების სპეციალიზაციას, რომლებსაც გააჩნიათ სამუშაო ძალის რესურსი⁵³. სტრუქტურული თეორიების თანახმად, 1950–1960 წლებში, თუ განვითარებადი ქვეყნების პოლიტიკა ფოკუსირდებოდა სპეციალიზაციაზე, ეს გამოიწვევდა ძირითად საექსპორტო პროდუქტს, შეზღუდული ეკონომიკური ზრდის შედეგით. საექსპორტო პროდუქციის შემადგენლობის შეცვლა ძველი პროდუქციიდან ახალი პროდუქტით, მნიშვნელოვანია სტაბილური ეკონომიკური ზრდის მისაღებად⁵⁴. განსხვავება განვითარებად და განვითარებულ ქვეყნებს შორის არის ის, რომ განვითარებადი ქვეყნები ირჩევენ ექსპორტის დივერსიფიკაციას, ხოლო განვითარებული ქვეყნები – სპეციალიზაციას პროდუქტიულობაზე.

კვლევის მიზანს წარმოადგენს ექსპორტის შემადგენლობის გავლენის განსაზღვრა სამხრეთ აზიის ქვეყნების (ბანგლადეში, ინდოეთი, პაკისტანი, შრილანკა) ეკონომიკურ ზრდაზე 1990 –2013 წლების პერიოდში. ასევე დამოკიდებულების განსაზღვრა ვერტიკალურ და ჰორიზონტალურ დივერსიფიკაციებს შორის დროის მონაცემების

⁵⁰ Ramsey, F.P. (1928). The Mathematical Theory of Saving, Wiley-Blackwell, 38(152), 543-559. Solow, R.M (1956). The Contribution of the Theory of Economic Growth, The quarterly journal of economics, 70(1), 65-94. Cass, D. (1965). Optimum Growth in an Aggregate Model of Capital Accumulation, Oxford Journal, 32(3), 233-240.

⁵¹ Romer, P.M. (1990). Endogenous Technological Change, National Bureau Of Economic Research, Working Paper no: 3210. Rebelo, S (1991). Long-Run Policy Analysis and Long-Run Growth, The University of Chicago Press, 99(3), 500-521.

⁵² Herzer, D., & Lehmann, F.N.D. (2006). What Does Export Diversification do for Growth? An Econometric Analysis. Applied Economics, 38, 1825-1838.

⁵³ Ferreira, G.F.C. (2009). The Expansion and Diversification of the Export Sector and Economic Growth: The Costa Rican Experience. The Department of Agricultural Economic and Agribusiness. Ph.D. Thesis, MBA McNeese State University, Louisiana State University.

⁵⁴ Aditya, A., & Acharyya, R. (2011). Export Diversification, Composition and Economic Growth: Evidence from Cross Country Analysis, The Journal of International Trade and Economic Development: An International and Comparative Review, 22(7) 959-992.

მიხედვით; ეს კვლევა სასარგებლო იქნება გრემლევადიანი დასკვნების გამოსატანად ექსპორტის დივერსიფიკაციის შესახებ და შესაძლებლობას მისცემს სამხრეთ აზიის ქვეყნებს გატარდეს სხვადასხვა სახის პოლიტიკა ექსპორტის დონის გასაზრდელად. ნაშრომი შესდგება 5 ქვეთავისგან, მეორე ნაწილი ეთმობა ლიტერატურულ მიმოხილვას, მე-3 –მეთოდოლოგიას, მე-4 თავი ეხება ექსპორტის შემადგენლობის, ვერტიკალური და ჰორიზონტალური ექსპორტის დივერსიფიკაციის ემპირიულ ანალიზს, ხოლო ბოლოს წარმოდგენილია დასკვნები და რეკომენდაციები.

ლიტერატურული მიმოხილვა:

Akbar, Naqvi, და Din–მა შეისწავლეს ექსპორტსა და ეკონომიკურ ზრდას შორის დამოკიდებულება პაკისტანის მაგალითზე 1972–1973 წლებიდან 1997-1998 წლების პერიოდში, აღმოჩნდა რომ თავდაპირველად ექსპორტის დივერსიფიკაციის ხარისხი საგრძნობლად გაიზარდა 1979–1985 წლებში, შემცირდა 1979 წელს დემოკრატიული რეჟიმის პერიოდში, და ასევე შეინიშნებოდა მოკლევადიანი დივერსიფიკაცია ეკონომიკური ბუმის პერიოდში. Stanley და Bunnag–მა შეისწავლეს კოსტარიკის, ელსავადორის, ჰონდურასისა და გვატემალას ექსპორტის დივერსიფიკაციის ტენდენცია 1974–1995 წლების პერიოდში და აღმოაჩინეს, რომ კოსტარიკას და ჰონდურასს ჰქონდათ სტაბილური შემოსავალი ბოლო წლებში საექსპორტო პროდუქციის დივერსიფიკაციის ხარჯზე, თუმცა ძირითადი საქონელი კვლავაც ამ ქვეყნების ექსპორტის პორტფოლიოში დომინირებს. Herzer და Lehmann–მა შეისწავლეს ჩილეს მაგალითზე ვერტიკალური და ჰორიზონტალური ექსპორტის დივერსიფიკაციის შედეგები⁵⁵. Hummels და Klenow – მ შეისწავლეს 185 ქვეყნის (მათ შორის 126 ექსპორტიორი და 59 იმპორტიორი) 5000 –მდე დასახელების პროდუქტი ექსტენსიური და ინტენსიური ფაქტორების მიხედვით; შემუშავებულ იქნა ოთხი მოდელი (Armington–ის, Acemoglu–სა და Ventura, Krugman–ის და ხარისხის დიფერენცირების)⁵⁶. Ferreira–მ კი შეაფასა რამდენად დადებითი იყო

⁵⁵ Herzer, D., & Lehmann, F.N.D. (2006). What Does Export Diversification do for Growth? An Econometric Analysis. *Applied Economics*, 38, 1825-1838.

⁵⁶ Hummels, D., & Klenow, P.J. (2005). The Variety of Quality of National Exports. *American Economic Association*, 95(3), 704-723.

ექსპორტის დივერსიფიკაციის გავლენა ქვეყნის ეკონომიკის ზრდაზე გრძელვადიან პერიოდში, რისთვისაც გაანალიზა 1960–2007 წლების მონაცემები და აღმოაჩინა, რომ ჰორიზონტალური და ვერტიკალური დივერსიფიკაცია უარყოფითად მოქმედებდა ეკონომიკურ ზრდაზე⁵⁷. უპები (უცხოური პირდაპირი ინვესტიცია) მნიშვნელოვან გავლენას ახდენდნენ ქვეყნის მაღალტექნოლოგიურ დარგებზე, ასევე გაირკვა, რომ ლიბერალური პოლიტიკის გატარების შემდეგ 1980 წელს ექსპორტის დივერსიფიკაციის წახალისებამ გამოიწვია კაპიტალის შემოდინება, სტაბილურობა და ზრდა. Benedictis et al–მა შეაფასეს დივერსიფიკაცია და ეკონომიკა 1985–2001 წლების პერიოდში, და აღმოაჩინეს, რომ ქვეყნები, რომლებიც სპეციალიზდებოდნენ, აღწევდნენ ზრდის მაღალ შედეგებს; Besedes– მა ცენტრალური და აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყანათა 17 ეკონომიკის შესწავლით, 1995–2008 წლების პერიოდში გამოყო პროდუქტის სამი ძირითადი ტიპი, რომელიც მოიტანდა სტრუქტურულ ცვლილებებს ექსპორტში: ჰომოგენური, გამოცხადებული ფასების მქონე და დიფერენცირებული პროდუქტი; Jarreau და Poncet – მა გაამახვილეს ყურადღება ექსპორტის სირთულესა და მის გავლენაზე ჩინეთის ეკონომიკის მაგალითზე. Paulino – მ კი შეისწავლა ბრაზილიის, ჩინეთის, ინდოეთისა და სამხრეთ აფრიკის სპეციალიზაციის დონე 1992–2004 წლების პერიოდში, აღმოჩნდა, რომ ამ ქვეყნებში არსებობდა განსხვავება ექსპორტულ პროდუქტსა და სპეციალიზაციას შორის, განვითარებადი ქვეყნები ირჩევდნენ ექსპორტის დივერსიფიკაციას, მაშინ როცა განვითარებული ქვეყნები სპეციალიზდებოდნენ პროდუქტიულობაზე⁵⁸. Chenaf და Rougier – მა შეაფასეს ექსპორტის დივერსიფიკაციისა და უპების გავლენა შუა აღმოსავლეთისა და ჩრდილოეთ აფრიკის ქვეყნების ეკონომიკურ ზრდაზე, და აღმოჩნდა რომ ნაკლებ განვითარებული ქვეყნებისთვის პრიორიტეტული იყო ექსპორტის დივერსიფიკაცია, ასევე არსებობდა ექსპორტისა და იმპორტის ერთობლივი გავლენა

⁵⁷ Ferreira, G.F.C. (2009). The Expansion and Diversification of the Export Sector and Economic Growth: The Costa Rican Experience. The Department of Agricultural Economic and Agribusiness. Ph.D. Thesis, MBA McNeese State University, Louisiana State University.

⁵⁸ Paulino, A.U.S. (2011). Trade Specialization, Export Productivity and Growth in Brazil, China, India, South Africa and A Cross Section of Countries, *Econ change restruct*, 44, 75-97.

ეკონომიკის ზრდაზე, სადაც იმპორტი წარმოადგენდა ტექნოლოგიური რესურსების გადადინებას განვითარებად ქვეყნებში და ხელს უწყობდა გლობალურ ინტეგრაციას⁵⁹.

Lee აღნიშნავს ტექნოლოგიების მნიშვნელობას ექსპორტში, რომელიც გავლენას მოახდენს ეკონომიკურ ზრდაზე, ექსპორტის სპეციალიზაციის დასადგენად გამოიყენეს Balassa-ს ინდექსი 71 ქვეყანაში 1970–1974 და 2000–2004 წლების პერიოდში, აღმოჩნდა, რომ ექსპორტის ძირითადი პროდუქტი იყო სპეციალიზებული, თუმცა 1970 წლიდან შეიმჩნევა წარმატებული თანამშრომლობა სხვა ქვეყნებთან გლობალურ დონეზე⁶⁰. Aditya და Acharyya-მ განიხილეს ექსპორტის დივერსიფიკაციისა და ეკონომიკური ზრდის ურთიერთდამოკიდებულება 65 ქვეყანაში 1965–2005 წლების პერიოდში და აღმოაჩინეს, რომ დივერსიფიკაცია ეკონომიკურ ზრდას იწვევს გარკვეულ წერტილამდე, შემდეგ კი ზრდას უკვე სპეციალიზება აგრძელებს⁶¹. Minondo-მ შეაფასა დივერსიფიკაციის შედეგებითი უპირატესობა 91 ქვეყანაში 1980–2000 წლების პერიოდში, რისთვისაც გამოიყენა თეილის, ჰერფინდალის ინდექსები და ჯინის კოეფიციენტი, შედეგებმა აჩვენა შედეგებითი უპირატესობის სასიცოცხლო როლი ექსპორტის დივერსიფიკაციაში. Naude და Rossouw –მ ფოკუსირება მოახდინეს ექსპორტის დივერსიფიკაციისა და ეკონომიკურ ზრდას შორის დამოკიდებულებაზე ბრაზილიის, ჩინეთის, ინდოეთისა და სამხრეთ აფრიკის მაგალითზე 1962–2000 წლების პერიოდში⁶². Ghani et al.-მ განსაზღვრა ბაზრის დივერსიფიკაციის დეტერმინანტები ექსპორტის დერმინანტებით 1983–1992 წლების შუალედში, შედეგებმა აჩვენა სხვადასხვა ფაქტორების გავლენა ფირმის განვითარების დონეზე, როგორცაა მენეჯერული გამოცდილება, საკუთრების ფორმა, ბიზნესის ფორმა, კვლევების საფუძველზე დადგინდა, რომ ფირმის შესაძლებლობების დონე ხელს უწყობს ექსპორტის დივერსიფიკაციას პაკისტანში.

⁵⁹ Chenaf, D.N.C., and Rougier, E (2011). New exports matter: discoveries, foreign direct investment and growth, an empirical assessment for Middle East and North Africa countries, *The journal of international trade and economic development*, 20(4), 507-533.

⁶⁰ Lee, J. (2011). Export Specialization and Economic Growth Around the World. *Economic System*, 35, 45-63.

⁶¹ Aditya, A., & Acharyya, R. (2011). Export Diversification, Composition and Economic Growth: Evidence from Cross Country Analysis, *The Journal of International Trade and Economic Development: An International and Comparative Review*, 22(7) 959-992.

⁶² Naude, W., & Rossouw, R. (2011). Export Diversification and Economic Performance: Evidence from Brazil, China, India and South Africa. *Econ Change Restruct*, 44, 99-134.

ლიტერატურული წყაროები ადასტურებენ როგორც ურყოფით, ისე დადებით აგვლენას ეკონომიკურ ზრდაზე, დივერსიფიკაციის ორივე სახეობა (ვერტიკალური და ჰორიზონტალური) ასევე მოქმედებს შემოსავლებზე, ამიტომ მნიშვნელოვანია განვიხილოთ თითოეული მათგანის გავლენა ეკონომიკურ ზრდაზე.

თავი 2. საერთაშორისო ვაჭრობის გლობალური ტენდენციები და საქართველოს საგარეო ვაჭრობის დინამიკა

2.1. საერთაშორისო ვაჭრობის გლობალური ტენდენციები

თანამედროვე პირობებში ქვეყნები აქტიურად მონაწილეობენ საერთაშორისო სავაჭრო შეთანხმებებში, ამით ისინი ესწრაფვიან ეკონომიკური კეთილდღეობის გაუმჯობესებასა და საერთაშორისო თანამშრომლობის ხელშეწყობას; ქვეყნები ასევე მონაწილეობენ საერთაშორისო სავაჭრო შეთანხმებებში გარკვეული სუბიექტური ხასიათის პოლიტიკური და ეკონომიკური მიზნების მისაღწევად, ზოგადად ნებისმიერი ქვეყანა ისწრაფვის უცხოური კონკურენციისადმი არსებული ბარიერების შემცირების გზით შექმნას ეროვნული წარმოების კონკურენტუნარიანობის ამაღლების ან მისი მომხმარებლებისათვის უფრო იაფი და ხარისხობრივად უკეთესი პროდუქციის მოპოვების შესაძლებლობა, ასევე მნიშვნელოვანია ეროვნული პროდუქციისათვის ხელსაყრელი პირობების მიღება უცხოურ ბაზრებზე. საქართველო სარგებლობს თავისუფალი ვაჭრობის რეჟიმით, რაც გულისხმობს შეთანხმების მონაწილე მხარეებს შორის ვაჭრობის გათავისუფლებას საბაჟო-საიმპორტო გადასახადებისაგან გარდა ურთიერთშეთანხმებული გამონაკლისებისა; მრავალმხრივი სავაჭრო სისტემა ყველაზე მცირე და ღარიბ ქვეყნებსაც კი აძლევს მიზნის მიღწევისთვის საჭირო უფრო მეტ საშუალებასა და უსაფრთხოებას, ვიდრე ისინი შესძლებდნენ ამ სისტემის ფარგლებს გარეთ;

საქართველო მცირე ქვეყანაა, ასეთ ქვეყნებს ეკონომიკური ინტეგრაცია შესაძლებლობას აძლევს შეზღუდული რესურსების პირობებში ეროვნული ეკონომიკა ოპტიმალურად განავითაროს და ამავე დროს, მეტად იყოს დაზღვეული მსოფლიო ბაზრის გლობალური კონიუნქტურული რყევებით გამოწვეული ზარალისაგან, ამიტომ გარდამავალი პერიოდის თანამედროვე ეტაპზე უფრო მიზანშეწონილი იქნებოდა ორიენტაციის აღება რეგიონალურ ინტეგრაციულ დაჯგუფებებში მონაწილეობასა და ორმხრივი ხელშეკრულებებით სავაჭრო რეჟიმის ლიბერალიზაციაზე, ექსპორტის სტიმულირებასა

და საერთოდ, ექსპორტზე ორიენტირებული და იმპორტშეცვლის პოლიტიკის დაბალანსებაში თავისუფალი ეკონომიკური გამოყენებაზე⁶³.

დანართში განხილულია საქართველოს, უკრაინისა და აზერბაიჯანის მშპ, განათლების, მოსახლეობის ზრდის, ინვესტიციების, ექსპორტის კონცენტრაციის, ღიაობის, სოფლის მეურნეობის, წარმოებისა და მომსახურების მონაცემების მიხედვით 1990–2017 წლის პერიოდში, (ათასი აშშ დოლარი).

მთლიანმა შიდა პროდუქტმა საქართველოში ყველაზე მაღალ ნიშნულს მიაღწია 2017 წელს – 10674.460853388 \$-ის რაოდენობით, ხოლო ყველაზე დაბალი მაჩვენებელი 1994 წელს – 1559.00436477796 \$-ს შეადგენდა; განათლების დონემ ასევე უმაღლეს ნიშნულს 2017 წელს მიაღწია – 57.5 % მაჩვენებლით, ხოლო ყველაზე დაბალი ნიშნული 2009 წელს – 25.7 % დაფიქსირდა. მოსახლეობის ზრდის უმაღლესი მაჩვენებელი საქართველოს 2003 წელს ჰქონდა 7.786%, ხოლო მომდევნო 2004 წელს მოსახლეობის ზრდის ყველაზე დაბალი ნიშნული დაფიქსირდა 1990–2017 წლების პერიოდში – (-9.08%)–იანი წილით. ინვესტიციების ღირებულებამ ყველაზე მაღალი ნიშნული 2005 წელს – 33.487\$ დააფიქსირა, ხოლო 1994 წელს დაბალი ნიშნული 2.646\$ იყო; ექსპორტის კონცენტრაციას რაც შეეხება, ყველაზე დაბალი მაჩვენებელი 1997 წელს 0.17 % იყო, ხოლო ყველაზე მაღალი ნიშნული 0.1 %-ის ოდენობით 2001, 2003, და 2004 წლებში დაფიქსირდა. სოფლის მეურნეობის შემოსავლებმა ყველაზე მაღალ ნიშნულს 1992 წელს 52.3458\$-ის ოდენობა იყო, ხოლო ყველაზე დაბალი მაჩვენებელი 1990 წელს 30\$-ის ოდენობით დაფიქსირდა. წარმოების ფაქტორებმა მშპ-ში უმაღლეს ნიშნულს 1996 წელს 16.8968\$-ის ტოლი იყო, ხოლო 2009 წელს ამ ნიშნულმა თავის უდაბლეს მაჩვენებელს 9.9282866\$-ს მიაღწია. რაც შეეხება მომსახურების წილს მშპ-ში, ყველაზე მაღალი ნიშნული 2008 წელს 60.7122508\$-ს მიაღწია, ხოლო ყველაზე დაბალი მაჩვენებელი 1992 წელს 22.92225\$ იყო.

უკრაინის მთლიანმა შიდა პროდუქტმა თავის უმაღლეს ნიშნულს 2017 წელს მიაღწია 9233.150469\$-ის ოდენობით, ყველაზე დაბალი მაჩვენებელი კი 1995 წელს 3706.10968\$

⁶³ ძეგისაური ლ. „საქართველოს საგარეო-სავაჭრო ურთიერთობების სტატისტიკური შესწავლა“, თბილისი 2012.

იყო. განათლების დონე უკრაინაში ყველაზე დაბალ დონეზე 1994 წელს დაეცა 40.33535%-იანი წილით, ხოლო ყველაზე მაღალი მაჩვენებელი 2014 წელს 83.422% ჰქონდა. მოსახლეობის ზრდის უმაღლესი ნიშნული 1990 წელს იყო 0.22958%-იანი წილით, ხოლო 2000 წელს (-1,0065)%-ით ყველაზე დაბალი მაჩვენებელი ჰქონდა. ინვესტიციებმა თავის ყველაზე მაღალ ნიშნულს 1993 წელს 36.29%-ს მიაღწია, ხოლო ყველაზე დაბალი მაჩვენებელი 2014 წელს 13.39% იყო. ექსპორტის კონცენტრაციის დონე უკრაინაში ყველაზე მაღალი 2016 წელს 0.03 % იყო, ხოლო ყველაზე დაბალი – 1996 წელს 0.23%. სოფლის მეურნეობის წილი მშპ-ში ყველაზე დაბალი მაჩვენებლით 2008 წელს 6.548% იყო, ხოლო ყველაზე მაღალი – 1992 წელს 24.6126%. წარმოების ფაქტორების ყველაზე მაღალი მაჩვენებელი 1992 წელს 44.598% იყო, ხოლო ყველაზე დაბალი მაჩვენებელი 2013 წელს დაფიქსირდა 11.265%-ით. რაც შეეხება მომსახურების წილს მთლიან შიდა პროდუქტში ყველაზე მაღალ ნიშნულს 2013 წელს 56.164 % -ით მიაღწია, ხოლო ყველაზე დაბალ ნიშნულს 1990 წელს 28.54% იყო.

აზერბაიჯანის მშპ ყველაზე მაღალი 2015 წელს 17834.116\$ შეადგინა, ხოლო 1997 წელს 2633.53\$ დაფიქსირდა, როგორც ყველაზე დაბალი მაჩვენებელი; განათლების დონემ თავის უმაღლეს ნიშნულს 2017 წელს 27.067% მიაღწია, ხოლო ყველაზე დაბალი ნიშნული 1997 წელს 17.584% იყო; მოსახლეობის ზრდის უმაღლესი დონე 2008 წელს 2.099% იყო, ხოლო უდაბლესი დონე 1990 წელს 0.449% იყო. ინვესტიციებმა თავის უმაღლეს დონეს 2007 წელს მიაღწია 57.99%-ით, ხოლო ყველაზე დაბალი მაჩვენებელი 1992 წელს (-0, 693%) იყო. ექსპორტის კონცენტრაციის დონემ აზერბაიჯანში ყველაზე მაღალ ნიშნულს 1999 წელს და 2016 წელს მიაღწია 0.1 %-ის ოდენობით, ხოლო ყველაზე დაბალი 2001 წელს იყო -21 %. სოფლის მეურნეობის უმაღლესი მაჩვენებელი 1994 წელს 32.345% იყო, ხოლო ყველაზე დაბალი მაჩვენებელი – 2011 წელს 5.075% იყო. წარმოების ფაქტორებს მშპ-ში 1992 წელს 21.96875% იყო უმაღლესი ნიშნული, ხოლო უდაბლეს ნიშნულს ამ მაჩვენებელმა 2011 წელს 3.98832%-ს მიაღწია. რაც შეეხება მომსახურების წილს, ყველაზე მაღალი ეს მაჩვენებელი 1998 წელს იყო 43.34%, ხოლო ყველაზე დაბალი 2007 წელს 21.75%.

საქართველოს მაჩვენებლები შევადაროთ აზერბაიჯანისა და უკრაინის მაჩვენებლებს ზემოთ განხილული მონაცემების მიხედვით : საქართველოს მშპ მაღალია უკრაინის მშპ-

ზე, მაგრამ, აზერბაიჯანის მშპ-ს 7159,656 \$-ით ჩამორჩება, განათლების დონის მიხედვით საქართველო 57.5 % მაჩვენებლით, მოსახლეობის ზრდის მიხედვით საქართველო ორივე ქვეყანას უსწრებს 7.786%-იანი წილით, ინვესტიციების ღირებულების მიხედვით საქართველო ბოლო ადგილზეა 33.487\$-ით, ხოლო აზერბაიჯანს ყველაზე მაღალი მაჩვენებელი აქვს 57.99\$-ის ღირებულებით. კონცენტრაციის დონის მიხედვით საქართველოში და აზერბაიჯანში მსგავსი მაჩვენებლებია 0.1%; სოფლის მეურნეობის წილის მიხედვით საქართველო პირველ ადგილზეა მეზობლებთან შედარებით 52.3458\$-ის ოდენობით. რაც შეეხება წარმოების ფაქტორებს 16.8968\$-ით, საქართველო ბოლო პოზიციაზეა; ხოლო მომსახურების წილის მიხედვით – 60.7122508\$-ით პირველ ადგილზეა.

2.2. საქართველოს საგარეო ვაჭრობის დინამიკა ექსპორტის დივერსიფიკაციის ანალიზი

საქართველო, როგორც შავი ზღვის რეგიონისა და „აზრემუმის გზის“ ერთ-ერთი ცენტრალური ქვეყანა, ცალკეულ ისტორიულ პერიოდებში, მისი სახელმწიფოებრივი დანაწილების მიუხედავად აქტიურად იყო ჩართული სხვადასხვა ქვეყნებთან სავაჭრო-ეკონომიკურ ურთიერთობებში და როგორც დამოუკიდებელ და ცივილიზებულ ქვეყანას, თავისის წვლილი შეჰქონდა ტერიტორიულად განცალკევებულ სახელმწიფოებს შორის სავაჭრო-ეკონომიკური კავშირების დამყარება-განვითარების საქმეში⁶⁴;

დანართში (იხ. დანართი №1) მოცემულია საქართველოს მიერ ექსპორტირებული საქონელი მსოფლიოს ქვეყნებში 2018 წლის მონაცემებით, სადაც ექსპორტის მთლიანმა ღირებულებამ 3,362,075 აშშ დოლარი შეადგინა, ექსპორტის ღირებულებაში 2014–2018 წლების მონაცემებით 6% –იანი ზრდა დაფიქსირდა, ხოლო იგივე მონაცემმა 2017–2018 წლების პერიოდში 23 %-იანი ზრდა დააფიქსირა; რაც შეეხება სავაჭრო ბალანსს უარყოფითია და 2018 წელს -5,760,231\$ დაფიქსირდა. ცხრილში მოცემული მსოფლიოს

⁶⁴ ძეგისაური ლ. „საქართველოს საგარეო-სავაჭრო ურთიერთობების სტატისტიკური შესწავლა“, თბილისი 2012.

232 ქვეყანა, საიდანაც 110 ქვეყანაში არ ხორციელდება ექსპორტი, აქედან 23 ქვეყანაში გვაქვს უარყოფითი სავაჭრო სალდო; ხოლო 122 ქვეყანაში საქართველო ახორციელებს ექსპორტს, აქედან მხოლოდ 47 ქვეყანასთან დადებითი სავაჭრო სალდოთი, დანარჩენ ქვეყნებთან კი ფიქსირდება უარყოფითი სავაჭრო სალდო, მათ შორის TOP- ათეული შემდეგი ქვეყნებისგან შედგება:

1. თურქეთი – (– 1 237, 352 \$)
2. ჩინეთი – (–635, 569 \$)
3. რუსეთი – (–498, 376 \$)
4. გერმანია – (–379, 416 \$)
5. უკრაინა – (–340, 557 \$)
6. საფრანგეთი – (– 2017, 989 \$)
7. იტალია – (–188, 239 \$)
8. ბელგია – (–183, 901 \$)
9. ნიდერლანდები – (– 159, 000 \$)
10. რუმინეთი – (– 151, 392 \$)

როგორც ზემოთ იქნა აღნიშნული, საქართველოს მსოფლიოს 47 ქვეყანასთან აქვს დადებითი სავაჭრო სალდო, რომელთაგან 7 ევროპული ქვეყანაა; რადგან ქვეყანა მობილიზებულია გავიდეს ევროპის ბაზრებზე, განვიხილოთ ამ რეგიონის ქვეყნებთან ჩვენი მდგომარეობა ექსპორტში:

ავსტრია – 8, 044\$, აზერბაიჯანი –502, 727\$, ალბანეთი –281 \$, ანდორა – 0, ბელგია –21, 816\$, ბოსნია–ჰერცეგონივა– 0, ბულგარეთი – 258, 870\$, დიდი ბრიტანეთი – 17, 236\$, გერმანია – 51, 418\$, დანია – 0, ესპანეთი– 61, 822\$, ესტონეთი –6, 597 \$, ვატიკანი –0, თურქეთი – 232, 714\$, ირლანდია – 603\$, ისლანდია– 140\$, იტალია – 43, 341\$, კვიპროსი – 1, 653\$, კოსოვო– 0, ლიეტუვა – 43, 356\$, ლატვია –10, 196\$, ლიხტენშტეინი – 0, ლუქსემბურგი –12\$, მაკედონია – 304\$, მალტა – 17, 027\$, მოდლოვა – 3, 374\$, მონაკო –0, მონტენეგრო – 363\$, ნიდერლანდები –46, 327\$, ნორვეგია – 422\$, პოლონეთი – 15, 324\$, პორტუგალია – 0, რუმინეთი – 57, 829\$, რუსეთი – 437, 304\$, საბერძნეთი –3, 236\$, სანმარინო – 0, საფრანგეთი –44, 805\$, სერბეთი –22\$, სლოვაკეთი – 3, 824\$, სლოვენია– 3,

542\$, სომხეთი – 284, 950\$, უკრაინა – 175, 043\$, უნგრეთი –1, 057\$, ფინეთი –15 \$, ყაზახეთი –90, 803\$, შვედეთი –1, 573\$, შვეიცარია –77, 453\$, ჩეხეთი –9. 095\$, ხორვატია – 1, 184\$.
აქედან დადებითი სავაჭრო ბალანსი მხოლოდ 7 ქვეყანასთან აქვს საქართველოს:

1. ბულგარეთი –77, 389\$
2. ყაზახეთი – 32, 111\$
3. მალტა – 14, 242\$
4. შვეიცარია – 11, 486\$
5. ლიეტუვა – 6, 714\$
6. ესტონეთი –888\$
7. მონტენეგრო –333\$

რაც შეეხება „დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობის“ – დსთ (CIS) წევრ ქვეყნებს, რომელსაც საქართველო 2009 წლის 18 აგვისტოს ოფიციალურად გამოეყო, დადებითი სავაჭრო სალდო გვაქვს მოლდოვასთან – 6,576 \$, ყაზახეთთან – 32,111\$, ყირგიზეთთან– 25,821 \$ და უზბეკეთთან –71,414 \$; რაც შეეხება დანარჩენ 5 სახელმწიფოს, მათთან უარყოფითი სავაჭრო სალდო ფიქსირდება: აზერბაიჯანი – (-83,337 \$), რუსეთის ფედერაცია – (-498,376 \$), სომხეთი – (-57,471 \$), ბელარუსია – (-30,180 \$), მოლდოვა – (-10,638 \$).

ექსპორტის ღირებულება „ დსთ“-ს ქვეყნებთან:

1. აზერბაიჯანი – 502,727 \$
2. რუსეთის ფედერაცია – 437,304 \$
3. სომხეთი – 284,950 \$
4. ყაზახეთი – 90,803 \$
5. უზბეკეთი – 80,488 \$
6. ბელარუსია – 28,461 \$
7. ყირგიზეთი – 28,229 \$
8. ტაჯიკეთი – 6,576 \$
9. მოლდოვა – 3,374 \$

როგორც ვხედავთ მიუხედავად უარყოფითი სავაჭრო სალდოსი, ყველაზე მაღალი ღირებულება ექსპორტში „დსთ“-ს ქვეყნებიდან აზერბაიჯანს, რუსეთის ფედერაციასა და სომხეთს აქვთ.

განვიხილოთ რა მდგომარეობაა ამ მხრივ „სუამის ქვეყნებთან“- (GUAM): ეს ორგანიზაცია 4 წევრი ქვეყნისგან შეესდგება, მათ შორის არის საქართველოც, დანარჩენ ქვეყნებს რაც შეეხება, მათგან დადებითი სავაჭრო სალდო გვაქვს მხოლოდ მოლდოვასთან – 6,576 \$, ხოლო უარყოფითი უკრაინასთან – (-340,557\$) და აზერბაიჯანთან – (-83,337 \$); ექსპორტის ღირებულებამ 2018 წელს სუამის ქვეყნებთან შეადგინა:

1. აზერბაიჯანი – 502,727 \$
2. უკრაინა – 175,043 \$
3. მოლდოვა – 3,374 \$

შავი ზღვის ეკონომიკური თანამშრომლობის ორგანიზაციის ქვეყნები (BSEC):

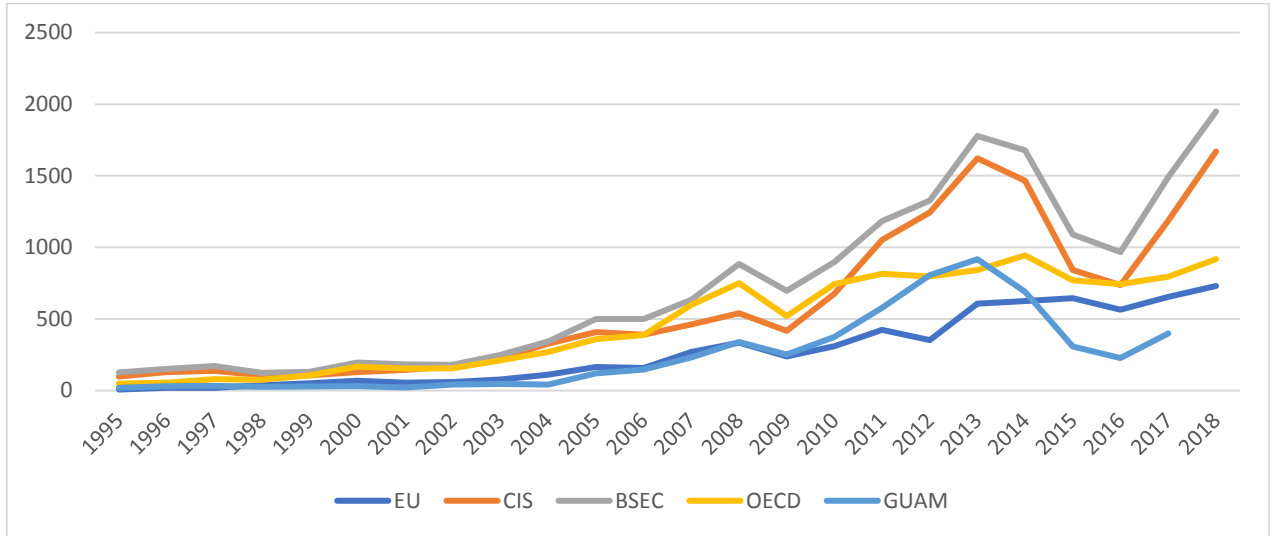
1. ალბანეთი – 281\$, დადებითი სავაჭრო სალდო – 142 \$
2. სომხეთი – 284,950 \$, უარყოფითი სავაჭრო სალდო – -57,471 \$
3. აზერბაიჯანი – 502,727 \$, უარყოფითი სავაჭრო სალდო – -83,337 \$
4. ბულგარეთი – 258,870 \$, დადებითი სავაჭრო სალდო – 77,389 \$
5. საბერძნეთი – 3,236 \$, უარყოფითი სავაჭრო სალდო – -87,391\$
6. მოლდოვა – 3,374 \$, უარყოფითი სავაჭრო სალდო – -10,638 \$
7. რუმინეთი – 57,829\$, უარყოფითი სავაჭრო სალდო – -151,392 \$
8. რუსეთის ფედერაცია – 437,304 \$, უარყოფითი სავაჭრო სალდო – -498,376 \$

დიაგრამაზე მოცემულია საქართველოს ექსპორტი ქვეყნების ჯგუფების მიხედვით 1995–2018 წლების პერიოდში, სადაც ლიდერობს შავი ზღვის ეკონომიკური თანამშრომლობის ორგანიზაციის წევრი ქვეყნები, რომელთა უმაღლესი ნიშნული 2018 წელს დაფიქსირდა 1948,765\$. დსთ ქვეყნები – აევე უმაღლესი 16669,481\$ 2018 წელს დაფიქსირდა, მესამე ადგილზე ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ორგანიზაციის წევრი ქვეყნები გავიდნენ 2014 წლის უმაღლესი – 943.526\$ მაჩვენებლით, მეოთხე ადგილზე

სუამის ქვეყნები 917.066 \$-ით 2013 წელს, ხოლო ბოლო ადგილზე ევროკავშირის წევრი ქვეყნებია – უმაღლესი მაჩვენებლით – 730.274\$ 2018 წელს.

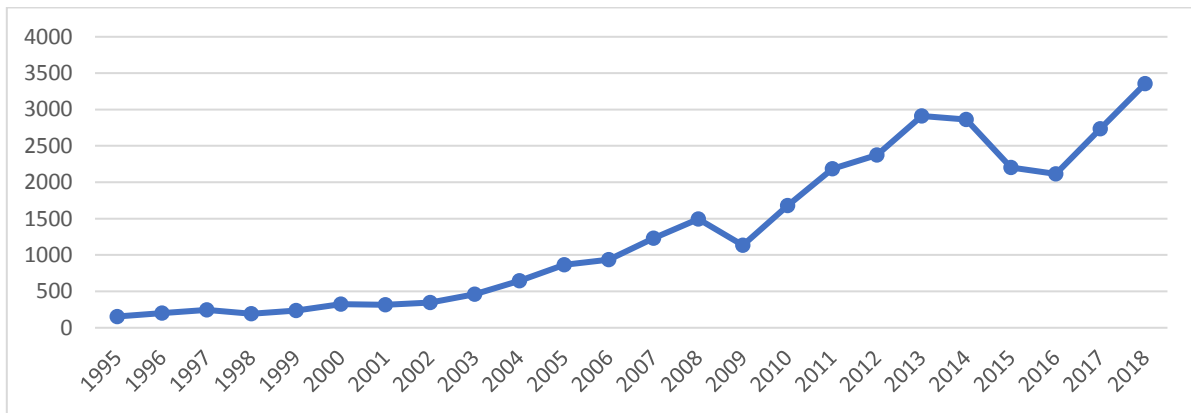
ექსპორტი ქვეყნების ჯგუფების მიხედვით⁶⁵

დიაგრამა 8

ექსპორტის ნაკადები⁶⁶

დიაგრამა 9

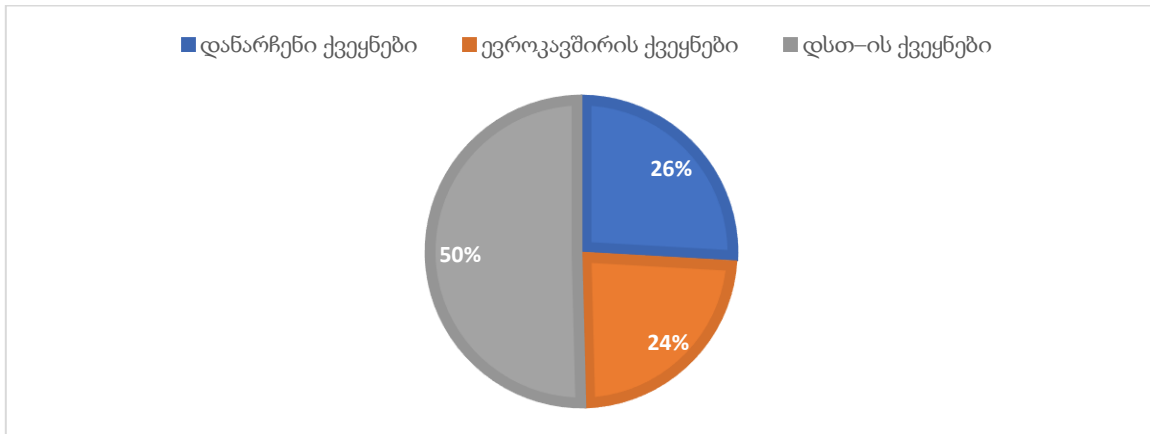
რაც შეეხება მთლიან ექსპორტს ქვეყნების ჯგუფების მიხედვით, 2010 წლიდან შეინიშნება ზრდადობა 1677.306\$-ით, უმაღლეს წერტილს კი 2018 წელს აფიქსირებს – 3354.498\$-ით.

⁶⁵ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. <https://www.geostat.ge/ka>

⁶⁶ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. <https://www.geostat.ge/ka>

ქვეყნების ჯგუფების წილი მთლიან ექსპორტში 2019 წლის იანვარ-მარტში⁶⁷

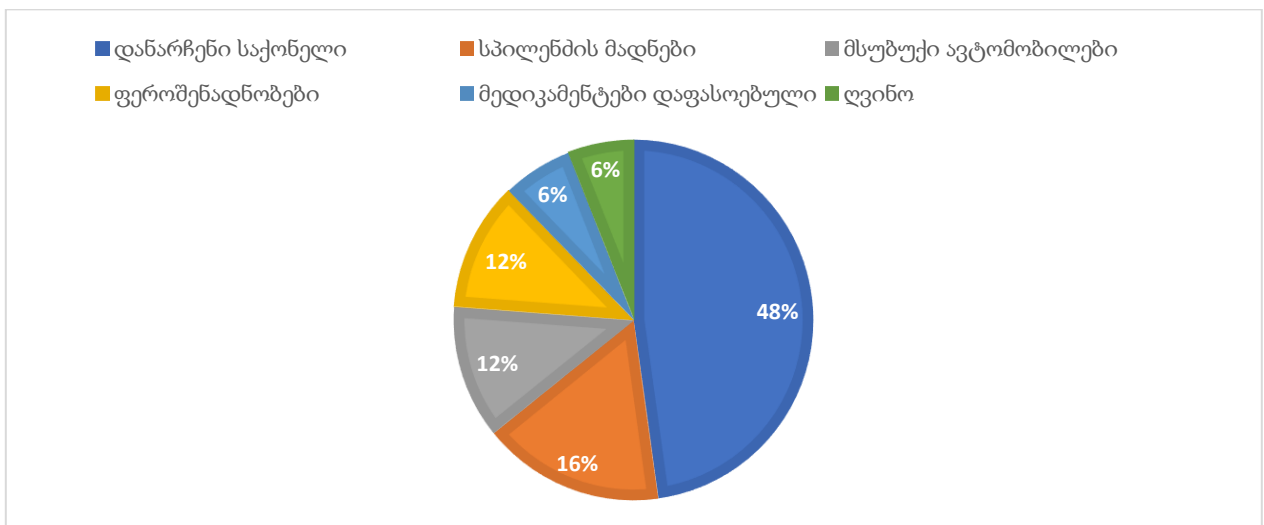
დიაგრამა 10

დიაგრამა №10-ზე გამოსახულია ქვეყნების ჯგუფების წილი მთლიან ექსპორტში 2019 წლის პირველი კვარტალის მონაცემებით, სადაც ყველაზე მაღალი წილი მოდის დსთ ქვეყნებზე – 50.4%-იანი წილით, შემდეგ დანარჩენი ქვეყნები – 25.9%-იან წილით, ხოლო ევროკავშირის ქვეყნებზე ყველაზე დაბალი მაჩვენებელი – 23.7%-ია.

უმსხვილესი საქსპორტო საქონლის წილი მთლიან ექსპორტში 2019* წლის იანვარ-მარტში⁶⁸

დიაგრამა 11

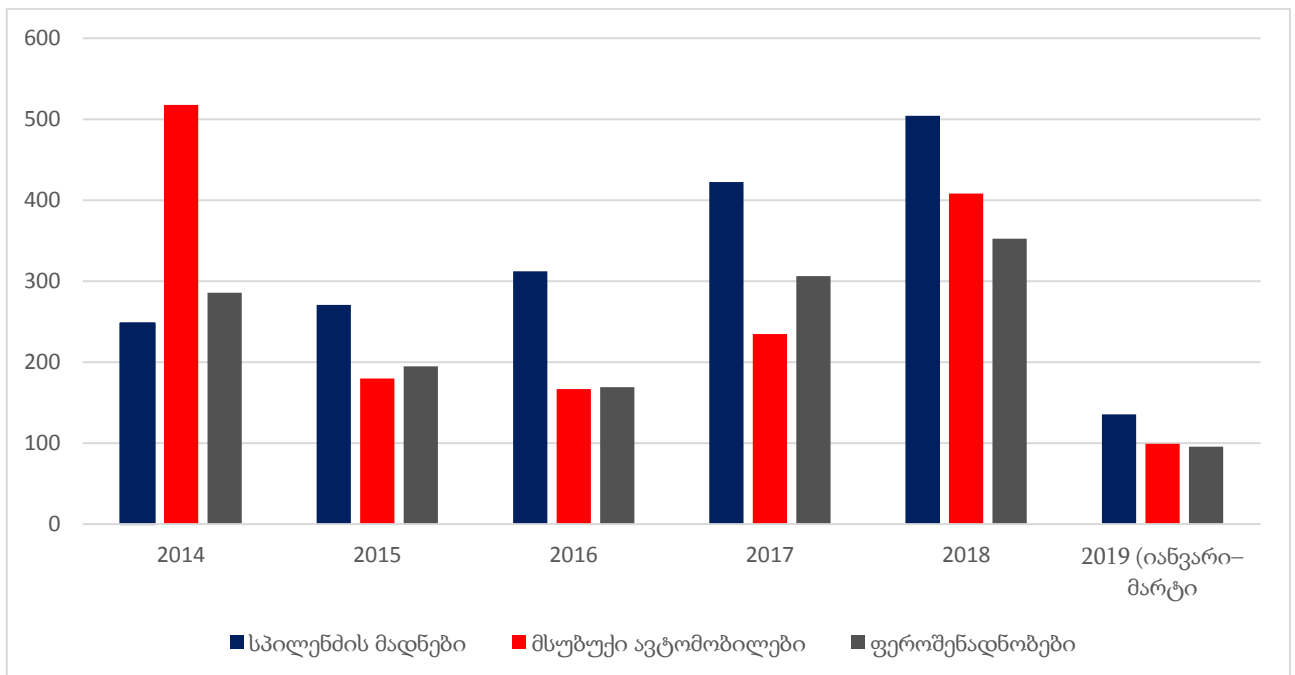
⁶⁷ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. <https://www.geostat.ge/ka>

⁶⁸ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. <https://www.geostat.ge/ka>

ექსპორტი სასაქონლო პოზიციების მიხედვით დინამიურად ზრდადია, გასულ (2018) წელს კი ყველაზე მაღალ ნიშნულს მიაღწია – 3 354 498 \$, 2019 წლის პირველ კვარტალში კი ლიდერობს სპილენძის მადნები, მსუბუქი ავტომობილები, ფეროშენადნობები, მედიკამენტები და ღვინო მთლიანობაში 52.2%, ხოლო დანარჩენ საქონელს – 47.8% წილი ერგო. (იხ. დიაგრამა №11).

უმსხვილესი საექსპორტო საქონელი, მილიონი აშშ დოლარი⁶⁹

დიაგრამა 12

საქართველოს 10 მთავარ საექსპორტო საქონელს წარმოადგენს: 1) სპილენძის მადნები და კონცენტრატები, 2) ფეროშენადნობები, 3) ავტოექსპორტი (რეექსპორტი), 4) ღვინის ექსპორტი, 5) სპირტიანი სასმელები, 6) მედიკამენტები, 7) აზოტოვანი სასუქები, 8) მინერალური წყლები, 9) თამბაქოს ნაწარმი, 10) ნავთობპროდუქტები (რეექსპორტი). საქართველოს უმსხვილესი სავაჭრო პარტნიორი ქვეყანა თურქეთია. 2018 წლის იანვარ-აპრილში საქართველოს სავაჭრო ბრუნვამ თურქეთთან \$547 მილიონი შეადგინა, აქედან

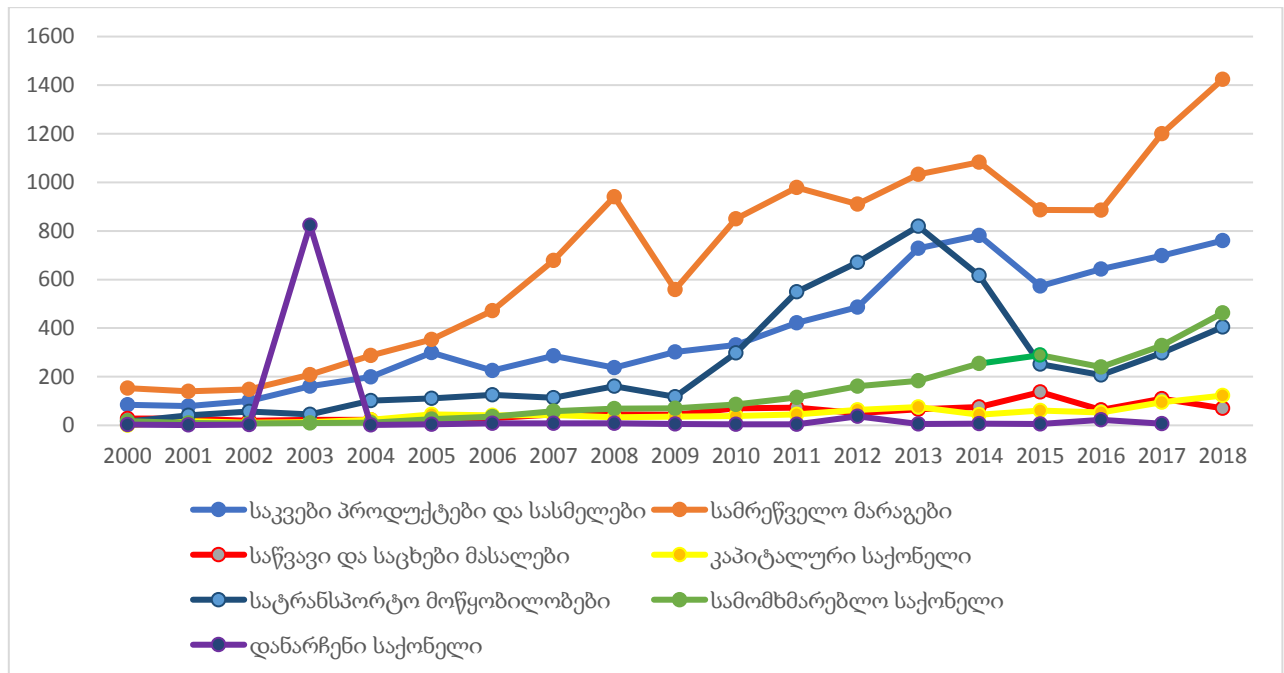
⁶⁹ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. <https://www.geostat.ge/ka>

\$103 მილიონი ექსპორტი, \$443 მილიონი კი იმპორტი იყო. მეორე ადგილზე რუსეთია, რომელთანაც ბრუნვამ \$421 მილიონი შეადგინა.

დიაგრამა №12-ში მოცემული გვაქვს საქართველოს 3 ყველაზე მსხვილი საექსპორტო საქონელი, სადაც 2015 წლიდან ლიდერობას არ თმობს სპილენძის მადნები – 408.3 მლნ.\$-ით.

საქართველოს ექსპორტი ფართო ეკონომიკური კატეგორიების (BEC) მიხედვით⁷⁰

დიაგრამა 13

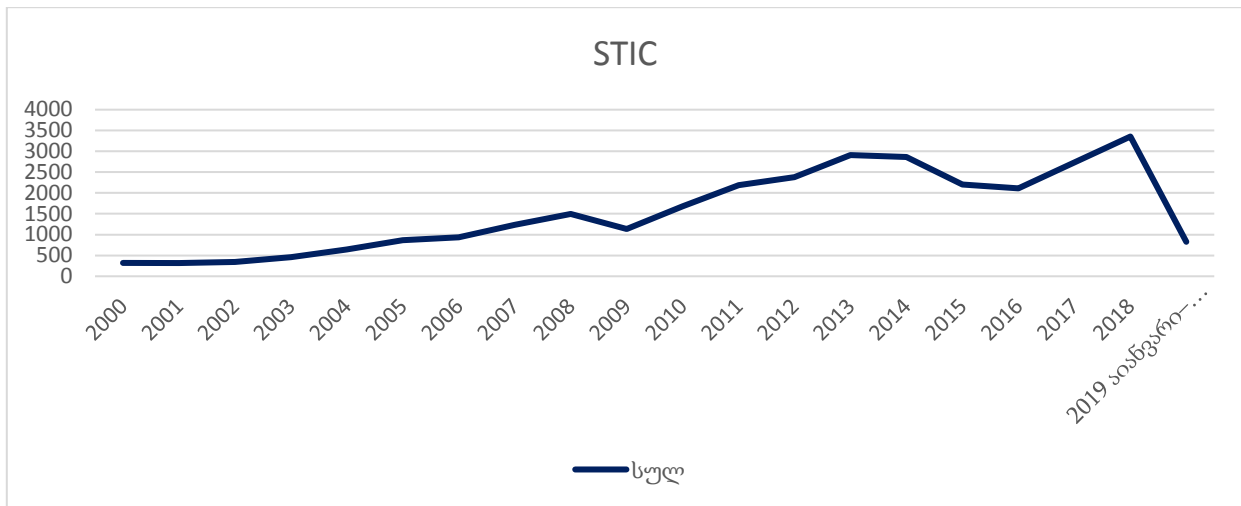

ექსპორტში ფართო ეკონომიკური კატეგორიების მიხედვით, მოწინავე პოზიციებს იკავებენ სამრეწველო მარაგები, საკვები პროდუქტები და სატრანსპორტო მოწყობილობები.

⁷⁰ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. <https://www.geostat.ge/ka>

საქართველოს ექსპორტი საერთაშორისო ვაჭრობის სტანდარტული კლასიფიკაციის (სვსკ – SITC) სექციების მიხედვით⁷¹

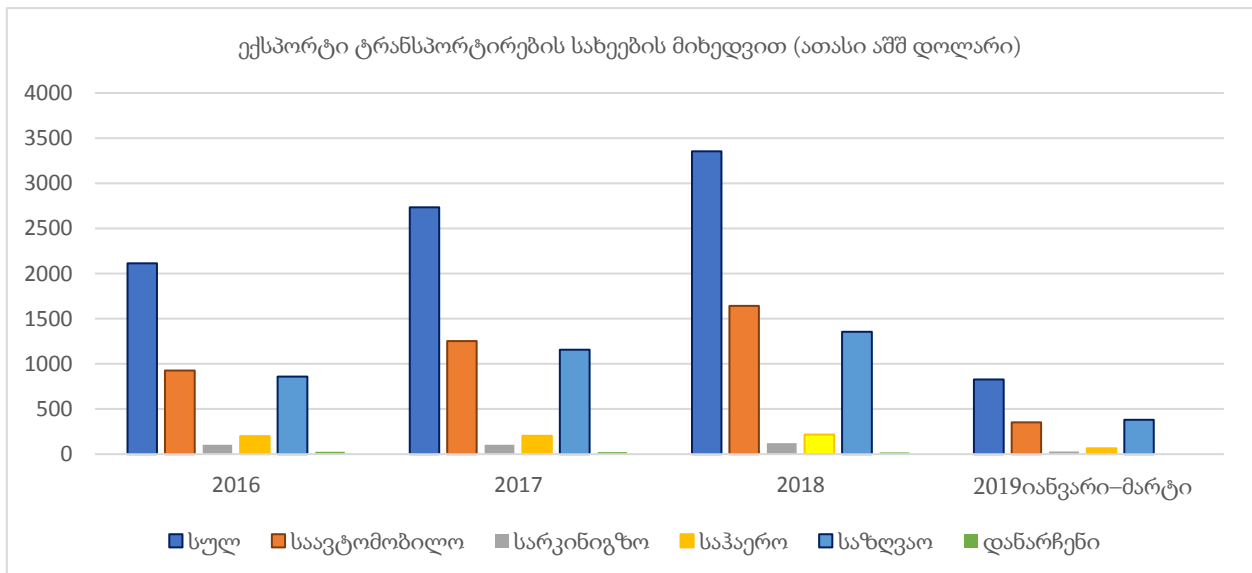
დიაგრამა 14

დიაგრამა №14 გვიჩვენებს საქართველოს ექსპორტი საერთაშორისო ვაჭრობის სტანდარტული კლასიფიკაციის (სვსკ – SITC) სექციების მიხედვით, სადაც ყველაზე მაღალი ნიშნული 2018 წელს ფიქსირდება – 3354,498\$.

საქართველოს ექსპორტი ტრანსპორტირების სახეების მიხედვით

დიაგრამა 15

⁷¹ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. <https://www.geostat.ge/ka>

ტრანსპორტირების სახეების მიხედვით ყველაზე მეტი დატვირთვა მოდის საავტომობილო (2018 წელს 3354.498\$) და საზღვაო ტრანსპორტზე(2018 წელს 1355.833\$), შემდეგ პოზიციებს კი საჰაერო და სარკინოგზო ტრანსპორტის სახეები იყოფენ.

საქართველოს ექსპორტი ეკონომიკური საქმიანობის სახეების (NACE.Rev.2) მიხედვით:⁷²

ცხრილი 3

(ათასი აშშ დოლარი)

სექციის კოდი	სექციის დასახელება	2015	2016	2017	2018*
	ექსპორტი - სულ	2,204,685.3	2,112,912.8	2,735,486.5	3,354,498.5
	მათ შორის:				
A	სოფლის, სატყეო და თევზის მეურნეობა	20,867.1	19,835.2	26,796.7	32,688.3
B	სამთომშობვებითი მრეწველობა	132,709.7	150,572.2	161,939.7	186,866.2
C	დამამუშავებელი მრეწველობა	1,067,529.3	1,000,564.7	1,214,084.7	1,263,669.6
D	ელექტროენერჯის, აირის, ორთქლის და კონდიციონირებული ჰაერის მიწოდება	26,271.4	22,597.7	22,417.3	19,244.2
E	წყალმომარაგება; კანალიზაცია, ნარჩენების მართვა და დაბინძურებისაგან გასუფთავების საქმიანობები	793.3	153.9	-	81.6
F	მშენებლობა	7,468.5	11,148.1	30,784.4	34,676.4
G	საბითუმო და საცალო ვაჭრობა; ავტომობილების და მოტოციკლების რემონტი	586,009.3	557,038.5	777,199.1	1,003,867.6
H	ტრანსპორტი და დასაწყობება	246,339.4	263,245.4	365,913.1	443,479.0
I	განთავსების საშუალებებით უზრუნველყოფის და საკვების მიწოდების საქმიანობები	325.2	435.4	420.9	735.5
J	ინფორმაცია და კომუნიკაცია	4,392.7	1,326.9	4,727.4	3,241.5
K	საფინანსო და სადაზღვევო საქმიანობები	3,460.6	4,329.3	4,321.9	3,259.7
L	უმრავლესობის კონტაქტის დაკავშირებული საქმიანობები	7,636.9	1,074.3	1,529.7	2,303.1
M	პროფესიული, სამეცნიერო და ტექნიკური საქმიანობები	28,740.5	33,007.7	5,836.1	70,822.1
N	ადმინისტრაციული და დამხმარე მომსახურების საქმიანობები	867.2	1,331.5	1,506.4	4,932.3
O	სახელმწიფო მმართველობა და თავდაცვა; სავალდებულო სოციალური უსაფრთხოება	1,762.2	159.7	2,556.9	688.6
P	განათლება	200.1	80.5	152.8	530.1
Q	ჯანდაცვა და სოციალური მომსახურების საქმიანობები	216.1	348.7	953.2	392.7
R	ხელოვნება, გართობა და დასვენება	4,722.3	503.7	297.3	1,014.5
	დანარჩენი სექციები*	64,373.3	45,159.2	114,049.1	282,005.5

ეკონომიკური საქმიანობის სახეების მიხედვით ექსპორტში ლიდერობს დამამუშავებელი მრეწველობა, საბითუმო და საცალო ვაჭრობა, ტრანსპორტი და დასაწყობება.

⁷² საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. <https://www.geostat.ge/ka>

საქართველოს ექსპორტი მოვარე სუბიექტების ზომის მიხედვით

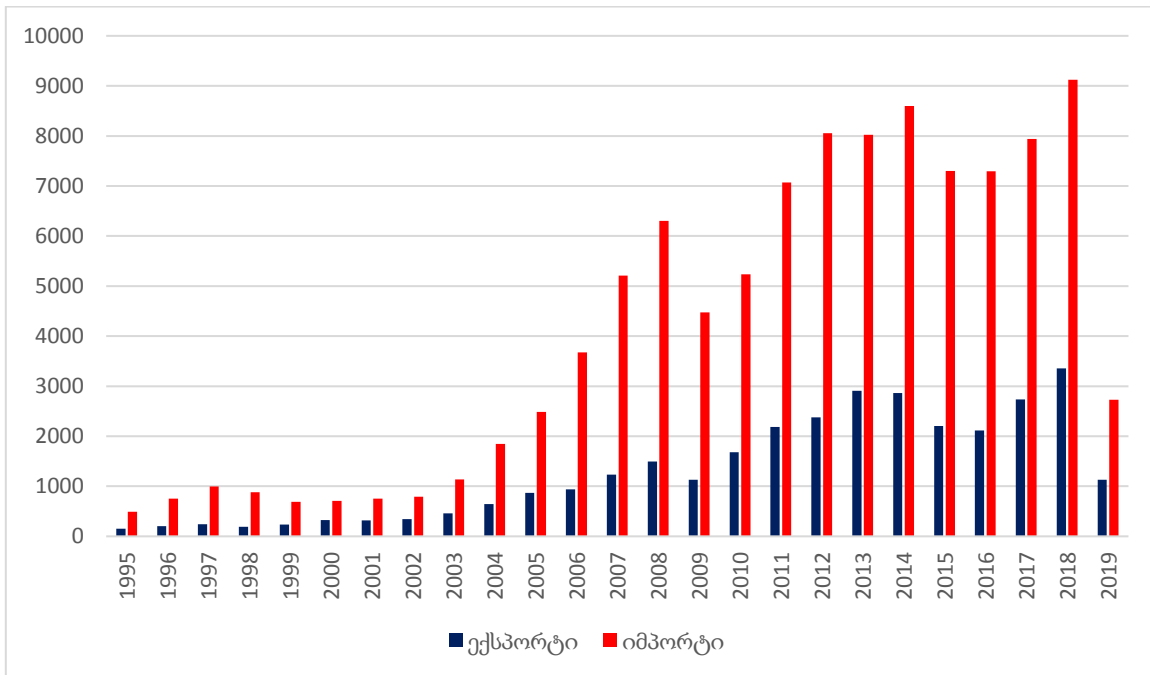
(ათასი აშშ დოლარი)

ზომის ერთეული	2015	2016	2017	2018*
ექსპორტი - სულ	2,204,685.3	2,112,912.8	2,735,486.5	3,354,498.5
მათ შორის:				
მსხვილი	804,755.0	749,224.1	1,085,779.5	1,414,537.3
საშუალო	726,664.5	811,584.1	967,013.6	1,013,234.4
მცირე	540,621.5	474,140.8	532,317.8	632,755.0
ზომა უცნობია	132,644.3	77,963.9	150,375.7	293,971.8

მეოთხე ცხრილში განხილულია საქართველოს ექსპორტი მოვარე სუბიექტების ზომის მიხედვით 2015–2018 წლების პერიოდში, სადაც ყველაზე მაღალი მაჩვენებლები სწორედ 2018 წელს ფისქირდება მათ შორის: მსხვილი ობიექტების წილი 1,414,537\$, საშუალო ობიექტები – 1,013,234,4\$, ხოლო მცირე ობიექტები – 632,755\$, ექსპორტის მთლიანმა ღირებულებამ 2018 წელს 3 354 498 \$ შეადგინა.

საქართველოს ექსპორტი-იმპორტი (მლნ. აშშ დოლარი)⁷³

დიაგრამა 16

⁷³ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. <https://www.geostat.ge/ka>

მიუხედავად იმისა რომ ბოლო წლებში საქართველოს სავაჭრო ბრუნვა მზარდი ტენდენციით ხასიათდება, იმპორტის წილი ექსპორტზე ბევრად მეტია, ამის გამო ქვეყანას მუდმივად უარყოფითი სავაჭრო სალდო აქვს.

საქართველო მდიდარი საექსპორტო პოტენციალის მქონე ქვეყანაა და ამ პოტენციალის სწორად განსაზღვრასა და მისი ეფექტურად გამოყენების ღონისძიებების შემუშავებას დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ეკონომიკური ზრდისა და განვითარებისათვის, მყარი და სტაბილური ექსპორტი თავისთავად ეკონომიკის გაძლიერებით მიიღწევა.

თავი 3. კვლევის მეთოდოლოგია

3.1 ემპირიული მოდელის ანალიზი

ჩვენ განვიხილავთ ეკონომიკური ზრდის დინამიკურ მოდელს, ნაცვლად ჯვარედინი რეგრესიის მოდელისა, რომელსაც მრავალი ნაკლოვანება ახლავს თან, ეს ნაკლოვანებები ფართოდაა განხილული სხვადასხვა ლიტერატურაში. პირველი, მათ არ გაითვალისწინეს, ის ფაქტი, რომ ყველა ცვლადი განისაზღვრება, როგორც ენდოგენური ცვლადი, მაგალითად, შემოსავლის საწყისი დონე კორელაციაშია და დამოკიდებულია ზრდის ცვლადზე⁷⁴. Caselli-ის და სხვების თანახმად მაკროეკონომიკური ცვლადების უმეტესობა ურთიერთდამოკიდებულია ჯვარედინი რეგრესიის დროს. მეორე, ჯვარედინი ქვეყნების ზრდის რეგრესია განიცდის გამოტოვებული ცვლადების კომპენსაციას, რადგან მათ არ შეუძლიათ მიაღწიონ თუნდაც ისეთ ფაქტორს, როგორცაა ტექნოლოგიების საწყისი დონე. მესამე, ჩვენ დავკარგეთ ბევრი ღირებული ინფორმაცია ჩვენს მაგალითში, შესაბამისად ვერ შევძლებთ გავანალიზოთ რაიმე დინამიური დამოკიდებულება კონკრეტული დროის განმავლობაში. ჩვენ გამოვიყენეთ ემპირიული სტრატეგია, რომელსაც ხშირად გამოიყენებენ ეკონომიკური ზრდის შესახებ არსებულ ლიტერატურაში, ჩვენ განვიხილეთ დინამიური ზრდის მოდელი, რომელიც ემყარება GMM - ის შეფასების მეთოდს⁷⁵.

GMM მეთოდს შეუძლია გადალახოს OLS მეთოდის პრობლემები, რომლებიც წარმოიშობა ჯვარედინი რეგრესიის დროს. ასევე არ არსებობს პრობლემა ენდოგენურ ცვლადებში, რადგან ჩვენ ვიყენებთ უცვლელ ღირებულებას განმარტებითი ცვლადებისას, როგორც ინსტრუმენტებს. დინამიური მონაცემთა მეთოდი საშუალებას გვაძლევს დავაკვირდეთ გარკვეული დროის მონაცემებს და არ დავკარგოთ ღირებული ინფორმაცია ჯვარედინი ქვეყნების რეგრესიის მოდელისგან განსხვავებით. განასხვავებენ ორი ტიპის GMM

⁷⁴ Knight, M., N. Loayza, and D. Villanueva. 1993. "Testing the Neoclassical Theory of Economic Growth: A Panel Data Approach." IMF Staff Papers 40: 512–41.

⁷⁵ Arellano, M., and S. R. Bond. 1991. "Some Tests of Specification for Panel Data: Monte Carlo Evidence and an Application to Employment Equations." Review of Economic Studies 58(2): 277–97.

მეთოდს ზრდის რეგრესიის შესაფასებლად, პირველი ერთუცნობიანი განტოლება შემუშავებულ იქნა Arellano–სა და Bond–ის მიერ⁷⁶, ხოლო GMM–ის მეორე მეთოდის განვითარებაზე, Arellano 1995 წელს Bover – თან ერთად მუშაობდა⁷⁷, Bond - ი 1998 წელს. Bond და Hoeffler – ი ამტკიცებენ და გვიჩვენებენ, რომ GMM შეფასების სისტემა მეტად შეესაბამება ზრდის განტოლებას, ვიდრე GMM–ის ერთუცნობიანი განტოლება. ისეთი ცვლადი, როგორცაა გამოსავლიანობის ცვლადი ხასიათდება მაღალი მდგრადობით, ასე რომ მსგავსი ცვლადების შემცირებული დონეები შეიძლება ძალიან სუსტი და გამოუსადეგარი იყოს განტოლებაში გამოსაყენებლად⁷⁸. ასეთ ვითარებაში GMM–ის შეფასება პოტენციურად განიცდის დაქვეითებულ კომპენსაციას, შესაბამისად ჩვენი პირველი მიდგომა ბევრად ეფექტურია და დამოკიდებულებას ექსპორტის დივერსიფიკაციასა და ეკონომიკურ ზრდას შორის განსაზღვრისთვის გამოვიყენებთ GMM–ის შეფასების სისტემას Lederman–ისა და Maloney–ის ნაშრომების მიხედვით⁷⁹.

ჩვენ გამოვიყენებთ ზრდის შემდგე განტოლებას: $\Delta Y_{i,t} = \alpha Y_{i,t-1} + x'_{i,t} \beta + \gamma_t + \eta_i + v_{i,t}$ სადაც $\Delta Y_{i,t}$ - აღნიშნავს სხვაობას ერთ სულ მოსახლეზე შემოსავლის მიხედვით t პერიოდში, $\alpha Y_{i,t-1}$ - შემოსავალს, $x_{i,t}$ - ზრდის პოტენციური დეტერმინანტის ვექტორი, γ_t - განსაზღვრავს დროის გავლენას, η_i - უცვლელი სპეციფიკური ქვეყნის ეფექტი და $v_{i,t}$ - ცდომილება.

კვლევაში აღებულია 3 ქვეყნის მონაცემები 1996–2018 წლების პერიოდში. სოლოუს ზრდის მოდელის მიხედვით გამოვიყენებთ მშპ–ს ზრდას ერთ სულ მოსახლეზე დროის ხუთწლიან ინტერვალში. სოლოუს მოდელის კომპონენტები აღნიშნავენ შემოსავლიანობის მაჩვენებელს 5 წლიანი დროის პერიოდში მთლიან შიდა პროდუქტში. ტექნოლოგიური პროცესების, როგორც ამორტიზაციის მაჩვენებლის შეფასება ჯვარედინ

⁷⁶ Arellano, M., and S. R. Bond. 1991. "Some Tests of Specification for Panel Data: Monte Carlo Evidence and an Application to Employment Equations." *Review of Economic Studies* 58(2): 277–97.

⁷⁷ Arellano, M., and O. Bover. 1995. "Another Look at the Instrumental-Variable Estimation of Error Component Models." *Journal of Econometrics* 68(1): 29–52.

⁷⁸ Bond, S. R., A. Hoeffler, and J. Temple. 2001. "GMM Estimation of Empirical Growth Models." CEPR Discussion Paper Series No. 3048. Centre for Economic Policy Research (CEPR), London.

⁷⁹ Lederman, D., and W. F. Maloney. 2007. "Trade Structure and Growth." In *Natural Resources: Neither Curse Nor Destiny*, D. Lederman and W.F. Maloney, eds. Palo Alto: Stanford University Press.

ქვეყნებში განსახილველად გამოყენებულია სხვადასხვა ლიტერატურა⁸⁰. ინტერესის საგანს წარმოადგენს სოლოუს რეგრესული ზრდის მოდელი, სადაც ექსპორტის დივერსიფიკაცია გამოითვლება $Feenstra$ – ს მიხედვით ვაჭრობის ორმხრივი ნაკადების მიხედვით⁸¹., რომელიც ეფუძნება ოთხნიშნა SITC კლასიფიკაციას (სტანდარტული საერთაშორისო ვაჭრობის კლასიფიკაცია) და ხშირად გამოიყენება ვაჭრობის კვლევებში. აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ $Feenstra$ – ს მონაცემთა ბაზა არ გამოუყენებიათ სხვა მკვლევარებს, ამიტომ საინტერესო იქნება იმის აღმოჩენა, რომ ექსპორტის დივერსიფიკაცია იწვევს მშპ–ს ზრდას. თითოეული ქვეყნისთვის ამ მონაცემების გამოსათვლელად გამოყენებულია $Herfindahl$ - ის ინდექსი ზემოთ მოცემული დროის პერიოდების მიხედვით, და რადგან ეს ინდექსი გამოიყენება, როგორც ექსპორტის კონცენტრაციის მაჩვენებელი, ვიმედოვნებთ, რომ მას ექნება უარყოფითი დამოკიდებულება მშპ–ს ზრდასთან მიმართებაში. მრავალ ნარკვევში არაა განსაზღვრული, რომ ეს ინდექსი არ ითვალისწინებს ექსპორტის ყველა სახეს, მაგალითად მომსახურების ექსპორტს, ამიტომ შეიძლება ჩავთვალოთ, როგორც არასრული ექსპორტის დივერსიფიკაციის მაჩვენებელი თითოეული ქვეყნისთვის; პრობლემა ისაა, რომ სხვადასხვა სექტორის ექსპორტის მონაცემები სხვადასხვა დონეზე არააგრეგირებულია⁸², მაგალითად წარმოების მონაცემები ბევრად ხელმისაწვდომი და აგრეგირებულია, ვიდრე მომსახურების მონაცემები, ეს კი საბოლოოდ ართულებს განსხვავებული სექტორების მონაცემთა ერთიან გამოთვლას ჰერფინდალის ინდექსით. მაგრამ ვიმედოვნებთ, რომ ექსპორტის კონცენტრაციის ჩვენეული გამოთვლა კარგად დაგვანახებს დამოკიდებულებას კონცენტრაციასა და ერთ სულ მოსახლეზე შემოსავლის ზრდას შორის არის წრფივი ჯვარედინ ქვეყნებში; სხვა სიტყვებით: ექსპორტის კონცენტრაციის გავლენა ერთ სულ მოსახლეზე შემოსავლის ზრდაზე არის იგივე,

⁸⁰ Mankiw, G. N., D. Romer, and D. N. Weil. 1992. "A Contribution to the Empirics of Economic Growth." *Quarterly Journal of Economics* 107: 407–37. Caselli, F., G. Esquivel, and F. Lefort. 1996. "Reopening the Convergence Debate: A New Look at Cross-Country Growth Empirics." *Journal of Economic Growth* 1(3): 363–89. Hoeffler, A. E. 2002. "The Augmented Solow Model and the African Growth Debate." *Oxford Bulletin of Economics and Statistics* 64(2): 135–58.

⁸¹ Feenstra, R., R. Lipsey, H. Deng, A. C. Ma, and H. Mo. 2005. "World Trade Flows: 1962–2000." Working Paper 11040. National Bureau of Economic Research, Cambridge, MA.

⁸² Imbs, J., and R. Wacziarg. 2003. "Stages of Diversification." *American Economic Review* 93(1): 63–86.

მიუხედავად შემოსავლის დონისა. ეს დებულება შეესაბამება როგორც Cabellero–სა და Cowan–ის კვლევებს ქვეყნის ექსპორტზე⁸³, ისე Klinger–ისა და Lederman–ის რეგრესიულ ჰერფინდალის ინდექსზე⁸⁴.

ექსპორტის კონცენტრაციის ცვლადის შესამოწმებლად გამოყენებულია ისეთი რეგრესიული ცვლადები, როგორცაა ვაჭრობის გახსნილობის ცვლადი, განათლება ინვესტიციები, საწყისი მშპ-ი ერთ სულ მოსახლეზე. როგორც აღვნიშნეთ მაკროეკონომიკური ცვლადები დამოკიდებულნი არიან ჯვარედინ რეგრესიაში და GMM შეფასება ეხმარება მათ ენდოგენური პრობლემის მოგვარებაში. ამ ნაშრომში წარმოდგენილია სტრატეგია, რომლის მიხედვითაც სოლოს ზრდის მოდელში ინვესტიციები და მოსახლეობის ზრდის ცვლადები ენდოგენური, ასევე ენდოგენურია ექსპორტის კონცენტრაციაც.

3.2 კვლევის შედეგების ანალიზი

ქვემოთ მოცემულ ცხრილებში განხილულია საქართველოს 2015–2016 წლების სავაჭრო ინდექსების მონაცემები დარგების მიხედვით: **სადაც IT &სამომხმარებლო ტექნიკის დარგში** ექსპორტიორი ქვეყნების რაოდენობამ დარგობრივი პოზიციების მიხედვით 2015 წელს 126 მიაღწია, ხოლო 2016 წელს ეს მონაცემი 5 ერთეულით შემცირდა და 121 გახდა. **ექსპორტის ღირებულებამ** 2016 წელს წინა წელთან შედარებით 13,083 \$–ით ნაკლები შეადგინა და 9,071 \$–ს აფიქსირებდა. **სავაჭრო ბალანსი** 2015 წელს –87% იყო, ხოლო 2016 წელს –94%–მდე გაიზარდა; **ექსპორტის ზრდის ღირებულებამ** 2016 წელს –7% დააფიქსირა,

⁸³ Cabellero, R. J., and K. Cowan. 2006. “Financial Integration without the Volatility,” Unpublished. Massachusetts Institute of Technology, Cambridge, MA.

⁸⁴ Klinger, B., and D. Lederman. 2006. “Diversification, Innovation, and Imitation inside the Global Technological Frontier.” Research Policy Working Paper 3872. World Bank, Washington, D.C.

ხოლო 2015 წელს 34% იყო, შესაბამისად მსოფლიო პოზიციებზე, საქართველო მე-13 პოზიციიდან 81-ე პოზიციაზე აღმოჩნდა ექსპორტის ზრდის ღირებულების მიხედვით. საერთაშორისო ვაჭრობაში შეტანილი წილის მიხედვით საქართველო 2015 წელს 86-ე პოზიციაზე იმყოფებოდა, 2016 წელს კი 4 ერთეულით ჩამოქვეითდა და 90-ე პოზიციაზე გადაინაცვლა, ბაზრის დივერსიფიკაცია ორივე წელს 10-ის ტოლი იყო, პოზიციების მიხედვით კი 2016 წელს მხოლოდ 1 ერთეულით ჩამოქვეითდა და 27-ე პოზიციაზე გადაინაცვლა. დაბალი მაჩვენებელი დაფიქსირდა ასევე კონკურენტუნარიანობის მაჩვენებლების მიხედვითაც, სადაც 2015 წელს 72.14% იყო, ხოლო 2016 წელს 6.25%, შესაბამისად მე-9 პოზიციიდან 34-ე პოზიციაზე გადავიდა ქვეყანა. მსოფლიო მოთხოვნის დინამიკის მიხედვით ვითარება გაუმჯობესებულია და 2016 წელს 23 ერთეულით დაწინაურდა და 84-ე ადგილზე გადაინაცვლა. პროდუქტის დივერსიფიკაციამ 2015 წელს 8, ხოლო 2016 წელს 6 % შეადგინა, ბაზრის დივერსიფიკაცია ორივე წელს უცვლელად 10%-ს აფიქსირებდა, პროდუქტის კონცენტრაციამ 46-ე პოზიციიდან 62 პოზიციაზე გადაინაცვლა.

ექსპორტის კონკურენტუნარიანობისა და დივერსიფიკაციის ანალიზი⁸⁵

(IT &სამომხმარებლო ტექნიკა)

ცხრილი 5

		ინდიკატორები	IT &სამომხმარებლო ტექნიკა 2015 (ღირებულება)	IT &სამომხმარებლო ტექნიკა 2015 (პოზიცია)	IT &სამომხმარებლო ტექნიკა 2016 (ღირებულება)	IT &სამომხმარებლო ტექნიკა 2016 (პოზიცია)
ძირითადი პროფილი	N	ექსპორტიორი ქვეყნების რაოდენობა დარგობრივი პოზიციების მიხედვით	126		121	
	G1	ექსპორტის ღირებულება (ათასი US\$)	22 154		9,071	
	G2	ექსპორტის ზრდის ღირებულება (%)	34%	13	-7%	81
	G3	წილი ეროვნულ ექსპორტში (%)	1%		0%	
	G4	წილი ეროვნულ იმპორტში (%)	4%		4%	
	G5	სავაჭრო ბალანსი (%)	-87%		-94%	
	G6	მთლიანი ღირებულება (world average = 1)	1,1		0,9	
ოზიციები ინდექსის მიხედვით 2015 წელს	P1	Net ექსპორტი (ათასი US\$)	-302,104	57	-318 139	57
	P2	ექსპორტი ერთ სულ მოსახლეზე US\$/inhabitant)	6	77	2,4	81
	P3	წილი საერთაშორისო ვაჭრობაში (%)	0,00%	86	0,00%	90
	P4a	პროდუქტის დივერსიფიკაცია (N° პროდუქტის ექვივალენტური)	8	47	6	62
	P4b	პროდუქტის კონცენტრაცია (Spread)		46		62
	P5a	ბაზრის დივერსიფიკაცია (N° ბაზრის ექვივალენტური)	10	26	10	27
	P5b	ბაზრის კონცენტრაცია (Spread)		32		38
	C1	მსოფლიო საბაზრო წილის ცვლილება (%)	44,26%		-4,55%	
ინდექსის ცვლილება 2011–2015 წლებში	C1a	კონკურენტუნარიანობა (%)	72,14%	9	6,25%	34
	C1b	გეოგრაფიული მდებარეობის	-5.10%	118	-5,59%	118

⁸⁵ Trade Competitiveness Map

		მიხედვით სპეციალიზაცია (%)				
	C1c	პროდუქტის მიხედვით სპეციალიზაცია (%)	3,40%	21	5,13%	14
	C1d	ადაპტაცია (%)	-26.18%	123	-10,34%	110
	C2	მსფლიო მოთხოვნის დინამიკა		109		84
ინდიკატორების შემცველბა	A	მსოფლიო საბაზრო წილის აბსოლიტური ცვლილება (% points p.a)	0,00%	33	0,00%	69
	P	საშუალო ინდექსი: მიმდინარე ინდექსი		79		90
	C	საშუალო ინდექსი: ინდექსის ცვლილება		106		40

არაელექტრონული მოწყობილობების მიხედვით ქვეყნების რაოდენობა 2016 წელს 2 ერთეულით შემცირდა და 150 გახდა, ექსპორტის ღირებულება 2016 წელს 6,527\$-ით გაიზარდა და 32,453\$-ს შეადგენდა გასულ წელთან შედარებით. ექსპორტის ზრდის ღირებულება 2015 წელს – 3%, ხოლო 2016 წელს –5% გახდა, თუმცა პოზიციები უცვლელი დარჩა და 86-ე ადგილი შეინარჩუნა საქართველომ; სავაჭრო ბალანსი ორივე წელს –91% დაფიქსირდა ამ დარგთან მიმართებაში, საერთაშორისო ვაჭრობაში შეტანილი წილის მიხედვით 2015 წელს 117, ხოლო 2016 წელს მონაცემები გაუმჯობესებულია და საქართველო 97 პოზიციაზე დაწინაურდა. ბაზრის დივერსიფიკაციამ 2015 წელს 8-ის ტოლი იყო, 77-ე პოზიციით, ხოლო 2016 წელს 6-ის ტოლი, 93-ე პოზიციით. კონკურენტუნარიანობის მაჩვენებელი 2015 წელს 1.53%, ხოლო 2016 წელს – 16.18% შეადგინა. მოთხოვნის დინამიკის მიხედვით 140-ე პოზიციიდან 2016 წელს 01 პოზიციაზე გადაინაცვლა საქართველომ.

გადამუშავებული საკვების დარგში ექსპორტიორი ქვეყნების რაოდენობა დარგობრივი პოზიციების მიხედვით 2016 წელს მხოლოდ 1 ერთეულით გაიზარდა და 169 იყო მათი რაოდენობა, ექსპორტის ღირებულება გაიზარდა 2015 წლის 337,241\$-თან შედარებით და 2016 წელს 390,005\$ შეადგინა; სავაჭრო ბალანსი 2015 წელს –32%, ხოლო 2016 წელს –25% გახდა, ექსპორტის ზრდის ღირებულებამ 2015 წელს 11% და 21-ე პოზიციაზე იმყოფებოდა, 2016 წელს კი 9%-ით 28-ე პოზიციაზე გადავიდა; საერთაშორისო ვაჭრობაში შეტანილი წილის მიხედვით 2015 წლის 94-ე პოზიციიდან 2016 წელს 88-ე პოზიციაზე დაწინაურდა.

ექსპორტის კონკურენტუნარიანობისა და დივერსიფიკაციის ანალიზი⁸⁶

(არაელექტრონული მოწყობილობები)

ცხრილი 6

	ინდიკატორები	არაელექტრონული მოწყობილობები 2015	არაელექტრონული მოწყობილობები 2015	არაელექტრონული მოწყობილობები 2016	არაელექტრონული მოწყობილობები 2016	
		(ღირებულება)	(პოზიცია)	(ღირებულება)	(პოზიცია)	
ძირითადი პროფილი	N	ექსპორტიორი ქვეყნების რაოდენობა დარგობრივი პოზიციების მიხედვით	152		150	
	G1	ექსპორტის ღირებულება (ათასი US\$)	25,926		32,453	
	G2	ექსპორტის ზრდის ღირებულება (%)	-3%	86	-5%	86
	G3	წილი ეროვნულ ექსპორტში (%)	1%		1%	
	G4	წილი ეროვნულ იმპორტში (%)	7%		9%	
	G5	სავაჭრო ბალანსი (%)	-91%		-91%	
	G6	მთლიანი ღირებულება (world average = 1)	0.9		0.5	
ოზიციები ინდექსის მიხედვით 2015 წელს	P1	Net ექსპორტი (ათასი US\$)	-584,075	74	-672,617	82
	P2	ექსპორტი ერთ სულ მოსახლეზე US\$/inhabitant)	7.1	95	8.7	87
	P3	წილი საერთაშორისო ვაჭრობაში (%)	0.00%	112	0.00%	97
	P4 a	პროდუქტის დივერსიფიკაცია (N° პროდუქტის ექვივალენტური)	38	31	22	61
	P4 b	პროდუქტის კონცენტრაცია (Spread)		32		61
	P5 a	ბაზრის დივერსიფიკაცია (N° ბაზრის ექვივალენტური)	8	77	6	93
	P5 b	ბაზრის კონცენტრაცია (Spread)		84		101

⁸⁶ Trade Competitiveness Map

	C1	მსოფლიო საბაზრო წილის ცვლილება (%)	-1.37%		-2.24%	
ინდექსის ცვლილება 2011–2015 წლებში	C1 a	კონკურენტუნარიანობა (%)	1.53%	66	16.18%	20
	C1 b	გეოგრაფიული მდებარეობის მიხედვით სპეციალიზაცია (%)	0.73%	42	-2.62%	114
	C1 c	პროდუქტის მიხედვით სპეციალიზაცია (%)	0.59%	67	-3.81%	134
	C1 d	ადაპტაცია (%)	-4.22%	112	-11.99%	139
	C2	მსფლიო მოთხოვნის დინამიკა		140		91
ინდიკატორების შემცველობა	A	მსოფლიო საბაზრო წილის აბსოლიტური ცვლილება (% points p.a)	0.00%	76	0.00%	80
	P	საშუალო ინდექსი: მიმდინარე ინდექსი		110		114
	C	საშუალო ინდექსი: ინდექსის ცვლილება		53		43

ბაზრის დივერსიფიკაციამ ორივე წელს 9% დააფიქსირა, მაგრამ 2015 წელს ქვეყანა 65 პოზიციაზე იყო, 2016 წელს კი 5 ერთეულით ჩამოქვეითდა და 70-ე პოზიციაზე გადაინაცვლა. პროდუქტის დივერსიფიკაცია ორივე წელს 6%, იყო და ერთნაირ პოზიციებს ინარჩუნებდა საქართველო ასევე ორივე წელს 92-ე პოზიციებზე. კონკურენტუნარიანობის მაჩვენებელი 2015 წელს მე-16 პოზიციიდან 2016 წელს მე-20 პოზიციაზე გადავიდა, თუმცა პროცენტულმა მაჩვენებელმა 2015 წელთან შედარებით მაღალი მაჩვენებელი 13.55% დააფიქსირა, რაც შეეხება მოთხოვნის დინამიკას 2015 წელს 156-ე პოზიციიდან 2016 წელს 87-ე პოზიციაზე დაწინაურდა.

ელექტრონული კომპონენტების დარგში ექსპორტიორი ქვეყნების რაოდენობამ დარგობრივი პოზიციების მიხედვით 2015 წელს 138 მიაღწია, ხოლო 2016 წელს ეს მონაცემი 4 ერთეულით შემცირდა და 134 გახდა. ექსპორტის ღირებულებამ 2016 წელს წინა წელთან შედარებით ნაკლები შეადგინა და 13,996 \$-ს აფიქსირებდა. სავაჭრო ბალანსი 2015 წელს -89% იყო, ხოლო 2016 წელს - 92%-მდე გაიზარდა(უარყოფითად);

ექსპორტის კონკურენტუნარიანობისა და დივერსიფიკაციის ანალიზი⁸⁷ (გადამუშავებული საკვები)

ცხრილი 7

	ინდიკატორები	გადამუშავებულ ი საკვები	გადამუშავებულ ი საკვები	გადამუშავებულ ი საკვები	გადამუშავებულ ი საკვები	
		(ღირებულება)	(პოზიცია)	(ღირებულება)	(პოზიცია)	
		2015		2016		
ძირითადი პროფილი	N	ექსპორტიორი ქვეყნების რაოდენობა დარგობრივი პოზიციების მიხედვით	168		169	
	G1	ექსპორტის ღირებულება (ათასი US\$)	337 241		390 005	
	G2	ექსპორტის ზრდის ღირებულება (%)	11%	21	9%	28
	G3	წილი ეროვნულ ექსპორტში (%)	15%		18%	
	G4	წილი ეროვნულ იმპორტში (%)	8%		9%	
	G5	სავაჭრო ბალანსი (%)	-32%		-25	
	G6	მთლიანი ღირებულება (world average = 1)	0,9		0,6	
ოზიციები ინდექსის მიხედვით 2015 წელს	P1	Net ექსპორტი (ათასი US\$)	-320,686	97	-263 291	93
	P2	ექსპორტი ერთ სულ მოსახლეზე US\$/inhabitant)	91,7	81	104,9	75
	P3	წილი საერთაშორისო ვაჭრობაში (%)	0,05%	94	0,05%	88
	P4a	პროდუქტის დივერსიფიკაცია (N° პროდუქტის ექვივალენტური)	6	92	6	92
	P4b	პროდუქტის კონცენტრაცია (Spread)		92		97
	P5a	ბაზრის დივერსიფიკაცია (N° ბაზრის ექვივალენტური)	9	65	9	70
	P5b	ბაზრის კონცენტრაცია (Spread)		65		66
	C1	მსოფლიო საბაზრო წილის ცვლილება (%)	11,37%		9,53%	
	C1a	კონკურენტუნარიანობა (%)	12,79%	16	13,55%	20
ინდექსის ცვლილება 2011–2015 წლებში	C1	გეოგრაფიული მდებარეობის მიხედვით სპეციალიზაცია (%)	-0,34%	93	-4,64%	160

⁸⁷ Trade Competitiveness Map

	C1c	პროდუქტის მიხედვით სპეციალიზაცია (%)	0,43%	73	0,84%	62
	C1d	ადაპტაცია (%)	-1.51%	116	-0,22%	92
	C2	მსფლიო მოთხოვნის დინამიკა		156		87
ინდიკატორების შემცველბა	A	მსოფლიო საბაზრო წილის აბსოლიტური ცვლილება (% points p.a)	0,00%	44	0,00%	39
	P	საშუალო ინდექსი: მიმდინარე ინდექსი		83		83
	C	საშუალო ინდექსი: ინდექსის ცვლილება		128		123

ექსპორტის ზრდის ღირებულებამ 2016 წელს -4% დააფიქსირა, ხოლო 2015 წელს 11% იყო, შესაბამისად მსოფლიო პოზიციებზე, საქართველო მე-20 პოზიციიდან 86-ე პოზიციაზე აღმოჩნდა ექსპორტის ზრდის ღირებულების მიხედვით. ბაზრის დივერსიფიკაცია ორივე წელს 9-ის ტოლი იყო, პოზიციების მიხედვით კი 2016 წელს მხოლოდ 1 ათეულით ჩამოქვეითდა და 33-ე პოზიციაზე გადაინაცვლა. პროდუქტის დივერსიფიკაციამ 2015 წელს 19, ხოლო 2016 წელს 23 % შეადგინა, კონკურენტუნარიანობის მაჩვენებელი 2015 წელს 32.64% , ხოლო 2016 წელს 9.32% შეადგინა. მოთხოვნის დინამიკის მიხედვით 97-ე პოზიციიდან 2016 წელს 69-ე პოზიციაზე გადაინაცვლა საქართველომ.

მინერალების დარგში ექსპორტიორი ქვეყნების რაოდენობა დარგობრივი პოზიციების მიხედვით 2016 წელს მხოლოდ 3 ერთეულით შემცირდა და 165 იყო მათი რაოდენობა, ექსპორტის ღირებულება შემცირდა 2015 წლის 447,217 \$-თან შედარებით და 2016 წელს 425,295\$ შეადგინა; საერთაშორისო ვაჭრობაში შეტანილი წილის მიხედვით 2015 წლის 112-ე პოზიციიდან 2016 წელს 111-ე პოზიციაზე დაწინაურდა.

ექსპორტის კონკურენტუნარიანობისა და დივერსიფიკაციის ანალიზი⁸⁸ (ელექტრონული კომპონენტები)

ცხრილი 8

		ინდიკატორები	ელექტრონული კომპონენტები	ელექტრონული კომპონენტები	ელექტრონული კომპონენტები	ელექტრონული კომპონენტები
			(ღირებულება)	(პოზიცია)	(ღირებულება)	(პოზიცია)
			2015		2016	
ძირითადი პროფილი	N	ექსპორტიორი ქვეყნების რაოდენობა დარგობრივი პოზიციების მიხედვით	138		134	
	G1	ექსპორტის ღირებულება (ათასი US\$)	18 270		13,993	
	G2	ექსპორტის ზრდის ღირებულება (%)	11%	20	-4%	86
	G3	წილი ეროვნულ ექსპორტში (%)	0%		0%	
	G4	წილი ეროვნულ იმპორტში (%)	4%		5%	
	G5	სავაჭრო ბალანსი (%)	-89%		-92%	
	G6	მთლიანი ღირებულება (world average = 1)	1,1		1,1	
ოზიციები ინდექსის მიხედვით 2015 წელს	P1	Net ექსპორტი (ათასი US\$)	-326,448	70	-355 328	76
	P2	ექსპორტი ერთ სულ მოსახლეზე US\$/inhabitant)	5	91	3,8	96
	P3	წილი საერთაშორისო ვაჭრობაში (%)	0,00%	104	0,00%	106
	P4a	პროდუქტის დივერსიფიკაცია (N° პროდუქტის ექვივალენტური)	19	33	23	26
	P4b	პროდუქტის კონცენტრაცია (Spread)		33		26
	P5a	ბაზრის დივერსიფიკაცია (N° ბაზრის ქვივალენტური)	9	44	9	33
	P5b	ბაზრის კონცენტრაცია (Spread)		53		49
	C1	მსოფლიო საბაზრო წილის ცვლილება (%)	9,17%		-3,88%	
ინდექსის ცვლილება 2011–2015 წლებში	C1a	კონკურენტუნარიანობა (%)	32,64%	9	9,32%	23
	C1b	გეოგრაფიული მდებარეობის მიხედვით სპეციალიზაცია (%)	-2,17%	91	-5,46%	122
	C1c	პროდუქტის მიხედვით სპეციალიზაცია (%)	1,97%	30	-0,84%	83
	C1d	ადაპტაცია (%)	-23,27%	137	-6,90%	129

⁸⁸ Trade Competitiveness Map

	C2	მსფლიო მოთხოვნის დინამიკა		97		69
ინდიკატორების შემცველბა	A	მსოფლიო საბაზრო წილის აბსოლუტური ცვლილება (% points p.a)	0,00%	38	0,00%	62
	P	საშუალო ინდექსი: მიმდინარე ინდექსი		102		113
	C	საშუალო ინდექსი: ინდექსის ცვლილება		125		56

ბაზრის დივერსიფიკაციამ ორივე წელს 4% დააფიქსირა, მაგრამ 2015 წელს ქვეყანა 108 პოზიციაზე იყო, 2016 წელს კი 2 ერთეულით ჩამოქვეითდა და 110-ე პოზიციაზე გადაინაცვლა. პროდუქტის დივერსიფიკაცია ორივე წელს 2%, იყო, 2015 წელს 88-ე პოზიციაზე, ხოლო 2016 წელს 125-ე პოზიციაზე ჩამოქვეითდა.

ექსპორტის კონკურენტუნარიანობისა და დივერსიფიკაციის ანალიზი⁸⁹ (მინერალები)

ცხრილი 9

		ინდიკატორები	მინერალები	მინერალები	მინერალები	მინერალები
			(ღირებულება)	(პოზიცია)	(ღირებულება)	(პოზიცია)
			2015		2016	
ძირითადი პროფილი	N	ექსპორტიორი ქვეყნების რაოდენობა დარგობრივი პოზიციების მიხედვით	168		165	
	G1	ექსპორტის ღირებულება (ათასი US\$)	447 217		425 295	
	G2	ექსპორტის ზრდის ღირებულება (%)	5%	21	18%	13
	G3	წილი ეროვნულ ექსპორტში (%)	20%		20%	
	G4	წილი ეროვნულ იმპორტში (%)	19%		18%	
	G5	სავაჭრო ბალანსი (%)	-54%		-51%	
	G6	მთლიანი ღირებულება (world average = 1)	1,5		1,3	
ოზიციები ინდექსის მიხედვით 2015 წელს	P1	Net ექსპორტი (ათასი US\$)	-1 065 905	106	-905 639	105
	P2	ექსპორტი ერთ სულ მოსახლეზე US\$/inhabitant)	121,6	98	114,3	94
	P3	წილი საერთაშორისო ვაჭრობაში (%)	0,02%	112	0,02%	111
	P4a	პროდუქტის დივერსიფიკაცია (N° პროდუქტის ექვივალენტური)	2	88	2	125
	P4b	პროდუქტის კონცენტრაცია (Spread)		86		121
	P5a	ბაზრის დივერსიფიკაცია (N° ბაზრის ქვივალენტური)	4	108	4	110
	P5b	ბაზრის კონცენტრაცია (Spread)		108		109

⁸⁹ Trade Competitiveness Map

	C1	მსოფლიო საბაზრო წილის ცვლილება (%)	22,06%		58,87%	
ინდექსის ცვლილება 2011–2015 წლებში	C1a	კონკურენტუნარიანობა (%)	16,58%	19	27,47%	17
	C1b	გეოგრაფიული მდებარეობის მიხედვით სპეციალიზაცია (%)	0,32%	121	2,84%	86
	C1c	პროდუქტის მიხედვით სპეციალიზაცია (%)	4,16%	45	3,07%	49
	C1d	ადაპტაცია (%)	0,99%	44	25,48%	12
	C2	მსფლიო მოთხოვნის დინამიკა		120		131
ინდიკატორების შემცველბა	A	მსოფლიო საბაზრო წილის აბსოლუტური ცვლილება (% points p.a)	0,00%	52	0,00%	55
	P	საშუალო ინდექსი: მიმდინარე ინდექსი		114		115
	C	საშუალო ინდექსი: ინდექსის ცვლილება		138		135

კვების პროდუქტების დარგში ექსპორტიორი ქვეყნების რაოდენობამ დარგობრივი პოზიციების მიხედვით 2015 წელს 178 მიაღწია, ხოლო 2016 წელს ეს მონაცემი 1 ერთეულით შემცირდა და 177 გახდა. ექსპორტის ღირებულებამ 2016 წელს წინა წელთან შედარებით გაიზარდა და 304,270 \$-ს აფიქსირებდა. სავაჭრო ბალანსი 2015 წელს -24% იყო, ხოლო 2016 წელს - 14%-მდე შემცირდა; ექსპორტის ზრდის ღირებულებამ 2016 წელს 6% დააფიქსირა, ხოლო 2015 წელს 13% იყო, შესაბამისად მსოფლიო პოზიციებზე, საქართველო მე-22 პოზიციიდან 51-ე პოზიციაზე აღმოჩნდა ექსპორტის ზრდის ღირებულების მიხედვით. ბაზრის დივერსიფიკაცია ორივე წელს 11-ის ტოლი იყო, პოზიციების მიხედვით კი 2016 წელს მხოლოდ 2 ერთეულით დაწინაურდა და 43-ე პოზიციაზე გადაინაცვლა. პროდუქტის დივერსიფიკაციამ 2015 წელს 2, ხოლო 2016 წელს 3 % შეადგინა, კონკურენტუნარიანობის მაჩვენებელი 2015 წელს 5.20% , ხოლო 2016 წელს 6.66% შეადგინა. მოთხოვნის დინამიკის მიხედვით 137-ე პოზიციიდან 2016 წელს 53-ე პოზიციაზე გადაინაცვლა საქართველომ.

ქიმიკატების დარგში ექსპორტიორი ქვეყნების რაოდენობა დარგობრივი პოზიციების მიხედვით ორივე წელს ერთსადაიმავე მაჩვენებელს 156-ს შეადგენდა; ექსპორტის ღირებულება შემცირდა 2015 წლის 337,626 \$-თან შედარებით და 2016 წელს 51,025\$ შეადგინა; სავაჭრო ბალანსი 2015 წელს -60%, ხოლო 2016 წელს -55% გახდა, ექსპორტის ზრდის ღირებულებამ 2015 წელს 9% და 18-ე პოზიციაზე იმყოფებოდა, 2016 წელს კი -1%-

ით მე–60 პოზიციაზე გადავიდა; საერთაშორისო ვაჭრობაში შეტანილი წილის მიხედვით 2015 წლის 88–ე პოზიციიდან 2016 წელს 91–ე პოზიციაზე ჩამოქვეითდა.

საქართველოს ექსპორტის კონკურენტუნარიანობისა და დივერსიფიკაციის ანალიზი (კვების პროდუქტები)⁹⁰

ცხრილი 10

		ინდიკატორები	კვების პროდუქტები	კვების პროდუქტი	კვების პროდუქტები	კვების პროდუქტი
			(ღირებულება)	(პოზიცია)	(ღირებულება)	(პოზიცია)
			2015		2016	
ძირითადი პროფილი	N	ექსპორტიორი ქვეყნების რაოდენობა დარგობრივი პოზიციების მიხედვით	178		177	
	G1	ექსპორტის ღირებულება (ათასი US\$)	275 628		304 270	
	G2	ექსპორტის ზრდის ღირებულება (%)	13%	22	6%	51
	G3	წილი ეროვნულ ექსპორტში (%)	12%		14%	
	G4	წილი ეროვნულ იმპორტში (%)	5%		5%	
	G5	სავაჭრო ბალანსი (%)	-24%		-14%	
	G6	მთლიანი ღირებულება (world average = 1)	0,5		0,7	
ოზიციები ინდექსის მიხედვით 2015 წელს	P1	Net ექსპორტი (ათასი US\$)	-179 022	112	-105 110	109
	P2	ექსპორტი ერთ სულ მოსახლეზე US\$/inhabitant)	74,9	88	81,8	91
	P3	წილი საერთაშორისო ვაჭრობაში (%)	0,04%	114	0,04%	108
	P4a	პროდუქტის დივერსიფიკაცია (N° პროდუქტის ექვივალენტური)	2	151	3	146
	P4b	პროდუქტის კონცენტრაცია (Spread)		147		139
	P5a	ბაზრის დივერსიფიკაცია (N° ბაზრის ქვივალენტური)	11	45	11	43
	P5b	ბაზრის კონცენტრაცია (Spread)		46		38
	C1	მსოფლიო საბაზრო წილის ცვლილება (%)	15,31%		7,28%	
ინდექსის ცვლილება 2011–2015 წლებში	C1a	კონკურენტუნარიანობა (%)	5,20%	59	6,66%	44
	C1b	გეოგრაფიული მდებარეობის მიხედვით სპეციალიზაცია (%)	-1,19%	142	-3,77%	142
	C1c	პროდუქტის მიხედვით სპეციალიზაცია (%)	9,00%	12	-1,26%	122

⁹⁰ Trade Competitiveness Map

	C1d	ადაპტაცია (%)	2,30%	33	5,64%	24
	C2	მსფლიო მოთხოვნის დინამიკა		137		53
ინდიკატორების შემცველბა	A	მსოფლიო საბაზრო წილის აბსოლიტური ცვლილება (% points p.a)	0,00%	56	0,00%	59
	P	საშუალო ინდექსი: მიმდინარე ინდექსი		103		99
	C	საშუალო ინდექსი: ინდექსის ცვლილება		133		43

ბაზრის დივერსიფიკაციამ 2016 წელს 9% დააფიქსირა, 2015 წელს კი 8, ქვეყანა 70–ე პოზიციაზე იყო ორივე წლის მონაცემებით. პროდუქტის დივერსიფიკაცია ორივე წელს 5%, საქართველო 2016 წელს 105–ე პოზიციაზე დაწინაურდა. კონკურენტუნარიანობის მაჩვენებელი 2015 წელს მე–28 პოზიციიდან 2016 წელს მე–31 პოზიციაზე გადავიდა, რაც შეეხება მოთხოვნის დინამიკას 2015 წელს 146–ე პოზიციიდან 2016 წელს 141–ე პოზიციაზე დაწინაურდა.

საქართველოს ექსპორტის კონკურენტუნარიანობისა და დივერსიფიკაციის ანალიზი⁹¹ (ხე-ტყე)

ცხრილი 11

	ინდიკატორები	ხე-ტყე		ხე-ტყე		
		(დირებულება)	(პოზიცია)	(დირებულება)	(პოზიცია)	
		2015		2016		
ძირითადი პროფილი	N	ექსპორტიორი ქვეყნების რაოდენობა დარგობრივი პოზიციების მიხედვით	148		148	
	G1	ექსპორტის დირებულება (ათასი US\$)	25 300		33 497	
	G2	ექსპორტის ზრდის დირებულება (%)	0%	41	-1%	81
	G3	წილი ეროვნულ ექსპორტში (%)	1%		1%	
	G4	წილი ეროვნულ იმპორტში (%)	2%		3%	
	G5	სავაჭრო ბალანსი (%)	-79%		-74	
	G6	მთლიანი დირებულება (world average = 1)	1,3		1,2	
ოზიციები ინდექსის მიხედვით 2015 წელს	P1	Net ექსპორტი (ათასი US\$)	-196,865	94	-200 598	96
	P2	ექსპორტი ერთ სულ მოსახლეზე US\$/inhabitant)	6,9	101	9	93
	P3	წილი საერთაშორისო ვაჭრობაში (%)	0,01%	107	0,01%	101

⁹¹ Trade Competitiveness Map

	P4a	პროდუქტის დივერსიფიკაცია (N° პროდუქტის ექვივალენტური)	9	51	5	93
	P4b	პროდუქტის კონცენტრაცია (Spread)		51		51
	P5a	ბაზრის დივერსიფიკაცია (N° ბაზრის ექვივალენტური)	5	88	5	82
	P5b	ბაზრის კონცენტრაცია (Spread)		87		89
	C1	მსოფლიო საბაზრო წილის ცვლილება (%)	3,53%		-0,88%	
ინდექსის ცვლილება 2011–2015 წლებში	C1a	კონკურენტუნარიანობა (%)	5,55%	26	-5,84%	114
	C1b	გეოგრაფიული მდებარეობის მიხედვით სპეციალიზაცია (%)	-1,28%	113	-4,51%	140
	C1c	პროდუქტის მიხედვით სპეციალიზაცია (%)	3,33%	27	1,65%	43
	C1d	ადაპტაცია (%)	-4,07%	124	7,82%	13
	C2	მსფლიო მოთხოვნის დინამიკა		100		84
ინდიკატორების შემცველბა	A	მსოფლიო საბაზრო წილის აბსოლუტური ცვლილება (% points p.a)	0,00%	64	0,00%	77
	P	საშუალო ინდექსი: მიმდინარე ინდექსი		113		111
	C	საშუალო ინდექსი: ინდექსის ცვლილება		141		43

ხე-ტყის დარგში ექსპორტიორი ქვეყნების რაოდენობა დარგობრივი პოზიციების მიხედვით ორივე წელს 148–ს შეადგენდა. **ექსპორტის ღირებულებამ** 2016 წელს წინა წელთან შედარებით გაიზარდა და 33,497\$–ს აფიქსირებდა. **სავაჭრო ბალანსი** 2015 წელს – 79% იყო, ხოლო 2016 წელს – 74%–მდე შემცირდა; **ექპორტის ზრდის ღირებულებამ** 2016 წელს –1% დააფიქსირა, ხოლო 2015 წელს 0% იყო, შესაბამისად მსოფლიო პოზიციებზე, საქართველო მე–41 პოზიციიდან 81–ე პოზიციაზე აღმოჩნდა ექსპორტის ზრდის ღირებულების მიხედვით. **ბაზრის დივერსიფიკაცია** ორივე წელს 5–ის ტოლი იყო, პოზიციების მიხედვით კი 2016 წელს მხოლოდ 5 ერთეულით დაქვეითდა და 93–ე პოზიციაზე გადაინაცვლა. **პროდუქტის დივერსიფიკაციამ** 2015 წელს 9, ხოლო 2016 წელს 5% შეადგინა, **კონკურენტუნარიანობის მაჩვენებელი** 2015 წელს 5.55% , ხოლო 2016 წელს –5.84% შეადგინა. **მოთხოვნის დინამიკის** მიხედვით მე–100 პოზიციიდან 2016 წელს 84–ე პოზიციაზე გადაინაცვლა საქართველომ.

ემპირიული კვლევა

კვლევის პროცესში გამოყენებულ იქნა ქვემოთ მოცემული ემპირიული მოდელი. ემპირიული მოდელის ძირითადი ცვლადი არის ექსპორტის კონცენტრაცია, რომელიც გამოითვლება ჰარვინდალ ჰირშმანის ინდექსით. ხოლო მაკონტროლებელ ცვლადებად გამოყენებულია ინვესტიციები, მოსახლეობის ზრდის ტემპი, ვაჭრობის გახსნილობა, განათლება. გათვლების განხორციელდა პროგრამული პაკეტის STATA-ს საშუალებით. მსოფლიო ბანკის მონაცემთა ბაზა იქნა გამოყენებული გათვლებისთვის საქართველო აზერბაიჯანი და უკრაინის მაგალითზე. დროით პერიოდად აღებულ იქნა 1996-2018 წწლ .დაკვირვების რაოდენობა 66.

ემპირიული მოდელი

$$\Delta Y_t = \text{initGDP}_{it} + \text{schooling}_{it} + \text{PG}_{it} + \text{invest}_{it} + \text{open}_{it} + \text{EC}_{it} + \mu_{it}$$

სოლოუს ზრდის მოდელი რეგრესული შეფასება

ცხრილი 12

Random-effects GLS regression	Number of obs	=	66,00
Group variable: Year	Number of groups	=	22,00
R-sq: within = 0.1524	Obs per group: min	=	3,00
between = 0.8919	Avg	=	3.0
overall = 0.5750	Max	=	3,00
	Wald chi2(6)	=	47.93
corr(u_i, X) = 0 (assumed)	Prob > chi2	=	0.0000

LOGRealGDPpc რეალური მშპ ერთ სულ მოსახლეზე	Coef.	Std. Err.	z	P>z	[95% Conf.	Interval]
InitialGDPpc საწყისი მშპ ერთ სულ მოსახლეზე	-.0001992	.000054	-3.69	0.000	-.000305	-.0000934
Schooling (განათლება)	.006924	.0013675	43621,00	0.000	.0042438	.0096042
PG მოსახლეობის ზრდის ტემპი	.0127952	.0132719	0.96	0.335	-.0132172	.0388076
Investment ინვესტიციები	.0096921	.003455	-2.81	0.005	-.0164638	-.0029203
EC ექსპორტის	-1.697284	.628978	-2.70	0.007	-2.930058	-.4645098
Openness ვაჭრობის გახსნილობა	.0048713	.0017984	2,71	0.007	.0013464	.0083961
_cons	3.857936	.1707782	22.59	0.000	3.523217	4.192655

მოცემული ცხრილი გვიჩვენებს რეგრესიის შედეგებს. ცხრილიდან ჩანს, რომ ექსპორტის კონცენტრაცია უარყოფით გავლენას ახდენს ეკონომიკურ ზრდაზე. კერძოდ, ექსპორტის კონცენტრაციის ერთ პროცენტით ცვლილება განაპირობებს მშპ-ის ერთ სულ მოსახლეზე ცვლილებას -1.6-ით. ცხრილიდან ასევე ჩანს, რომ მოცემული ცვლადი არის სტატისტიკურად მნიშვნელოვანი. ამას გარდა მნიშვნელოვანია მაკონტროლებელი ცვლადების გავლენის ანალიზი ეკონომიკურ ზრდაზე. კერძოდ ვაჭრობის გახსნილობა და განათლება დადებით გავლენას ახდენს ეკონომიკურ ზრდაზე და ასევე სტატისტიკურად მნიშვნელოვანია. სტატისტიკურად მნიშვნელოვანი საწყისი მშპ-ი ერთ სულ მოსახლეზე, რომელიც უარყოფით დამოკიდებულებაშია ეკონომიკურ ზრდასთან. მოსახლეობის ზრდა დადებით გავლენას ახდენს მშპ-ის ზრდაზე თუმცა მოცემული მოდელის შედეგების მიხედვით ცვლადი სტატისტიკურად არ არის მნიშვნელოვანი.

დასკვნა

საერთაშორისო ვაჭრობა უდიდეს გავლენას ახდენს საერთაშორისო პოლიტიკაზე, რადგან იგი ქმნის მჭიდრო საქმიან ურთიერთობებს ქვეყნებს შორის, თანამედროვე ურთიერთდამოკიდებულ მსოფლიოში საბაზრო ეკონომიკა კიდევ უფრო მნიშვნელოვანს ხდის საერთაშორისო ვაჭრობას, დღეს საერთაშორისო ვაჭრობაში ჩართულია ყველა ქვეყანა, რადგან ვერცერთი მათგანი შეძლებს იყოს თვითკმარი და მხოლოდ საკუთარი წარმოების პროდუქციით უზრუნველყოს თავის თავი. შრომის საერთაშორისო დანაწილების პირობებში ქვეყანას ყოველთვის სჭირდება გარკვეული პროდუქციის იმპორტირება, ხოლო საიმპორტო ხარჯების დაფარვა შესაძლებელია ექსპორტიდან მიღებული შემოსავლით. ხშირად საკამათოა ის აზრი, რომ მხოლოდ ექსპორტს შეუძლია ეკონომიკური ზრდის მიღება, მაგრამ აქ მნიშვნელოვანია დივერსიფიკაციის ხარისხი ექსპორტში, ამ აზრის მომხრეები ხაზგასმით აღნიშნავენ რომ, დივერსიფიკაციის ასპექტები ეკონომიკური ზრდის ყველაზე მნიშვნელოვანი ხელშემწყობია;

სწრაფი ეკონომიკური ზრდის მისაღწევად, ქვეყანა უნდა გადავიდეს დამატებითი ღირებულების შექმნის დოქტრინაზე, რაც ყველაზე მაღალ ეფექტს მაღალტექნოლოგიური ინვესტიციების პირობებში იღებს, ანუ ეკონომიკამ უნდა შექმნას დამატებითი ღირებულება, არა მხოლოდ აქ წარმოებულ საქონელზე, არამედ ინფრასტრუქტურის და ინოვაციური ცენტრების სახით, რაც ეკონომიკის ზრდასთან ერთად, გაზრდის სასაქონლო ექსპორტს და შექმნის დამატებით სამუშაო ადგილებს. ბაზრის ზომაც, რაც ხშირად ჩვენთან ინვესტიციების მოზიდვის წინაპირობად ითვლება, თანამედროვე საერთაშორისო ვაჭრობაში ალტერნატივად სწორედ საერთაშორისო ბაზრებზე ინტეგრაციას და შესაბამისად საქონლის დასაწყობებას და ნაკლები დანახარჯებით მათ გადაზიდვებს განიხილავს. საჭაერო, საზღვაო და სარკინიგზო არტერიების მოდერნიზაციაც სწორედ ამ კუთხით არის მაქსიმალური ეკონომიკური ეფექტის მომტანი.

საქართველოს თავისი ისტორიული და გეოპოლიტიკური მდებარეობის გამო საშუალება ეძლევა აქტიურად ჩაერთოს მსოფლიო ინტეგრაციულ პროცესებში და

მიაღწიოს ეკონომიკურ წინსვლას, ამისათვის საჭიროა ეფექტიანი საექსპორტო პოლიტიკის შემუშავება და გატარება, ექსპორტის წახალისება და ხელშეწყობა სახელმწიფოს მიერ, ექსპორტირებული საქონლის სირთულე, ახალი პროდუქტის ჩართვა, რომელიც ხელს შეუწყობს დივერსიფიკაციას და ექსპორტის დამატებით ღირებულებას. სახელმწიფოს როლის განსაზღვრა ექსპორტის რეგულირების სისტემაში, ექსპორტის მაქსიმალური სტიმულირება.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ჟვანია ნ. „საერთაშორისო პოლიტიკური ეკონომია“. სოციალურ მეცნიერებათა ცენტრი. თბილისი 2006.
2. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. <https://www.geostat.ge/ka>
3. შენგელია თ., საერთაშორისო ბიზნესი, „უნივერსალი“ თბილისი 2011.
4. Acemoglu, D., and F. Zilibotti. 1997. “Was Prometheus Unbound by Chance? Risk, Diversification and Growth.” *Journal of Political Economy* 105(4): 709– 51.
5. Aditya, A., & Acharyya, R. (2011). Export Diversification, Composition and Economic Growth: Evidence from Cross Country Analysis, *The Journal of International Trade and Economic Development: An International and Comparative Review*, 22(7) 959-992.
6. Agosin, M. R. 2007. “Export Diversification and Growth in Emerging Economies.” Working Paper No. 233. Departamento de Economía, Universidad de Chile.
7. Al - Marhubi F (2000). “Export Diversification and Growth: an Empirical Investigation”, *Applied Economics Letter*, 2000, 7, 559- 562.
8. Arellano, M., and O. Bover. 1995. “Another Look at the Instrumental-Variable Estimation of Error Component Models.” *Journal of Econometrics* 68(1): 29–52.
9. Amin S, Ferrantino M (1997). Export Diversification and Structural Dynamics in the Growth Process: the case of Chile *Journal of Development Economics*, 52, pp 375-391.
10. Amin Guitierrez de Pineres, S., and M. J. Ferrantino. 2000. *Export Dynamics and Economic Growth in Latin America*. Burlington, Vermont: Ashgate Publishing Ltd.
11. Bond, S. R., A. Hoeffler, and J. Temple. 2001. “GMM Estimation of Empirical Growth Models.” CEPR Discussion Paper Series No. 3048. Centre for Economic Policy Research (CEPR), London.
12. Cabellero, R. J., and K. Cowan. 2006. “Financial Integration without the Volatility,” Unpublished. Massachusetts Institute of Technology, Cambridge, MA.
13. Caselli, F., G. Esquivel, and F. Lefort. 1996. “Reopening the Convergence Debate: A New Look at Cross-Country Growth Empirics.” *Journal of Economic Growth* 1(3): 363–89.
14. Chenery, H. 1979. *Structural Change and Development Policy*. New York: Oxford University Press. Syrquin, M. 1989. “Patterns of Structural Change.” In *Handbook of Economic Development*, H. Chenery and T. N. Srinivasan, eds. Amsterdam: Elsevier Science Publishers.
15. Chenaf, D.N.C., and Rougier, E (2011). New exports matter: discoveries, foreign direct investment and growth, an empirical assessment for Middle East and North Africa countries, *The journal of international trade and economic development*, 20(4), 507-533.

16. Feenstra, R. C. and H. L. Kee (2004), *Export variety and country productivity*, Cambridge, MA, National Bureau for Economic Research, NBER Working Paper 10830.
17. Feenstra, R., R. Lipsey, H. Deng, A. C. Ma, and H. Mo. 2005. "World Trade Flows: 1962–2000." Working Paper 11040. National Bureau of Economic Research, Cambridge, MA.
18. Ferreira, G.F.C. (2009). *The Expansion and Diversification of the Export Sector and Economic Growth: The Costa Rican Experience*. The Department of Agricultural Economic and Agribusiness. Ph.D. Thesis, MBA McNeese State University, Louisiana State University.
19. Greenaway, D., W. Morgan and P. Wright (1999), "Exports, export composition and growth", *Journal of International Trade and Development* 8(1): 41-51.
20. Gutiérrez-de-Piñeres, S. A. and M. Ferrantino (2000), *Export dynamics and economic growth in Latin America: A comparative perspective*, Burlington, VT, Ashgate.
21. Herzer, D. and F. Nowak-Lehmann (2006), "What does export diversification do for growth? An econometric analysis", *Applied Economics* 38(15): 1825-1838.
22. Haseeb MNH, Hartani NAA, Bakar Muhammad A, Hassan S (2014). Exports, foreign direct investment and economic growth: Empirical evidence from Malaysia (1971-2013). *American Journal of Applied Sciences*, 11: 1010-1015.
23. Hausmann, R., J. Hwang, and D. Rodrik. 2006. "What You Export Matters." Working Paper. Center for International Development, Harvard University.
24. Hesse H (2008). "Export Diversification and Economic Growth", Working Paper No. 21, Commission for Growth and Development, World Bank, Washington D. C.
25. Hummels, D., & Klenow, P.J. (2005). The Variety of Quality of National Exports. *American Economic Association*, 95(3), 704-723.
26. Imbs, J., and R. Wacziarg. 2003. "Stages of Diversification." *American Economic Review* 93(1): 63–86.
27. Kaulich, F (2012). *Diversification vs Specialization as Alternative Strategies for Economic Development: Can We Settle a Debate by Looking at The Empirical Evidence?* United Nations Industrial Development Organization, working paper: 3/2012.
28. Klinger, B. and D. Lederman (2004), *Discovery and development: An empirical exploration of "new" products*, Washington, DC, World Bank Policy Research Working Paper 3450.
29. Klinger, B., and D. Lederman. 2006. "Diversification, Innovation, and Imitation inside the Global Technological Frontier." *Research Policy Working Paper 3872*. World Bank, Washington, D.C.
30. Knight, M., N. Loayza, and D. Villanueva. 1993. "Testing the Neoclassical Theory of Economic Growth: A Panel Data Approach." *IMF Staff Papers* 40: 512–41.

31. Lederman, D., and W. F. Maloney. 2007. "Trade Structure and Growth." In *Natural Resources: Neither Curse Nor Destiny*, D. Lederman and W.F. Maloney, eds. Palo Alto: Stanford University Press.
32. Lee, J. (2011). *Export Specialization and Economic Growth Around the World*. *Economic System*, 35, 45-63.
33. Levin, A. and L. K. Raut (1997), "Complementarities between exports and human capital in economic growth: Evidence from the semi-industrialized countries", *Economic Development and Cultural Change* 46(1): 155-174.
34. Love, J. (1986), "Commodity concentration and export earnings instability: A shift from crosssection to time series analysis", *Journal of Development Economics* (24)2: 239-248.
35. Mankiw, G. N., D. Romer, and D. N. Weil. 1992. "A Contribution to the Empirics of Economic Growth." *Quarterly Journal of Economics* 107: 407-37. Caselli, F., G. Esquivel, and F. Lefort. 1996. "Reopening the Convergence Debate: A New Look at Cross-Country Growth Empirics." *Journal of Economic Growth* 1(3): 363-89. Hoeffler, A. E. 2002. "The Augmented Solow Model and the African Growth Debate." *Oxford Bulletin of Economics and Statistics* 64(2): 135-58.
36. Matthee, M. and W. A. Naudé (2007), *The determinants of regional manufactured exports from a developing country*, Helsinki, United Nations University, World Institute for Development Economics Research (UN-WIDER), WIDER Research Paper No. 2007/10.
37. Matsuyama, K. 1992. "Agricultural Productivity, Comparative Advantage, and Economic Growth." *Journal of Economic Theory* 58: 317-34.
38. Michaely, M. (1977), "Exports and growth", *Journal of Development Economics* (4)1: 49-53.
39. Nadeem M, Azam M, Islam R (2012). "An Investigation of the Various Factors Influence on Exports" *Global Journal of Management and Business Research*, 12(19 Version 1.0): 56-62.
40. Naude, W., & Rossouw, R. (2011). *Export Diversification and Economic Performance: Evidence from Brazil, China, India and South Africa*. *Econ Change Restruct*, 44, 99-134
41. Paulino, A.U.S. (2011). *Trade Specialization, Export Productivity and Growth in Brazil, China, India, South Africa and A Cross Section of Countries*, *Econ change restruct*, 44, 75-97.
42. Ramsey, F.P. (1928). *The Mathematical Theory of Saving*, Wiley-Blackwell, 38(152), 543-559. Solow, R.M (1956). *The Contribution of the Theory of Economic Growth*, *The quarterly journal of economics*, 70(1), 65-94. Cass, D. (1965). *Optimum Growth in an Aggregate Model of Capital Accumulation*, *Oxford Journal*, 32(3), 233-240.
43. Romer, P. M. (1990), "Endogenous technological change", *Journal of Political Economy* (98)5: 71-102

44. Ricardo, D (1817). On the Principles of Political Economics and Taxation, Batoche Books Kitchener, 1-333
45. Rodrik, D. 2005. "Policies for Economic Diversification." CEPAL Review 87: 7–23.
46. Sanjay BA (2011). "Export Diversification and Economic Growth", Case of Developing Country, Mauritius.371.
47. Saviotti PP, Frenken K (2008). Export Variety and the Economic Ssemogerere N, Kaskende L (1994). "Constraint to Development and Diversification of Non – Traditional Exports in Uganda". Stanley D,
48. Smith, A, (1776). An Inquiry into the Nature and Causes of Wealth of Nation, Feedbooks, 1-527. Ricardo, D (1817). On the Principles of Political Economics and Taxation, Batoche Books Kitchener, 1-333.
49. Trade Competitiveness Map
50. Гриффин Р., Пастей М., Международный бизнес, СП. Питер. 2006, с. 57.

დანართი

კვლევაში გამოყენებული მონაცემთა ბაზა

	Year	Initial GDP pc	Real GDP gr pc	Schooling	PG	Investment	EC	Openness
GEO	1996	1990		42,0679512	-3,62954608	19,59585677	0,15	45,69773033
GEO	1997	1990	8,382313382	45,01163864	-3,62954608	17,83735383	0,17	57,75433389
GEO	1998	1990	3,669917166	38	- 2,474222976	27,17043787	0,12	53,56666932
GEO	1999	1990	3,513946994	36,37878036	- 2,057376879	26,45301519	0,09	57,15288255
GEO	2000	1990	3,123043454	38,32468033	- 1,944629157	26,58150559	0,11	62,66243257
GEO	2001	1990	4,089620617	39,20560837	- 1,551238397	30,32775507	0,1	63,32992508
GEO	2002	1990	3,780867165	41,27069855	- 0,897253673	28,50108371	0,09	71,62816486
GEO	2003	1990	6,387574928	42,50997162	7,786010249	31,32071123	0,1	78,25966068
GEO	2004	1990	4,378719624	41,72251892	- 9,080638465	31,90818392	0,1	79,7380139
GEO	2005	1990	6,736700056	45,92293167	- 0,635292218	33,48728072	0,09	85,31557869
GEO	2006	1990	8,625515858	37,43413162	- 0,568484712	30,85815361	0,06	89,88236753
GEO	2007	1990	11,17971715	36,63547134	- 0,521646734	32,05590516	0,06	89,15618755
GEO	2008	1990	3,525111924	34,1831398	- 0,303790529	25,95885438	0,08	87,02333171
GEO	2009	1990	-1,559406496	25,72257996	- 2,057376879	13,02605976	0,06	78,6738573
GEO	2010	1990	6,083699371	29,19868088	- 0,729475257	21,58610741	0,05	87,71586874
GEO	2011	1990	8,120008759	31,43252945	-0,80216404	26,15842976	0,04	91,01681612
GEO	2012	1990	8,699750054	29,69363976	- 0,736565519	28,94986039	0,04	95,94878684
GEO	2013	1990	5,485125912	35,64685059	- 0,300972141	24,78051181	0,05	102,3308213
GEO	2014	1990	6,553058898	40,62316895	0,0469539	29,806893	0,06	103,4136993
GEO	2015	1990	14,30958948	45,6138382	0,157481405	31,50418057	0,05	107,0080339
GEO	2016	1990	14,28457202	51,88275909	0,059816599	32,72721822	0,05	102,9294565
GEO	2017	1990	23,4681097	57,52793121	0,013386075	32,40682728	0,11	112,5142729
UKR	1996	3400	-231,1581499	42,44377899	- 0,887423727	22,67078771	0,23	93,85664323
UKR	1997	3400	-0,411395208	45	- 0,911128989	21,44593769	0,11	84,24141418
UKR	1998	3400	0,082026024	45,34796906	- 0,893741785	20,81720972	0,08	86,04972551
UKR	1999	3400	1,710554494	47,22562027	- 0,942907769	17,51295432	0,07	101,9517051

UKR	2000	3400	6,609503711	48,79499054	- 1,006596332	19,63015229	0,08	119,8582936
UKR	2001	3400	8,75378208	52,01446152	- 1,005494764	25,37317823	0,07	104,0011569
UKR	2002	3400	4,792280651	56,59170914	- 0,993677409	23,49572233	0,05	100,6565007
UKR	2003	3400	5,890741274	60,87873077	- 0,811436362	25,61516227	0,06	107,4587021
UKR	2004	3400	6,704243374	65,74342346	- 0,758627911	24,63715572	0,05	113,7718403
UKR	2005	3400	3,069947514	70,33859253	- 0,732790732	26,32663751	0,06	97,17677843
UKR	2006	3400	4,981530353	75,41773987	- 0,676092035	28,81303553	0,07	91,46171421
UKR	2007	3400	5,155796406	78,89871216	- 0,596804887	32,82585236	0,08	90,81353894
UKR	2008	3400	2,47829561	81,23451233	- 0,541462211	32,51123657	0,06	96,94730718
UKR	2009	3400	-7,140674138	81,93965149	- 0,443932417	19,8511925	0,06	89,86633847
UKR	2010	3400	2,306927158	80,14859772	- 0,397285236	20,87338073	0,07	98,14007742
UKR	2011	3400	3,495923043	82,18710327	- 0,359480081	22,43692456	0,09	106,2418124
UKR	2012	3400	1,120956153	81,93865967	-0,24709923	21,71550735	0,08	104,0930639
UKR	2013	3400	0,962088139	80,62782288	-0,22770475	18,48862748	0,07	95,14966578
UKR	2014	3400	0,359651672	83,42201996	- 0,479615926	13,39649572	0,05	100,6917825
UKR	2015	3400	-8,475892701	80	- 0,260805738	15,93331603	0,04	107,8066163
UKR	2016	3400	3,979607884	80	-0,33138051	21,72416236	0,03	105,5212049
UKR	2017	3400	4,873348928	80	- 0,386283095	19,94696841	0,04	103,7178414
AZER	1996	2470	-71,57712263	93,50836182	1,009848043	29,00168338	0,2	80,84974017
AZER	1997	2470	6,577669543	90,12693787	0,964673774	34,23677295	0,16	82,07896653
AZER	1998	2470	10,14339221	88,72601318	0,949138147	33,36627332	0,17	77,2278091
AZER	1999	2470	8,090788274	92,14109802	0,8775987	26,49466239	0,1	69,82596488
AZER	2000	2470	12,69844807	88,23961639	0,821519964	20,67357623	0,14	78,54856828
AZER	2001	2470	11,53700511	85,38303375	0,774765939	20,67687561	0,21	78,81518549
AZER	2002	2470	11,46302859	84,82565308	0,746173583	34,57649485	0,17	92,81649485
AZER	2003	2470	12,56132993	83,28453827	0,757650956	53,17008326	0,18	107,5519485
AZER	2004	2470	12,24327132	84,21228027	0,87542728	57,99043399	0,11	121,5071159
AZER	2005	2470	29,14016927	83,86862183	1,022265592	41,53483729	0,14	115,8418846
AZER	2006	2470	37,11753855	83,15377045	1,098586574	29,85938484	0,15	105,2623998
AZER	2007	2470	26,92958587	83,37480164	1,133855466	21,52500837	0,12	96,64180815
AZER	2008	2470	10,5983865	83,88996887	2,099854033	18,69363085	0,13	89,24289686
AZER	2009	2470	7,976373786	85,17391205	2,076148264	18,9486398	0,11	74,74404168
AZER	2010	2470	4,879678755	84,44644928	1,189787708	18,05957848	0,13	74,98598846
AZER	2011	2470	0,833752658	86,61260986	1,303000855	20,26784686	0,15	80,50804501
AZER	2012	2470	2,785147503	89,10507202	1,328763827	22,3167232	0,12	78,26306954
AZER	2013	2470	6,269862564	93,5072937	1,293447027	25,65793544	0,13	74,67584476
AZER	2014	2470	2,64052323	94,66660309	1,248208997	27,51003574	0,11	69,4832252

AZER	2015	2470	0,971127867	94,14264679	1,191209858	27,91357117	0,12	72,6013744
AZER	2016	2470	-3,129317946	94,92858124	1,11785721	25,68150374	0,1	90,07731873
AZER	2017	2470	1,006656204	93,74749756	0,981261805	24,14810844	0,13	90,40231568

საქართველოს მიერ ექსპორტირებული საქონელი მსოფლიოს ქვეყნებში 2018⁹²

იმპორტიორი ქვეყნები	ექსპორტის ღირებულება 2018	სავაჭრო ბალანსი 2018 (ათასი აშშ\$)	საქართველოს წილი ექსპორტში (%)	ექსპორტის ღირებულების ზრდა 2014-2018 (% p.a.)	ექსპორტის ღირებულების ზრდა 2017-2018 (% p.a.)	პოზიცია მსოფლიო იმპორტში	პარტნიორი ქვეყნების წილი იმპორტში (%)	პარტნიორი ქვეყნების წილი იმპორტში 2014-2018 (% p.a.)	საშუალო მანძილი პასრტნიორ ქვეყნებსა და ბაზრებს შორის (კმ)	პარტნიორი ქვეყნების მომმარაგებელი ბაზრების კონცენტრაციის დონე
მსოფლიო	3,362,075	- 5,760,231	100	6	23		100	2		
აზერბაიჯანი	502,727	- 83,337	15	0	85	105	0.05	-11	3,089	0.09
რუსეთის ფედერაცია	437,304	- 498,376	13	21	10	22	01.თებ	-1	4,104	0.08
სომხეთი	284,95	- 57,471	08.მაი	3	36	137	0.02	5	3,412	0.1
ბულგარეთი	258,87	77,389	07.ივლ	8	39	61	0.2	3	2,042	0.05
თურქეთი	232,714	- 1,237,352	06.სექ	3	7	24	01.იან	0	4,342	0.04
ჩინეთი	198,034	- 635,569	05.სექ	23	-2	2	10.სექ	3	6,326	0.05
უკრაინა	175,043	- 340,557	05.თებ	13	41	49	0.3	4	3,09	0.07
ამერიკის შეერთებული შტატები	159,961	- 199,664	04.აგვ	-4	31	1	13.მარ	2	7,79	0.09
ყაზახეთი	90,803	32,111	02.ივლ	2	75	64	0.2	-5	3,39	0.18
უზბეკეთი	80,488	71,414	02.აპრ	4	25	82	0.09	6	3,547	0.13
შვეიცარია	77,453	11,486	02.მარ	54	8	18	01.აპრ	1	3,182	0.08
ირანი	74,155	- 103,586	02.თებ	31	-3	59	0.2	-4	5,227	0.14

⁹² UN COMTRADE

ესპანეთი	61,822	- 43,435	01.აგვ	1	4	15	2	3	3,562	0.05
რუმინეთი	57,829	- 151,39 2	01.ივლ	86	-23	37	0.5	7	1,896	0.07
გერმანია	51,418	- 379,41 6	01.მაი	-10	13	3	06.ივნ	2	3,242	0.04
ნიდერლანდები	46,327	-159	01.აპრ	8	16	7	03.მარ	3	4,01	0.07
არაბეთი	45,502	- 110,05 1	01.აპრ	13	22	29	0.9	-4	5,774	0.08
საფრანგეთი	44,805	- 217,98 9	01.მარ	13	66	6	03.აპრ	1	3,117	0.06
ლიეტუვა	43,356	6,714	01.მარ	7	23	62	0.2	2	1,517	0.07
იტალია	43,341	- 188,23 9	01.მარ	-13	-38	11	02.ივნ	2	2,822	0.06
თურქმენეთი	39,112	- 135,35 3	01.თებ	26	81	157	0.01	-27	3,608	0.11
ბელარუსია	28,461	-30,18	0.8	-1	3	60	0.2	0	1,907	0.36
ყირგიზეთი	28,229	25,821	0.8	27	199	136	0.02	-2	3,27	0.24
ბელგია	21,816	- 183,90 1	0.6	-11	21	14	02.მარ	1	2,704	0.07
ერაყი	21,514	20,501	0.6	29	-32	65	0.2	-3	4,473	0.15
დიდი ბრიტანეთი	17,236	- 84,553	0.5	-11	31	5	03.აპრ	-1	3,558	0.06
მალტა	17,027	14,242	0.5	380	-12	116	0.03	-2	2,831	0.09
კორეა	16,767	-85,2	0.5	60	-4	9	02.ივლ	1	5,702	0.08
პოლონეთი	15,324	- 127,33 8	0.5	4	-18	19	01.აპრ	5	2,156	0.1
სინგაპური	13,004	-4,967	0.4	25	-5	16	01.სექ	1	6,234	0.07
იაპონია	11,393	- 68,095	0.3	39	55	4	03.აგვ	-1	6,25	0.08
ლატვია	10,196	- 24,885	0.3	9	8	80	0.09	3	1,665	0.07
პერუ	9,583	9,412	0.3	29	141	56	0.2	1	9,584	0.11
ისრაელი	9,294	- 11,421	0.3	18	32	44	0.4	2	5,39	0.06
კანადა	9,199	-8,287	0.3	-49	288	13	02.მარ	0	4,693	0.28
ჩეხეთი	9,095	-78,79	0.3	-12	2	28	0.9	5	1,999	0.11
ავსტრია	8,044	- 107,17 5	0.2	21	43	26	1	2	1,557	0.18
ესტონეთი	6,597	888	0.2	34	8	78	0.1	1	2,206	0.05
ტაჯიკეთი	6,576	6,576	0.2	-12	94	149	0.02	-8	2,964	0.17
ჰონგკონგი	6,021	- 101,89	0.2	85	-5	8	03.თებ	1	3,142	0.22
ვიეტნამი	5,685	-3,337	0.2		110	20	01.მარ	10	3,765	0.16
ინდოეთი	5,679	- 36,833	0.2	-16	-37	10	02.ივნ	3	5,847	0.05

კოლუმბია	4,864	4,705	0.1	-14	613	52	0.3	-6	8,444	0.12
ჩილე	4,489	-	0.1	-8	839	45	0.4	1	11,278	0.11
		18,254								
გვატემალა	3,836	3,836	0.1	80	4,025	84	0.08	3	5,77	0.21
სლოვაკეთი	3,824	-9,366	0.1	-26	25	38	0.5	4	1,586	0.09
სლოვენია	3,542	-22,62	0.1	75	269	57	0.2	6	1,779	0.07
საუდის არაბეთი	3,52	1,235	0.1	112	-10	35	0.5	-10	6,413	0.07
მოდოგა	3,374	-	0.1	-13	4	123	0.03	4	2,201	0.08
		10,638								
ეგვიპტე	3,282	-7,51	0.1	-4	-49	42	0.4	1	4,917	0.05
საბერძნეთი	3,236	-	0.1	-32	-16	47	0.3	3	2,809	0.05
		87,391								
ტანზანია	3,078	3,074	0.1	48	208	112	0.04	-13	6,645	0.09
ტაიბეი	3,005	-5,744	0.1	71	212	17	0.1	2	5,27	0.09
პანამა	2,518	2,503	0.1	-14	27	58	0.2	-5	9,151	0.11
მალავი	2,473	2,226	0.1		-16	169	0	0	5,332	0.16
ანგოლა	2,362	2,362	0.1	107	-63	106	0.05	-21	8,237	0.11
ზიმბაბვე	2,317	2,285	0.1	-11	-51	121	0.03	-2	5,06	0.21
ტუნისი	1,98	1,775	0.1	48	-18	76	0.1	0	2,756	0.1
მონღოლეთი	1,874	1,864	0.1	-2	72	132	0.03	0	3,279	0.21
მაროკო	1,755	863	0.1	176	-37	51	0.3	4	4,058	0.07
ქუვეითი	1,703	1,677	0.1	159	1	73	0.1	-1	6,147	0.07
კვიპროსი	1,653	-3,606	0	52	-45	95	0.05	9	3,873	0.07
შვედეთი	1,573	-	0	22	11	36	0.5	1	2,084	0.09
		16,007								
ლიბანი	1,317	514	0	-16	201	74	0.1	-1	4,064	0.04
ავსტრალია	1,267	-	0	2	35	23	0.1	1	10,21	0.09
		15,839								
ჰონდურასი	1,219	1,214	0			98	0.05	1	4,788	0.32
ხორვატია	1,184	-9,605	0	-5	3,6	67	0.1	6	1,271	0.07
ყატარი	1,121	-1,412	0	450	-12	66	0.1	1	5,818	0.08
მალაიზია	1,101	-	0	-2	1,568	25	0.1	2	5,147	0.08
		10,336								
უნგრეთი	1,057	-	0	11	1	32	0.6	5	2,041	0.09
		46,491								
ტაილანდი	1,021	-	0	77	300	21	0.1	3	5,054	0.08
		15,973								
ურუგვაი	713	-580	0	-23	1,45	110	0.05	-5	8,448	0.09
ბრაზილია	680	-	0	-73	33,9	30	0.9	-6	10,719	0.08
		130,093								
ირლანდია	603	-8,139	0	14	11	34	0.5	7	3,221	0.12
კენია	523	-334	0		-67	85	0.08	-6	7,15	0.14
კოსტარეკა	470	-46	0	22	2,665	83	0.08	0	6,688	0.18
ლიბია	458	141	0	-22	-55	92	0.06	-10	3,543	0.07
სირია	433	66	0	327	150	129	0.03	-3	3,762	0.13
ნორვეგია	422	-6,266	0	83	-50	41	0.4	1	3,345	0.06
ბანგლადეში	404	-1,178	0		-39	50	0.3	9	4,067	0.15
შვედეთი	381	-	0	21	54	31	0.9	2	2,061	0.07
		14,578								

მონტენეგრო	363	333	0		190	150	0.02	5	1,838	0.12
სამხრეთ აფრიკა	327	-25,374	0	38	217	39	0.5	-2	8,992	0.06
ჩრდილო მაკედონია	304	-405	0	54	108	109	0.05	6	2,423	0.05
სუდანი	295	273	0	95	-84	119	0.03	-1		0.13
ფილიპინები	292	-242	0	15	5	33	0.6	15	4,527	0.08
ალბანეთი	281	142	0	-8	451	128	0.03	5	1,971	0.13
ბელიზი	278	167	0	10		179	0	-1	4,764	0.22
მეხიკო	265	-2,752	0	-24	-98	12	0.2.სპრ	4	6,708	0.26
პაკისტანი	263	-2,841	0	-11	-66	48	0.3	8	4,521	0.09
კუბა	219	47	0		7,2	122	0.03	0	7,952	0.1
არგენტინა	211	-4,692	0			46	0.3	1	9,871	0.17
ინდონეზია	209	-11,117	0	-16		27	1	2	5,77	0.1
ნიგერია	167	151	0	-47	882	63	0.2	-5	7,88	0.08
მალდივები	160	160	0			161	0	12	5,167	0.11
ფინეთი	157	-18,054	0	-27	-50	43	0.4	2	2,642	0.07
ისლანდია	140	-4,559	0	47	226	113	0.04	11	4,579	0.06
იორდანია	130	-955	0	-72	49	75	0.1	-2	4,747	0.07
ბაჰრეინი	100	73	0	134	-59	100	0.05	3	6,45	0.08
ალგერია	86	78	0	-10	-74	53	0.2	-3	4,5	0.08
ავღანეთი	81	-600	0	-49	-42	124	0.03	2	4,368	0.15
განა	80	79	0	122	-82	89	0.06		7,92	0.06
ჰაიტი	33	33	0			147	0.02	7	8,124	0.23
მალი	33	33	0			151	0.02	4	5,077	0.08
ტრინდადი	31	-18	0	-55		127	0.03	-3	7,1	0.17
გამბია	27	25	0			187	0	12	4,473	0.23
შრილანკა	24	-2,367	0			79	0.10	-1	4,509	0.13
ნიგერია	23	23	0		-75	174	0	-17	4,791	0.07
სერბეთი	22	-7,052	0	-20	-90	68	0.1	7	2,257	0.05
ომანი	21	-564	0	74	133	77	0.1	0	6,144	0.07
ლიბერია	17	17	0			102	0.05	-3	11,456	0.2
ლუქსემბურგი	12	-2,058	0		-99	71	0.1	-2	1,253	0.2
მაკაო, ჩინეთი	9	9	0		125	88	0.06	-1		0.32
სინეგალი	8	8	0		-96	97	0.05	6	7,206	0.08
კონგო	7	7	0			156	0.01	-22	7,948	0.08
უგანდა	5	-17	0		-95	115	0.03	2	5,675	0.08
ცენტრალური აფრიკა	4	4	0	-49		200	0	2	6,374	0.08
გიბრალტარი	2	-24	0	-77	-100	107	0.05	-8	2,615	0.11
პარაგვაი	1	-78	0			86	0.07	3	9,892	0.15
ჩადი	1	-839	0			186	0	-16	7,052	0.14
გვინეა		-1				144	0.02	5	8,592	0.15
მიანმარი		-2				69	0.1	2	2,621	0.25
კამბიჯა		-3				70	0.1	15	2,229	0.21

Côte d'Ivoire		-3				93	0.06	0	6,724	0.06
დომინიკო		-9				81	0.09	5	6,095	0.26
ზამბია		-13				104	0.05	0	4,801	0.13
ნიკარაგუა		-14				138	0.02	2	4,91	0.17
კამერუნი		-20				125	0.03	-6	7,282	0.12
ნეპალი		-22				101	0.05	11	1,826	0.57
ნამიბია		-41				134	0.03	-8	3,628	0.51
მარშალის კუნძულები		-43				87	0.06	-5	8,253	0.16
სურინამი		-61				170	0	-5	8,908	0.17
სეიშელის კუნძულები		-115				183	0	3	6,72	0.06
მალეინის კუნძულები		-133				209	0	-14	12,199	0.4
ეთიოპია		-217				111	0.04	0	6,602	0.13
ჯიბუტი		-267				142	0.02	10	6,417	0.24
ბოსნია ჰერცეგოვინა		-345				90	0.06	3	2,173	0.07
ფარერის კუნძულები		-611				173	0	2	1,371	0.35
ახალი ზელანდია		-1,442				54	0.2	2	11,204	0.08
ბრიტანეთის კუნძულები		-1,503				162	0	-15	6,487	0.28
გაბონი		-6,534				158	0.01	-14	7,4	0.12
პორტუგალია		-				40	0.5	4	2,631	0.13
ეკვადორი		-				72	0.1	-4	8,331	0.1
		14,153								
		18,988								
ტოგო						91	0.06	-3		
ელსალვადორი						94	0.06	1		
ვენესუელა						96	0.05	-30		
ბოლივია						99	0.05	-2		
ზამბიის კუნძულები						103	0.05	-2		
მოზამბიკა						114	0.03	-8		
ლაო						117	0.03	-2		
იემენი						118	0.03	-8		
კონგო						120	0.03	-2		
ბოსტვანა						126	0.03	-3		
ბენინი						130	0.03	-11		
მავრიკი						131	0.03	0		
იამაიკა						133	0.03	7		
კიმანის კუნძულები						135	0.03	18		

ბრუნეი დარუსალა მი						139	0.02	-12		
პაპუა ახალი გვინეა						140	0.02	-5		
ბურკინა ფასო						141	0.02	6		
გაიანა						143	0.02	15		
მადაგასკა რი						145	0.02	5		
თაილანდი ლი ზონა						146	0.02	-11		
მავრიტანი ა						148	0.02	-3		
კურაკაო						152	0.02	1		
ფიჯი						153	0.01	-2		
ახალი კალედონი ა						154	0.01	-3		
კორეა						155	0.01	-10		
წმ. ლუსია						159	0.01	0		
სომალი						160	0.01	19		
ევატინი						163	0	-3		
ფრანგული პოლონ.						164	0	1		
ბარბადოს ი						165	0	-2		
ანდორა						166	0	0		
ლესოტო						167	0	1		
აშშ-ს კუნძულებ ი						168	0	1		
არუბა						171	0	-23		
რუნდა						172	0	3		
ბერმუდი						175	0	4		
ანტიგუა და ბარბადოს ი						176	0	-4		
სიერა ლეონე						177	0	-3		
გვინეა						178	0	-23		
პალესტინა						180	0	5		
კაზოვერდე						181	0	4		
გრინლანდ ია						182	0	0		
ბუტანი						184	0	26		
დომინიკი						185	0	38		
ტიმორლეს ტე						188	0	-6		
კაიკოს კუნძულებ ი						189	0	10		
სოლომონი ს კუნძულებ ი						190	0	8		

სამოა						191	0	1		
ბურუნდი						192	0	0		
წმ. ნიკი და ნევიტი						193	0	0		
ერიტრეა						194	0	0		
ვანუატუ						195	0	-15		
კომორისეზი						196	0	5		
გვინეა-ბესაუ						197	0	0		
წმ. ვინსენტის კუნძული						198	0	-10		
გრენადა						199	0	7		
ბონარი						201	0	46		
ტონგა						202	0	-1		
სამბრეთ სუდან						203	0	-25		
მარიანას კუნძულები						204	0	8		
კუკის კუნძულები						205	0	-1		
წმ. მარტინი						206	0	-43		
ანგოლა						207	0	12		
მიკრონეზია						208	0	-6		
ნაურუ						210	0	-9		
პალაუ						211	0	0		
საო ტომო						212	0	1		
კირიბათი						213	0	-14		
ტუვალუ						214	0	-5		
წმ. პიერიდა მიქელი						215	0	-7		
ვალის და ფატუნას კუნძულები						216	0	-2		
წმ. ელენა						217	0	-10		
ბრიტანეთის ტერიტორია ინდოეთის ოკეანეში						218	0	48		
სამბრეთი და ანტარქიდის ტერიტორიები						219	0	-14		
შობის კუნძული						220	0	-7		
მონსერატი						221	0	5		

ნორფოლკის კუნძული						222	0	10		
ნიუე						223	0	3		
დასავლეთსაჰარა						224	0	74		
ქოქოსი (კლინგის კუნძულები)						225	0	-31		
ტოკელი						226	0	29		
პიტკაირნი						227	0	17		
სერბეთი და მონტენეგრო						228	0			

მსოფლიო ბანკის პანელური მონაცემთა ბაზა

GEO RGI A	Real GDP pc	Schooling	PG	Investment	EC	Opens	Agriculture /GDP ratio	Manufacturing/GDP ratio	Services/GDP ratio	Industry /GDP ratio
1990	5159.360454		-0.02707	30.666667			30		33.333333	31.333333
1991	4176.744357	36.18948	0.703476	28.125			26.5625		31.770833	34.375
1992	2335.687015		0.774511	23.3914209			52.3458445		22.92225	23.65951743
1993	1677.67656		0.768558	5.99991462						
1994	1559.004365		-1.53943	2.6465698						
1995	1695.426773	44.59589	-3.75772	4.03290267						
1996	1990.68953	42.067951	-3.62955	19.5958568	0.15		33.15164789	16.89680192	41.35800299	23.04361714
1997	2310.685227	45.011639	-3.62955	17.8373538	0.17		27.50751653	15.14978566	44.80044953	22.22149417

1998	2468. 61485 2		- 2.47 422	27.17 0437 9	0.1 2		26.2434738 7	13.2578576	48.02418 432	21.7977 0522
1999	2631. 90237 3	36.3 7878	- 2.05 738	26.45 3015 2	0.0 9		24.7222720 1	12.76591048	49.20750 798	21.2293 813
2000	2795. 10551 6	38.3 2468	- 1.94 463	26.58 1505 6	0.1 1		20.6020849 8	12.24529937	53.24647 751	20.9980 1898
2001	3043. 02190 3	39.2 0560 8	- 1.55 124	30.32 7755 1	0.1		20.9615224 6	12.23007129	52.91283 802	20.5360 4475
2002	3288. 23507 4	41.2 7069 9	- 0.89 725	28.50 1083 7	0.0 9		19.2410233 1	12.80440766	52.35295 784	22.7369 3633
2003	3749. 91173 3	42.5 0997 2	7.78 601	31.32 0711 2	0.1		19.3012247 3	13.03191017	51.42526 77	24.0849 3008
2004	4101. 66591 3	41.7 2251 9	- 9.08 064	31.90 8183 9	0.1		16.3949210 1	12.22220587	51.69353 121	24.1763 052
2005	4669. 14532 6	45.9 2293 2	- 0.63 529	33.48 7280 7	0.0 9		14.7696756 7	12.09473305	51.08720 375	23.7585 3045
2006	5295. 99743 4	37.4 3413 2	- 0.56 848	30.85 8153 6	0.0 6		11.1991097 1	11.11815976	55.22504 498	21.7141 4837
2007	6152. 85529 4	36.6 3547 1	- 0.52 165	32.05 5905 2	0.0 6		9.19588344 5	10.94795363	56.84408 851	20.9005 1961
2008	6444. 80037 9	34.1 8314	- 0.30 379	25.95 8854 4	0.0 8		8.13143074	10.44305748	60.71225 085	18.9439 6188
2009	6312. 53495 5	25.7 2258	- 2.05 738	13.02 6059 8	0.0 6		8.10148832 4	9.928286617	60.65569 462	18.9265 2086
2010	6838. 65269 1	29.1 9868 1	- 0.72 948	21.58 6107 4	0.0 5		7.27874714	10.56568767	61.38427 21	19.3163 4367
2011	7545. 96630 4	31.4 3252 9	- 0.80 216	26.15 8429 8	0.0 4		7.61965526 6	11.26094549	59.09888 387	20.5098 252
2012	8239. 54827 6	29.6 9364	- 0.73 657	28.94 9860 4	0.0 4		7.38835071 5	11.04251713	58.65564 75	21.0726 6697

2013	8694. 24915 8	35.6 4685 1	- 0.30 097	24.78 0511 8	0.0 5		8.17589762 4	11.64706741	59.07271 039	20.8783 3444
2014	9263. 95202 3	40.6 2316 9	0.04 695 4	29.80 6893	0.0 6		7.98650181 6	11.41494909	58.85489 213	20.6385 5317
2015	9617. 54167 6	45.6 1383 8	0.15 748 1	31.50 4180 6	0.0 5		7.89664593 4	10.91955205	58.75732 285	21.3292 182
2016	9993. 73044 6	51.8 8275 9	0.05 981 7	32.72 7218 2	0.0 5		7.72741737 5	10.38384811	58.52983 3	21.4503 1265
2017	10674 .4608 5	57.5 2793 1	0.01 338 6	32.40 6827 3	0.1 1		6.88476043 8	10.65235488	57.63183 435	22.6446 3115
UKR AIN A										
1990	6790. 33054 7	48.6 6426 8	0.22 958 6						28.54065 697	42.6075 5101
1991	6416. 12720 2	46.8 7229 9	0.20 881 2	26.34 9185 1			24.4480344 6		28.87723 751	54.5451 5095
1992	5908. 84172 6	45.4 0092 8	0.28 765 3	34.45 2337 2			24.6126102 1	44.59887735	29.43440 465	52.1518 0567
1993	5185. 4465	42.5 2949 9	0.05 548 6	36.29 2514 5			20.8530127 7	29.70331753	40.40317 522	37.4606 3005
1994	4101. 84297 9	40.3 3535	- 0.49 6	35.33 1445 3			21.5406716	35.01294567	32.51221 68	42.6291 9073
1995	3706. 10968 8	42.2 4290 1	- 0.79 035	26.68 3208 2			14.5723967 1	30.95036214	37.47604 809	38.1638 2252
1996	3426. 84886 3	42.4 4377 9	- 0.88 742	22.67 0787 7	0.2 3		13.7697594 9	27.45494947	42.42201 121	33.7810 8105
1997	3412. 31226 1		- 0.91 113	21.44 5937 7	0.1 1		12.2290506 6	24.62914235	43.83227 016	30.4803 7201

1998	3415. 54502 8	45.3 4796 9	- 0.89 374	20.81 7209 7	0.0 8		12.5153962 7	25.25708344	42.07304 448	30.6287 9429
1999	3490. 68835	47.2 2562	- 0.94 291	17.51 2954 3	0.0 7		12.0680744 1	27.23202507	39.25882 696	32.0180 6108
2000	3817. 51054 7	48.7 9499 1	- 1.00 66	19.63 0152 3	0.0 8		11.8750093 6	16.31151879	39.52901 746	30.8055 5066
2001	4303. 35667	52.0 1446 2	- 1.00 549	25.37 3178 2	0.0 7		14.4905039 1	15.45460339	42.76489 649	30.3274 746
2002	4646. 84074 4	56.5 9170 9	- 0.99 368	23.49 5722 3	0.0 5		14.3095240 9	15.85797243	45.06763 196	30.6101 8093
2003	5225. 77242 8	60.8 7873 1	- 0.81 144	25.61 5162 3	0.0 6		12.9604246 2	16.48395261	47.62659 481	30.9023 9465
2004	6062. 08765 6	65.7 4342 3	- 0.75 863	24.63 7155 7	0.0 5		10.8069497 9	16.47446458	47.16304 279	32.4182 237
2005	6485. 63306 1	70.3 3859 3	- 0.73 279	26.32 6637 5	0.0 6		10.7776912 1	17.44633476	50.24520 009	28.3850 5405
2006	7227. 72983 5	75.4 1774	- 0.67 609	28.81 3035 5	0.0 7		9.12656469 8	17.82838075	47.96882 325	31.3901 1697
2007	8033. 26567 9	78.8 9871 2	- 0.59 68	32.82 5852 4	0.0 8		7.54372376 3	17.6446161	48.98435 174	32.2441 7557
2008	8423. 70014 6	81.2 3451 2	- 0.54 146	32.51 1236 6	0.0 6		6.54859771 8	15.40652771	50.73440 762	29.1642 5007
2009	7267. 41587 1	81.9 3965 1	- 0.44 393	19.85 1192 5	0.0 6		6.85776776 5	13.77307788	53.97502 372	25.7295 8862
2010	7664. 39658 2	80.1 4859 8	- 0.39 729	20.87 3380 7	0.0 7		7.17264394	13.22096899	55.08465 311	25.8983 6809
2011	8281. 86712 6	82.1 8710 3	- 0.35 948	22.43 6924 6	0.0 9		7.44756547	11.89815929	53.04536 724	25.1092 5076
2012	8481. 77974 7	81.9 3866	- 0.24 71	21.71 5507 4	0.0 8		8.19659520 7	12.3809951	54.00183 246	24.5422 2311

2013	8647. 99038 1	80.6 2782 3	- 0.22 77	18.48 8627 5	0.0 7		7.81572028 7	11.26503039	56.16435 458	22.6696 3236
2014	8710. 74938 3	83.4 2202	- 0.47 962	13.39 6495 7	0.0 5		8.78638928	12.22812816	54.15891 84	22.8189 9157
2015	7972. 43561 2		- 0.26 081	15.93 3316	0.0 4		10.1546081 5	11.90277912	51.16864 399	21.7279 5774
2016	8289. 70728 8		- 0.33 138	21.72 4162 4	0.0 3		12.0593761 1	12.21912603	49.91424 8	23.1783 6207
2017	8693. 69364 9		- 0.38 628	19.94 6968 4	0.0 4		11.7257009 1	12.06036298	50.88317 836	23.3694 8981
2018	9233. 15046 9		- 0.46 643	18.76 9547 1			10.1863612 6	11.51716382	51.34487 086	23.2947 0319
AZERBAIJA N										
1990	5501. 12494 9	24.1 9895	0.44 952 1	25.93 3333 3			25.9	17.23333333	33.96666 667	29.3666 6667
1991	5557. 49596	24.7 5927 9	1.55 235 3	3.3			32.58	17.8	36.6	31.64
1992	4333. 40249 4	25.2 3917	1.51 507 7	- 0.693 75			26.16875	21.96875	28.94375	36.6895 8333
1993	3360. 2359	22.2 2588	1.51 915 3	21.79 7452 2			27.1095541 4	17.90286624	35.90095 541	32.1487 2611
1994	2718. 69329 1	19.3 55	1.35 173	15.31 3050 4			32.3456632	12.66474513	38.04278 089	27.6519 0819
1995	2419. 86903 6	18.3 8257	1.15 169 4	23.77 9173 3			25.3444559	11.53341457	37.94170 025	30.9963 4455
1996	2470. 99788 4	18.0 8035 1	1.00 984 8	29.00 1683 4	0.2		24.9615750 6	10.42962746	30.84974 017	35.1496 743
1997	2633. 53196	17.5 8492 1	0.96 467 4	34.23 6772 9	0.1 6		20.1279169 2	8.393756135	35.81673 685	36.9914 1943

1998	2900. 66143 5		0.94 913 8	33.36 6273 3	0.1 7		18.1479974 4	8.324129512	43.34127 768	34.9561 1231
1999	3135. 34781		0.87 759 9	26.49 4662 4	0.1		18.3995126	6.042224047	39.04532 33	39.1035 999
2000	3533. 48832 4		0.82 152	20.67 3576 2	0.1 4		16.0848646 7	5.292384646	35.78559 166	42.5383 0991
2001	3941. 14705 3		0.77 476 6	20.67 6875 6	0.2 1		14.8374595 5	6.187448265	34.47964 482	43.4626 3827
2002	4392. 92186 6		0.74 617 4	34.57 6494 8	0.1 7		13.9546391 8	7.430927835	32.45525 773	46.1542 268
2003	4944. 73127 6		0.75 765 1	53.17 0083 3	0.1 8		12.4256629 1	8.636395438	31.92471 839	48.5398 4468
2004	5550. 12814 2		0.87 542 7	57.99 0434	0.1 1		10.9880190 4	8.283510351	31.79878 549	50.7690 3238
2005	7167. 44487 7		1.02 226 6	41.53 4837 3	0.1 4		9.14753443 8	6.48752246	25.08524 656	58.7877 8199
2006	9827. 82399 1	19.7 8945 9	1.09 858 7	29.85 9384 8	0.1 5		7.09103711 7	5.772903308	23.50983 133	64.9582 3153
2007	12474 .4162 9	19.3 6459 9	1.13 385 5	21.52 5008 4	0.1 2		6.54008215 7	4.98404471	21.75596 34	66.1603 2863
2008	13796 .5031 4	19.0 4789	2.09 985 4	18.69 3630 8	0.1 3		5.57089184 1	4.705609759	23.65885 014	65.5185 2147
2009	14896 .9638 1	19.0 5771 1	2.07 614 8	18.94 8639 8	0.1 1		6.12193306 5	5.525890763	31.32115 22	56.2619 5525
2010	15623 .8877 8	19.2 6004	1.18 978 8	18.05 9578 5	0.1 3		5.52125279 6	4.737784057	27.93359 237	59.7713 411
2011	15754 .1523 6	19.6 4731	1.30 300 1	20.26 7846 9	0.1 5		5.07564993 7	3.988326101	27.32383 549	61.7328 4436
2012	16192 .9287 4	20.4 3845 9	1.32 876 4	22.31 6723 2	0.1 2		5.13976950 8	4.241218624	29.20829 246	59.4557 9126

2013	17208 .2031 2	21.4 4043	1.29 344 7	25.65 7935 4	0.1 3		5.36626448	4.215736826	30.91402 839	57.0544 1545
2014	17662 .5897 2	23.1 5973 1	1.24 820 9	27.51 0035 7	0.1 1		5.31940671 8	4.707010697	33.61586 468	53.5868 5467
2015	17834 .1160 5	25.4 832	1.19 121	27.91 3571 2	0.1 2		6.17763883 8	4.990805443	39.99595 439	44.8913 2034
2016	17276 .0298 6	25.9 2642	1.11 785 7	25.68 1503 7	0.1		5.60494628 1	4.929896798	38.69246 606	47.5578 0701
2017	17449 .9400 8	27.0 6741	0.98 126 2	24.14 8108 4	0.1 3		5.63098933 3	4.721173849	37.48408 429	49.5820 2099